

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE'DE YER ALAN
İBADETLERLE İLGİLİ FETVALARIN TAHLİLİ**

Yüksek Lisans

Samet ÇELİK

Çorum 2019

**İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE'DE YER ALAN İBADETLERLE
İLGİLİ FETVALARIN TAHLİLİ**

Samet ÇELİK

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR**

ÇORUM-2019

KABUL VE ONAY

Samet ÇELİK tarafından hazırlanan *İlâveli Mecmua-ı Cedide'de Yer Alan İbadetlerle İlgili Fetvaların Tahlili* başlıklı bu çalışma, 24/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK (Başkan)

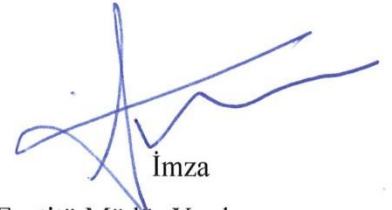

Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir TEKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

**Enstitü Müdür Yardımcısı
Doç. Dr. İlker SAKINÇ**

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (19/07/2019)

Samet ÇELİK

ÖZET

ÇELİK, Samet. *İlâveli Mecmua-ı Cedide'de Yer Alan İbadetlerle İlgili Fetvaların Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Bu çalışmada, şeyhülislamlik müsevvidlerinden Yakovalı (Kosova'da bir il) Ali el-Murtaza b. Zübeyir tarafından derlenerek meydana getirilmiş olan *İlâveli Mecmua-ı Cedide* isimli fetva kitabının İbadetler bölümü incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde (1911) meşihat makamı tarafından verilen fetvaların toplandığı eser olan *İlâveli Mecmua-ı Cedide'de* yer alan ibadetler ilgili fetvaların latinizesi ve Arapça nakillerin tercümesi yapılmış, eserin ilk baskısı olan *Mecmuâ-yı Cedide*'nin ibadetler bölümü ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Osmanlılarda Tanzimat'tan sonra kurumsallaşan Fetvahanede derlenen *İlâveli Mecmua-ı Cedide* her ne kadar Osmanlı'nın son dönemlerinde (1911) yayımlanmışsa da eserde klasik dönemden de fetvalar bulunmaktadır. Bu durum her iki dönemin farklılıklarını görmemiz açısından önem arz etmektedir. Bu tarihi süreç içerisinde Osmanlılardaki fetva anlayışı ve uygulaması, toplumun karşılaştığı meseleler, fert ve devlet erkânından gelen sorular gibi konular hakkında bilgi sahibi olduk. Eserin bir özelliği de çok zengin bir kaynak olmasıdır. Bunun sebebi eserde farklı dönemlerde yaşamış fetva vermiş şeyhülislamlar ve meseleye fihhi yaklaşımları, eserde atıf yapılan klasik fıkıh-fetva kitapları ve bunların meydana gelmesine sebep olan toplumun karşılaştığı problemlerdir. Diğer bir açıdan baktığımızda ise tek elden çıkmayan bu eser derleme olduğundan, fihhi-hukuki ve dini-toplumsal yaklaşım farklılıklarını göstermektedir. Hanefî mezhebinin imamaları arasındaki görüş ayrılıkları kaynak olarak gösterilmiştir. Bu durum fikhın istihsan ve maslahat ilkeleri işletilmek suretiyle İslam hukukunun aktif olduğuna işaret etmektedir.

İncelediğimiz eserin sadece ibadetler bölümünde; resmi olarak iftâ makamında bulunan 18 şeyhülislam tarafından verilen 200 fetva ve Hanefî mezhebi doktrinine ait 79 tane temel kaynağın kullanılması ciddi ve nitelikli bir fetva mecmuası olduğunu göstermektedir. Bu fetva mecmuasını derleyerek meydana getiren fetvahane müsevvidinin fıkha vukufuyeti ve ilmi müktesebatının yüksek oluşu ayrıca önem arz etmektedir. Bu durum eserin yayınlandığı dönemde toplum tarafından ilgi görmesi ve ikinci baskının yapılmasının sebepleri arasında gösterilebilir.

Çalışmamızın başında konumuzun ve incelediğimiz eserin dayandığı Osmanlı İlmîye teşkilatının bazı önemli kurum ve kavramlarından fetva olgusu, Osmanlılarda fetva uygulaması, fetva mecmuaları, şeyhülislam, fetvahane ve fetva eminliği hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Yakovalı Ali el-Murtaza b. Zübeyir, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, İbadetler, Fetva Mecmuâları, Şeyhülislam,

ABSTRACT

ÇELİK, Samet. *The Analysis of Fetwa Related to Worshipes in taking part Mecmua-ı Cedide, with Addition*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

In this study, part of the worshipes of the book called *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, which is compiled by Yakovalı Ali el-Murtaza b. Zübeyir who was müsevvid of shaykh al-islam, was examined.

In the last period of the Ottoman Empire (1911) the works of fetwas given by the office of the enlightenment *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, in the works of the worship of the latinization and Arabic transplants of the fetwas and the first edition of the work of *Mecmua-ı Cedide* worship section was evaluated.

Although the Ottoman Empire had been published in the Fetvahan in the Ottoman Empire after the Reform, the *İlâveli Mecmuâ-yı Cedîde* was published in the last period of the Ottoman Empire (1911). This situation is important in terms of seeing the differences of both periods. In this historical process, we learned about the fetwa understanding and application in the Ottomans, the issues faced by society, the questions of individuals and the questions of the state. One feature of the work is that it is a very rich resource. The reason for this is the fetwa that has lived in different periods of the book, the shaykh al-islam and their approaches to the subject of the fiqh, the classical fiqh-fetwa books referred to in the book and problems that the society that caused them to occur are the problems.

In other point of view, this study, which does not come out from a single hand, is a compilation and shows the differences between fiqh-legal and religious-social approaches. The differences between the imams of the Hanafî sect are shown as sources. This situation indicates that Islamic law is active by employing the principles of jurisprudence and license.

Section of the work we examined; 200 fetwas which are officially given by 18 sheik al-Islam and Hanafî sect doctrine of 79 basic sources, indicate that there is a serious and qualified fetwa magazine.

It is of great importance that the fetvavan printer fiqh know well and the scientific accumulation are composed by compiling this fatwa magazine.

This situation can be shown among the reasons of the public's interest in the publication of the work and the second printing.

At the beginning of our study, It is given information some of the important institutions and concepts of the Ottoman provincial organization, the concept of fetwa, the application of fetwa in the Ottomans, the constitution of the fetwa, the Shaykh al-İslam, the constitution and the safety of the fetwa.

Keywords: Yakovalı Ali el-Murtaza b. Zübeyir, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, Worshipes, Shaykh al-İslam Fetwa Magazines,

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLOLAR DİZİNİ.....	ix
KISALTMALAR	x
ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1
A) TEZİN KONUSU	2
B) TEZİN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
C) TEZİN YÖNTEMİ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

FETVA OLGUSUNUN TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLANI

1. 1. FETVA OLGUSU	5
1. 2. OSMANLILARDA FETVA UYGULAMASI.....	8
1. 2. 1. Fetva Mecmuaları	9
1. 2. 2. Şeyhülislam	11
1. 2. 3. Fetvâhâne ve Fetva Eminliği	14
1. 2. 4. İlâveli Mecmua-1 Cedide'nin Telif Süreci.....	16
1. 2. 5. Eserin Tanıtımı	17

1. 2. 6. Mecmuâ-ı Cedîde ve İlâveli Mecmuâ-ı Cedide'nin Karşılaştırılması.....	19
1. 3. İNCELENEN FETVALARI VEREN ŞEYHÜLİSLAMLAR	19
1. 3. 1. Medeni Mehmet Nuri Efendi (1859-1927).....	20
1. 3. 2. Uryânîzâde Ahmed Esad Efendi (1814-1889)	21
1. 3. 3. Halid Efendizâde Muhammed Cemâleddin Efendi (1848-1917).....	22
1. 3. 4. Musa Kazım Efendi (1858-1920).....	23
1. 3. 5. Dürrîzâde Es-Seyyid Mehmet Arif Efendi (1740-1800).....	25
1. 3. 6. Hasan Hayrullah Efendi (1834-1898)	26
1. 3. 7. Hasan Fehmi Efendi (1795-1881)	26
1. 3. 8. Ömer Lutfî Efendi (1818-1897)	27
1. 3. 9. İbn-i Kemal (Kemal Paşazade 1469-1534)	28
1. 3. 10. Es-Seyyid Mehmet Zeynel Âbidin (1667-1751).....	29
1. 3. 11. Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi (1758-833)	29
1. 3. 12. Ebüssuûd Efendi (1490-1574).....	29
1. 3. 13. Çelebizâde Hüseyin Hüsnü Efendi (1849-1912).....	30
1. 3. 14. Pîrîzâde Mehmet Sâhib Beyefendi (1838-1910).....	30
1. 3. 15. Ahmet Muhtar Beyefendi (Molla Bey 1807-1882).....	31
1. 3. 16. Reiszâde Mustafa Âşîr Efendi (1729-1804).....	33
1. 3. 17. Kadızâde Mehmet Tahir (1747-1838).....	33
1. 3. 18. Mekkîzâde Mustafa Âsım (ö.1846).....	34
1. 3. 19. İsmet Beyzâde Ârif Hikmet Bey (1786-1859)	34

İKİNCİ BÖLÜM

İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE'DE YER ALAN İBADETLERLE İLGİLİ FETVALARIN TAHLİLİ

2. 1. KİME AİT OLDUĞU BİLİNEMEYEN (İMZASIZ) FETVALAR.....	36
--	-----------

2. 2. PEŞ PEŞE OLAN İMZALI VE İMZASIZ FETVALAR.....	36
2. 3. “BU SURETTE/BU SURETLE, SURET-İ MEZBÛREDE” DİYE BAŞLAYAN FETVALAR	37
2. 4. NAKİLLERDE KAYNAK GÖSTERİLİP AÇIKLAMA YAPILMAYAN FETVALAR	37
2. 5. HAMİŞLERDEKİ FETVALAR VE NAKİLLERİ.....	37
2. 6. AYNI SORULARA FARKLI CEVAP VERİLEN FETVALAR	38
2. 7. FARKLI FETVALARDA KAYNAK VERİLEN AYNI NAKİLLER.....	38
2. 8. KONUSU DIŞINDA BAŞKA BÖLÜMLERDEKİ FETVALAR	38
2. 9. FETVALARIN CEVAP KALIPLARI.....	38
2. 10. ARAPÇA FETVALAR.....	39
2. 11. NAKİLLERDE İKİ FARKLI GÖRÜŞÜN BULUNDUĞU FETVALAR.....	39
2. 12. ESERDE ATIF YAPILAN NAKİLLERİN (KAYNAKLARIN) DEĞERLENDİRİLMESİ	41
2. 13. NEVÂZİL NİTELİĞİ TAŞIYAN VE GÜNCELLİĞİNİ KORUYAN BAZI FETVALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	41
SONUÇ	49
KAYNAKÇA	52
EKLER	56
EK-1: İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE’NİN TRANSKRİPSİYONU	56
EK-2: ESERİN 1. VE 2. BASKISININ TABLO ŞEKLİNDE KARŞILAŞTIRILMASI.....	102
EK-3: İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE’NİN İBADETLER BÖLÜMÜNDE FETVASI BULUNAN ŞEYHÜLİSLAMLAR VE İSTATİSTİKİ BİLGİLERİN TABLOSU.....	103

EK-4: FETVANIN FIKİH LİTERATÜRÜNDEKİ KAYNAKLARI VE İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE'DE NAKİL VERİLEN KAYNAKLAR TABLOSU.....	106
EK 5: İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE'NİN İBADETLER BÖLÜMÜ HAMİŞLERDEKİ FETVA TABLOSU	110

TABLolar DİZİNİ

Tablo	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. E2. Her iki eserin itikat ve ibadetler bölümlerinin tablo şeklinde karşılaştırılması	102
Tablo 2. E3. İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde fetvası bulunan şeyhülislamların kitap-bab kısmındaki fetvaları, eserdeki sayfa numaraları, çalışmamızdaki fetva numaraları ve toplam fetva sayıları	103
Tablo 3. E3.1. (Devam) İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde fetvası bulunan şeyhülislamların kitap-bab kısmındaki fetvaları, eserdeki sayfa numaraları, çalışmamızdaki fetva numaraları ve toplam fetva sayıları	104
Tablo 4. E3.2. (Devam) İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde fetvası bulunan şeyhülislamların kitap-bab kısmındaki fetvaları, eserdeki sayfa numaraları, çalışmamızdaki fetva numaraları ve toplam fetva sayıları	105
Tablo 5. E4. Fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları <i>İlâveli Mecmua-ı Cedide</i> 'de nakil verilen kaynaklar.....	106
Tablo 6. E4.1. (Devam) Fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları İlâveli Mecmua-ı Cedide'de nakil verilen kaynaklar	107
Tablo 7. E4.2. (Devam) Fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları <i>İlâveli Mecmua-ı Cedide</i> 'de nakil verilen kaynaklar	108
Tablo 8. E4.3. (Devam) Fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları İlâveli Mecmua-ı Cedide'de nakil verilen kaynaklar	109
Tablo 9. E5. <i>İlâveli Mecmua-ı Cedide</i> 'nin ibadetler bölümü hamişlerdeki fetva tablosu	110

KISALTMALAR

AÜİFD	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	:Oğlu
bk.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev.	:Çeviren
der.	:Derleyen
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
HÜİFD	:Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	:Hicri
Haz.	:Hazırlayan
İHAD.	:İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi
m.	:Milâdî
MÜİFD	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	:Vefatı
ra	:Radiyallahu anh
s.	:Sayfa
sav	:Sallallâhu aleyhi ve selem
SBE	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sy.	:Sayı
TALİD	:Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	:Türk Tarih Kurumu
t.y.	:Tarih yok
Yay.	:Yayımları
yy.	:Yüzyıl
y.y.	:Yayın yeri belirli değil
y.e.y.	:Yayın evi belirli değil
vd.	:Ve diğerleri

ÖN SÖZ

Fetvalardaki el-cevap kısmı nakil (kaynak) gösterilmeden ilk dönemlerde yeterli oluyordu. Ancak zamanla fetvalarda referans gösterme ihtiyacı gerekli olmuş ve Osmanlı padişahı III. Murad tarafından yayınlanan bir fermanla zorunlu kılınmıştır.

Meşihat makamında bulunmuş şeyhülislamın verdiği fetvalar, fetvahane müsevvidi Yakovalı Ali el-Murtaza tarafından derlenmiş ve Arapça muteber fıkıh kaynaklarından referanslar eklenerek toplumdaki ihtiyaca binaen 1911 tarihlerinde *İlâveli Mecmua-ı Cedide* adıyla yayınlanmıştır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi ve yönteminden bahsedeceğiz.

I. Bölümde: *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'nin ana metninde ibadetlerle ilgili 174 ve hamişlerde 26 olmak üzere toplamda 200 fetva tespit edilmiştir. Bu fetvaların 14 tanesi metin içerisinde 4 tanesi hamişlerde olmak üzere 18 tanesi Arapçadır. Eserin ibadetler bölümünde fetvası bulunan 18 şeyhülislamın fetva sayıları ve hangi şeyhülislamın kaç fetvasının olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'de nakil olarak verilen kaynaklar ve müellifleri bulunmuştur. Eserin ibadetler bölümünde fetvaları bulunan tüm şeyhülislamlar tespit edilmiştir ve hayatları hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

II. Bölümde; *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'de yer alan ibadetlerle ilgili fetvaların tahlili, fetvaların metinleri ve kaynakları incelenip değerlendirilmiştir. Nevâzil niteliği taşıyan ve güncelliğini koruyan bazı fetvalar, günümüzdeki resmi fetva kurumu niteliği taşıyan Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşleri ile karşılaştırılmıştır. Eser incelenirken hem şekil hem de muhteva açısından ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezimizin yazma sürecinde bilgilerinden istifade ettiğimiz ancak daha sonra vefat eden Adem ÇAKIL hocama Allah'tan rahmet diliyorum. Danışman hocam Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR'a, Arş. Gör. Yunus ÖZTÜRK'e ve eşim Şeyda hanıma ilgi ve alakaları için teşekkür ederim.

Samet ÇELİK

Temmuz 2019

GİRİŞ

Bir müslümanın doğumu, evlenmesi, anne-baba olması, her eylemi ve ölümü İslam hukuku açısından bir anlam taşımaktadır. Bu sebeple insanın kendi haklarını ve sorumluluklarını ana hatlarıyla bilerek hayatını devam ettirmesi gerekir. Ancak kişi karşılaştığı bazı problemleri kendi bilgisiyle çözemeyebilir. Bu tür durumlarda meseleyi uzmanlaşmış din bilginlerine açıkça aktarır ve verilen cevaba/fetvaya göre hayatını düzenler. Ortaya çıkan bu tür durumlar bireylerin günlük hayatta karşılaştığı basit düzeyde meseleler olabileceği gibi devlet yönetimine ya da devletlerarası ilişkilere dair bütün toplumu etkileyecek önemde ciddi konular da olabilir. Buna göre güvenilir bir kişi ya da bu kişinin şahsında bir kurum ihtiyaca karşılık verecek bilgiyi üretmesi gerekir. Bu merciin genel olarak bütün toplumlarda bir şekilde bulunduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde fetva verme vazifesi medrese müderrisleri, müftüler ve merkezde bulunan şeyhülislam tarafından yerine getirilmekteydi. Şeyhülislamın verdiği fetvalar dini geçerlilik bakımından diğer fetvalardan farklı olmadığı halde bütün müftülerin, müderrislerin ve kadıların da en üst makamı olması nedeniyle teâmül açısından itibarı daha yüksektir. Bunda şeyhülislamın verdiği fetvaların hazırlanması aşamasında meşihat makamındaki müsevvid, baş müsevvid ve fetva emini gibi ilmi düzeyi yüksek kişilerin görev almasının da payı büyüktür. Şeyhülislamlara ait fetva mecmualarında pek çok açıdan önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu mecmualar sayesinde fetvaların verildiği şeyhülislam dönemindeki fıkıh düşüncesinin, genel durumun, sosyal ve siyasal meselelerde şeyhülislamlığın işlevinin niteliği, toplumun dinle, hukukla ve meşihat makamıyla kurduğu ilişkinin boyutu, hangi türden problemlerin asırlar boyunca sürekli sorulmakta olduğu ve bu problemlere Şeyhülislamın verdikleri cevaplarda seleflerine mutabık kalıp kalmadıkları sosyal ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ilk defa gündeme gelen problemlerin neler olduğu gibi birtakım bilgiler elde edilebilir.

Şeyhülislam her ne kadar fetva dairesinde bulunan görevlilerin muteber fıkıh kitaplarını araştırarak ulaştıkları sonuca göre fetvalarını verseler de, cevapladıkları fetvalarda bir kaynak göstermedikleri için toplumun menfaati düşünülerek bu gerek müstensihler, gerekse onları kullanan kişiler tarafından fıkıh kitaplarından kaynaklar çıkarılmış ve bazı fetvaların kenarlarına yazılmıştır. Ancak çıkarılan nakillerin ait oldukları fetvaların hizasına yazılmaması, delilin fetvanın hükmüne münasip olmaması,

kaynak gösterilen metnin aslına sadık kalınmaması ve metnin ait olduğu kitabın künyesinin kitab-bab-fasıl şeklinde tam olarak verilmemesi, kaynağını çıkarmak meşakkatli olduğu için çoğu fetvanın delilinin ortaya konulmamış olması gibi sebeplerle bu fetva kitaplarından yeterince istifade edilememekteydi. Bu sebeple fıkıh literatürüne vakıf olan, fetva ilmine dair bilgi ve tecrübesi olan kişiler tarafından ki bunlar genellikle fetva eminleri veya müsevvidler olmaktadır verilen fetvaların delilleri bilhassa "muteber", "mütedavil" kitaplardan "müftâ bih" olan görüşlerden seçilerek ortaya konulmuştur. Fetvanın aslının ana metin olarak, nakillerinin ise fetvanın altına yazılması eserlerin basımında bu tertip şekli muhtemelen karışıklığa meydan vermemesi, müracaatta kolaylık olması sebebiyle tercih edilmiştir. İncelediğimiz *İlâveli Mecmua-ı Cedide* örnek bir derleme fetva mecmuasıdır.

A) TEZİN KONUSU

Tezimizin konusu *İlâveli Mecmua-ı Cedide* isimli eserdir. Çalışmada; eserde yer alan ibadetlerle ilgili fetvalar ve bunların latinizesi, fetvalara ait nakillerin tespiti, tercümesi yapılacak, fetvalar tahlil edilecek ve fetvaları veren şeyhülislamlar incelenecektir. Bununla birlikte fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları, tarihsel ve teorik arka plan, Osmanlı Devleti'nin fetva makamı, fetva mecmuaları hakkında kısaca bilgiler verilecektir.

B) TEZİN AMACI VE ÖNEMİ

Şeyhülislamlara ait fetva mecmuaları araştırmacılar tarafından daha fazla rağbet görmüştür. Bu anlamda Osmanlılarında resmi olarak fetva makamında bulunan şeyhülislamların verdiği fetvaların derlendiği eser olan *İlâveli Mecmua-ı Cedide* daha fazla önem arz etmektedir. Hakkında daha önce hiç çalışma yapılmamış fetva mecmualarından olan *İlâveli Mecmua-ı Cedide*; Osmanlı devletinin resmi fetva makamında bulunan şeyhülislamların verdiği fetvaların toplandığı derleme resmi fetva mecmuası olma özelliği taşıması çalışmanın önemini artırmaktadır. Bununla birlikte tezde eserin latinizesini ve Arapça nakillerin tercümesini yaparak ilmi müktesebata katkıda bulunmaya çalışacağız.

C) TEZİN YÖNTEMİ

İnsanların günlük hayatta en fazla karşılaştığı problemlerin başında ibadetlerle ilgili meseleler yer almaktadır. Eserin tamamında klasik fıkıh kitaplarındaki gibi bir derleme söz konusu olsa da eserde yer alan en çok fetva ibadetlerle alakalıdır. Biz de konumuzu eserde yer alan ibadetlerle ilgili fetvalarla sınırlandırdık. Ancak eserin birinci baskısında olmayan ikinci baskısında bulunan İtikat bölümünü de ele aldık. Çalışmamıza öncelikle eserin ilk baskısı olan *Mecmûa-yı Cedide* incelenerek başlanmıştır. Bu inceleme neticesinde her iki eserin İtikat ve İbadetler bölümü şekil ve muhteva yönünden karşılaştırılarak bilgiler tablo halinde görsel olarak Ekler’de gösterilmiştir. Eserin her iki baskısına dair istatistiksel ve sayısal incelemeler yapılmıştır. Eserde yer alan klasik fıkıh kitaplarından ulaşabildiğimiz kaynaklardan yararlanılmıştır. Ancak eserde geçen kaynaklardan bazıları yazma olduğundan ulaşılamamıştır.

Çalışmamızın başında konumuzun ve incelediğimiz eserin dayandığı Osmanlı İlimiye teşkilatının bazı önemli kurum ve kavramlarından fetva olgusu, Osmanlılarda fetva uygulaması, fetva mecmuaları, şeyhülislam, fetvahane ve fetva eminliği hakkında bilgiler verdik.

Birinci Bölümünde; *İlâveli Mecmua-ı Cedide*’de yer alan ibadetlerle ilgili fetvalar çalışmamızda kolaylık sağlaması ve anlaşılabilir pratik bir disiplin oluşturmak için latinize edilip tarafımızdan numaralandırılmıştır. Bu numaralandırmayı da ana metin ve hamişler için ayrı ayrı düzenledik. Eserin ana metninde ibadetlerle ilgili 174 ve hamişlerde 26 olmak üzere toplamda 200 fetva tespit edilmiştir. Bu fetvaların 14 tanesi metin içerisinde 4 tanesi hamişlerde olmak üzere 18 tanesi Arapçadır. İncelememizi temelde bu numaralandırılmış fetvalar üzerine kurduk. Eserdeki hamişleri ilgili oldukları konulardaki fetvaların altına köşeli parantezle yazdık. Eserde fetvaları bulunan şeyhüislamaların hayatları hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Esere fetvası alınan şeyhüislamaların fetvalarındaki imzaların kime ait olduğunu tespit etmeye çalıştık. Ancak bazı şeyhüislamaların isim benzerlikleri ve eserde kısaca bir imzasının dışında hiçbir açıklamanın yapılmaması fetvanın hangi şeyhüislama ait olduğu noktasında tespiti zorlaştırmış olsa da eserin ibadetler bölümünde fetvaları bulunan tüm şeyhüislamalar tespit edilmiştir. İnceleme yapılıp tablolar oluşturulurken eserdeki ibadetler bölümüyle alakalı konular eserin başından sonuna doğru sıralı-düzenli olarak

takip edilmiştir. Nakillerde geçen ve tabloda gösterdiğimiz müelliflerin isim, künye, eser adı, ölüm tarihleriyle ilgili bilgileri *DİA* maddelerinden yararlanarak oluşturduk.

İkinci Bölümde; kime ait olduğu bilinemeyen (imzasız) fetvalar, peş peşe olan imzalı ve imzasız fetvalar, “Bu surette/Bu suretle, suret-i mezbûrede” diye başlayan fetvalar, nakillerde kaynak gösterilip açıklama yapılmayan fetvalar, hamişlerdeki fetvalar ve nakilleri, aynı sorulara farklı cevap verilen fetvalar, farklı fetvalarda kaynak verilen aynı nakiller, konusu dışında başka bölümlerdeki fetvalar, fetvaların cevap kalıpları ve Arapça fetvalar, nakillerde iki farklı görüşün bulunduğu fetvalar, eserde atıf yapılan nakillerin değerlendirilmesi, bu başlıklar altında incelenmiştir.

Çalışmamızda ibadetlerle alakalı fetvalar ve doğru-yanlış cetvelinin transkripsiyonu yapılmıştır. Eserin başında hatâ'-savâb (doğru-yanlış) cetvelinde ibadetlerle ilgili konuların bulunduğu bölümlerdeki 44 yanlış-doğru tablo halinde düzenlenmiştir. Ancak eserin Tezyîl kısmıyla alakalı hatâ'-savâb cetvelinde herhangi bir düzeltme yoktur. Bu durum Tezyîl'in sonradan eklenmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Hamişlerdeki fetvalar Arapça ve Türkçe olarak eserdeki sayfa ve çalışmamızdaki hamiş fetva numarası tablo halinde gösterilmiştir. Eserin ibadetler bölümünde fetvası bulunan 18 şeyhülislamın kitap-bab kısmındaki fetva sayıları, eserdeki sayfa numaraları, çalışmamızdaki fetva numaraları ve hangi şeyhülislamın kaç fetvasının olduğu tablo halinde gösterilmiştir. Aynı şekilde *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'de nakil olarak verilen kaynakların müellifleri bulunmuş ve bu kaynakların eserde kaç defa nakil olarak verildiği tablo halinde gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FETVA OLGUSUNUN TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLAN

1. 1. FETVA OLGUSU

Fetva, bir meseleye dair hüküm açıklayan, zorlukları ortadan kaldırmak için verilen cevaptır. Fıkıh terimi olarak ise bir fakihin kendisine sorulan meseleye yazılı veya sözlü olarak cevap vermesi ve hüküm koyması¹ demektir. Örfi olarak da fetva dini sorulara yazı ile müftüler tarafından verilen cevaptır.² İslam ahkâmına dair hüküm vermeye yetkili kişilerden fetva istemeye istiftâ, fetvayı isteyene müsteffî, istenilen fetvanın hükmünü yazılı veya sözlü olarak cevaplandırmaya iftâ, verdiği fetva ile hüküm açıklayana da müftî denir.³ Klasik fıkıh kitaplarında ve fetva literatüründe şer’i meselelerin birbirine göre üstünlük derecelerinin bilinmesi için, fıkıh âlimleri tarafından özel işaretler ve ifadeler konulmuştur. Fetvanın boyutu konusunda klasik müelliflerimiz tarafından verilen cevabın mümkün olduğu kadar kısa tutulmasını tercih ettikleri görülmektedir. Müftî’nin “caizdir” veya “caiz değildir” gibi kısa cevaplar verdiği ve cevapta sözün uzatmadığı bilinmektedir. Hatta kimi âlimlerin “falan uygulama caiz midir?” şeklinde yazılı fetvalara cevap olarak sadece “hayır” ya da “evet” yazdıkları nakledilmektedir. Ancak bu derece kısa verilen bir cevabın müsteffînin ihtiyacını karşılamayacağı açıktır. Fetvada önemli olan sorulan soruyla ilgili gerekli açıklamaları yapmaktır. Cevap ilgili açıklamaları kapsayacak uzunlukta olmak durumundadır.⁴ İncelediğimiz eser *İlâveli Mecmua-ı Cedide* bu düşünceden hareketle, daha önce

¹ Fetvayı veren fakihe “müftî”, hüküm veren fakihe ise “kadı” denir. Müftînin fetvasının tatbiki serbest olup, kâdînin hükmü mecburidir, diyenler vardır. “Bu konuda bk”: M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983) 13; Fahrettin Atar, “Fetva”, *DİA*, c. 12, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 487; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993) “Fetva” md. 615; Fahrettin Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, *Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, (1985): 39.

² Atar, *DİA*, c. 12, 486-487.

³ Atar, *DİA*, c. 12, 487; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Enes Sarmaşık Yayınları, t. y.) c. 8, 206.

⁴ Kâşif Hamdi Okur, *Fetvada Dil ve Üslup*, (Ankara: Ay Yayınları, 2018) 45-46.

şeyhülislam tarafından verilmiş olan bu tarzdaki fetvaları, müsteftâyı aydınlatacak şekilde fetvaların altına kaynaklar ve açıklamalar eklenerek derlenmiştir.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren bireysel konuların dışında, toplumsal, siyasi, idari, hukuki meseleler de fetvanın içerisinde değerlendirilmiştir. Dört halife, aynı dönemde yaşadıkları fakihlerin fetvalarına büyük önem vermişler, aynı şekilde Emevî ve Abbâsî halifeleri de müftülerden fikir almadıkça önemli işlere girişmemişlerdir. Bu durum Osmanlı devletinde de savaş, barış, ıslahat, Halifenin Hal'i, eşkıyalık yapanların öldürülmesi gibi önemli olaylar fetva konusu olmuş, mühim meselelerde ve çıkarılan örfî kanunnamelerde şeyhülislamın fetvası istenmiştir. Özel hukuku ilgilendiren fetvalar kişilerin, kamu hukukunu ilgilendiren fetvalar ise yöneticilerin isteği üzerine verilmiştir.⁵

Şer'i hükümlerin mevcut olduğu durumlarda, bunların lafız ve anlamından, şer'i hükümlerin bulunmadığı zamanlarda ise istinbat yöntemleri sayesinde dini hükmü ulaşmak veya onunla alakalı zannî bilgiyi elde etme çabasını ifade eden içtihat ile fetva arasında kavramsal bir benzerlik söz konusudur.⁶ Buna göre fetva, şer'i-hukuki meselelerde naslardaki hüküm ve bilgilerin beyan edilmesi, hükmü olmayan konularda ise belirli metot ve kaynaklar ışığında dini-hukuki hükmün ortaya çıkarılmasının adı olmuştur. Böylece hukuki akıl yürütme ve yorumlamanın genel adı olan içtihat kavramı ile fetva arasında kavramsal bir ilişki bulunmaktadır.⁷ Fetva, Hz. Peygamber döneminden itibaren tarih içerisinde Müslümanların dini hayatının tanzim edilmesi ve onlara yol göstermesinin yanında fıkıh literatürünün meydana gelmesine de katkıda bulunmuştur.⁸ Fetva, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren zaman içerisinde kurumsallaşan bir yapı olarak ortaya çıkmış⁹ tarihsel süreç içerisinde belli dönemlerden geçmiştir.¹⁰ Fetvanın amacı dinde genişlemeyi sağlamak, zaman ve mekan açısından ihtiyaçları karşılamaktır. Fetvanın bazı görevleri vardır: Dinin umumi hükümlerinin fer'i meselelere uygulanması, ortaya çıkan yeni sorunları da usul kuralları içerisinde örf

⁵ Atar, *DİA*, c. 12, 490.

⁶ Muharrem Kılıç, "Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 13, (2009); "Bu konuda bk."; Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, (Ankara: DİB Yayınları, 't.y. '; Yunus Apaydın, *İctihad*, *DİA*, c. 21, 432.

⁷ Kılıç, *Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme*, 65.

⁸ Atar, *DİA*, c. 12, 487.

⁹ Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 122-131.

¹⁰ Dönemler "Bu konuda bk.": Osman Keskiöglü, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, (Ankara: DİB Yayınları, 1999), 23-196; Atar, "İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı", *MÜİFD*, sy. 3, (1985), 20-30; Talip Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 25-32; Seda Örsen, "Osmanlı Hukukunda Fetvâ", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 2-3.

ve maslahata göre çözmektir. Bu sebeple müftüler ve fakihler dinî olarak hüküm gerektiren herhangi bir meselede şer'î delillere, istihsâna ve örf'e dayanarak, yeni görüş ve fikirlerle zamanın ve hayatın gereksinimlerine cevap vermeye çalışmışlardır.¹¹

Fetva toplum yapısını etkileyen hukuki hükümleri, içtihat yöntemiyle, her zaman ve mekana uygun hale getirerek, İslam hukukunun evrenselliğine katkı sağlar. İşte bu özelliğinden dolayı fetva faaliyetine “*yaşayan yasama faaliyeti*” denilebilir.¹²

Hem müftü hem de yargılama ve hüküm vermekle görevli kadı, Kur'an ve Sünnet'in hükümlerine bağlı olup bu çerçevede hüküm vermekle birlikte kazâ ve fetva arasında bazı temel farklar bulunmaktadır.¹³ Kadılar toplum adına hareket ettikleri için, emir ve hükümlerine herkesin uyması ve muktezasını yerine getirmesi gerekir. Aksi durumda bu emir ve hükümler kimin aleyhinde ise, icra organlarınca zorla yerine getirilir. Kadı ile müftü arasındaki en açık fark bu durumdur.¹⁴ Müftünün fetvası konunun dini vicdani yönünü, kadının hükmü ise kazâî yönünü ilgilendirir. Müftü söyleyene göre fetva verir, kadı ise delilleri dikkate alır.¹⁵ Ebu'l-Ulâ Mardin'in, “fetva, fakihin hüküm mahiyetinde olmaksızın, verdiği cevap anlamına gelmektedir” tarifi kaza ve fetva arasındaki ayrıma işaret etmektedir.¹⁶ Dini bir hükmü haber vermek olan fetva bağlayıcı değildir. Kaza ise bağlayıcıdır. Fetva genel, kaza özeldir. Fetva bütün dini hükümlere, ibadete, diyanete şamildir. Kaza ise sadece muamelata ve cezalarla ilgili konulara değinir. Fetva dini konular hakkında bilgi vermek anlamına geldiği zaman resmi görevli olmayan ilim ehli tarafından da verilebilir. Kaza da ise kadı devlet tarafından görevlendirdiği takdirde hüküm verebilir. Fetva, sadece haber vermekten ibarettir. Kaza da ise haber vermenin yanında infaz ve imza onaylama vasfını da haizdir.¹⁷ Bu tespitler fetva ile kaza arasındaki hukuki niteliği göstermektedir. Aynı kaynaklardan yararlanmalarına ve aralarındaki benzerlikler kadı ile müftünün ortak paydasıdır. Ancak sonuçta verdikleri kararların uygulamaya yansımaları farklıdır.¹⁸

Fetva, İslam hukukunu statik olmaktan çıkarıp, dinamizmini sağlayan ve bu şekilde Müslüman toplumların sürekliliğine katkıda bulunan önemli vasıtalarından

¹¹ Örsten, “*Osmanlı Hukukunda Fetvâ*”, 1-2.

¹² Osman Şahin, *Fetva Adabı*, 38.

¹³ Atar, *DİA*, c. 12, 487.

¹⁴ Ali Himmet Berki, İslam'da Kaza Tarihi, *AÜİFD*, c. 17 (1969), 155-156.

¹⁵ Nası Aslan, Osmanlı Hukuku'nun Oluşumunda Fetva ve Kazâ Münasebeti, *Dini Araştırmalar*, c. 2, sy. 4, (1999): 86.

¹⁶ Şahin, *Fetva Adabı*, 35.

¹⁷ Bilmen, *Kamus*, c. 1, 253; Atar, İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı, 39-40; Atar, *DİA*, c. 12, 487-488

¹⁸ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 42.

biridir.¹⁹ İslam'da fetva sadece karışık davalarda hukuku açıklama ve uygulama aracı olarak hizmet vermemiş, aynı zamanda kendi başına hukuk kitabına bakacak konumda olmayan halk için basit bir şekilde izah etmek için de kullanılmıştır.²⁰ Fetva, fikhî anlama ve yorumlama geleneğinin temel kavramlarından birisi olarak bu alanın doktriner ve literatürel oluşumunu sağlayan ana etkenlerden birisidir. Fetvanın, doktriner gelişimin toplumsal yaşamın gerekleri ve pratik ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmesine imkan sağlayan kendine has bir alan oluşturduğu görülmektedir. Genel manada toplumsal tarih ve özel olarak hukuk tarihi araştırmaları açısından geniş bir kaynak sunan fetvalar, Osmanlı İlimiye sınıfının da akademik ilgisini çekmiştir.²¹ Bu ilgiden dolayı mecmualar şeklinde fetvalar toplanmış²² eğitim maksadıyla medreselerde kullanılan hukuk kaynağı eserlerinin yanında kadıların yargılama sürecinde bilgi yürürlük kaynağını oluşturmuşlardır. Bu mecmualar pratik anlamda yargıda birer bilgi kaynağı olmanın yanı sıra, doktrini besleyen bir literatür çeşidi olarak da ortaya çıkmışlardır.²³

1. 2. OSMANLILARDA FETVA UYGULAMASI

Osmanlılarda İlimiye sınıfının en üst tabakasında bulunan şeyhülislam, dini hükümleri resmi açıdan yorumlama ve fetva verme konusunda en yetkili kişiydi. Şeyhülislam, padişah ve bütün devlet adamlarının karar ve davranışlarının dini-hukukiliği noktasında fetva makamıydı. Fetva hizmetini Dersaadet'te şeyhülislam, taşrada devlet tarafından yetkilendirilmiş müftüler yerine getirirdi. Müftüler sadece halkın sorularına cevap vermemiş, ortaya çıkan yeni meselelerde de farklı kaynaklardan yararlanarak şer'î hükümler ortaya koymuş bazen de mahkemelerde kadıların danıştığı kişiler olmuşlardır.²⁴ Osmanlılar'da müftüler ve şeyhülislam, dini inançlar ve uygulamalar ile özel hukuk ve kamu hukukuna dair çeşitli konulardaki soruları cevaplamışlardır. Kamu hukukunu ilgilendiren savaş, barış, vergi, idari tedbirler, ıslahatlar, ceza hukukunun çeşitli hüküm ve uygulamaları, sultanın tahtan indirilmesi

¹⁹ Şahin, *Fetva Adabı*, 36-39.

²⁰ Uriel Heyd, "Osmanlı'da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri", *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, der. Ferhat Koca, çev. Fethi Gedikli (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 102.

²¹ Kılıç, *Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme*, 65.

²² Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sy. 5, (2005), 249-378.

²³ Kılıç, *Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme*, 66.

²⁴ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 42.

gibi meseleler, devlet ricali tarafından şeyhülislama sorulmuş ve fetva istenmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyılda bu tür fetvaların sayısındaki artış, merkezi hükümetin eylemlerinin hukukileşmesi ihtiyacını hissetmesi olarak da değerlendirilmiştir.²⁵

Osmanlı örfi devlet hukukunda kanun ve padişah fermanlarınca düzenlenen zirai ve feodal konulardan vergi, belirli cezai işler ve muhakeme usulüyle ilgili problemler ve sorularda, şeyhülislam kanun müftüsünden (nişancı) bu konulardaki kanun hakkındaki düzenlemenin ne olduğunu sorup hüküm vermiştir. Bu konularda şeyhülislam padişaha müracaat ederek kanun talep edebilir ve önceki hukukçuların ihtilafı oldukları meselelerde hangi görüşün tercih edileceğini padişaha sorup emrini isterdi.²⁶ Osmanlıda resmi müftüler, devlette hakim olan Hanefi mezhebinin en sahih görüşüne göre fetva vermişlerdir. Bazen istisnai olarak genel kabul görmeyen bir Hanefi görüşü ya da diğer üç Sünni mezhepten birinin görüşü, maslahata –kamu yararı- uygun olması durumunda, fetva makamı ve padişahın onayı ile tercih edilirdi. Hanefi mezhebine mensup olmayan beldelerde ise, diğer mezheplerin resmi olmayan müftülerine, sınırlı alanlarda, kendi gelenek ve mezheplerine uygun fetva vermeleri için devlet izin verirdi.

Osmanlılarda fetvanın hukuki değeri, bağlayıcı değil, sadece hukuki tavsiye niteliğinde hükümler olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple de bazen kadılar müftünün fetvasını reddetmişlerdir. Ancak bu durum fetvanın ihmal edilmesi anlamına gelmemelidir. Fetvalara itibar etmeyen özellikle de şeyhülislamın fetvasını dikkate almayan bir Müslüman, suçlu duruma düşebilir, ta'zir cezasıyla cezalandırılabilir ve hatta küfre düşmekle de itham edilebilirdi. Fetvalara uygun hareket etmeyen ve bu davranışı alışkanlık haline getiren kadılar da görevden azl edilebilirdi.²⁷

1. 2. 1. Fetva Mecmuaları

Çalışmamızın ana kaynağı *İlâveli Mecmua-ı Cedide* olduğu için burada kısaca fetva mecmualarına da değinmek istiyoruz.

Tarihteki herhangi bir olayı ya da toplumsal durumu incelerken araştırmacılar eldeki bir takım bilgi ve kaynaklardan yararlanmaktadır. Bu gelişmelerin meydana gelmesinde insan merkezde bulunurken, insanın düşüncesinin, davranışının, hayatının ortaya çıkışı ve gelişiminde zaman, mekan, örf ve adetler katkıda bulunmaktadır. Bu

²⁵ Heyd, “Osmanlı’da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri”, 102.

²⁶ Heyd, “Osmanlı’da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri”, 27.

²⁷ Heyd, “Osmanlı’da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri”, 27-28.

bakımdan dini hassasiyetleri yaşam tarzı olarak benimseyen toplumları incelemeye ve anlamaya çalışılırken, bireylerin bir ihtiyaca binaen sordukları fetvalar önemli bir kaynak niteliğindedir. Fetvalarda sorulan sorular genellikle dönemin ve toplumun problemlerini yansıtır. Bu sorulara verilen cevaplar da ise, dönemin ve toplumun dini, ilmi ve kültürel anlayışını ortaya çıkar. Bu sebeple, en basit hukuk ve ceza davaları ile idari, mali, siyasi meseleler kadar etkili ve büyük bir alanı kaplayan fetvaların ve bunların derlendiği fetva mecmualarının kaynak değeri görmezden gelinemez. Fetvalar yayımlandığında, hakim ve müftülere rehberlik etmekten, devlet tarafından yapılan uygulamalar hakkında fikir edinmeye kadar büyük bir alanda ihtiyaca cevap vermektedir. Daha sonraki dönemlerde fetva mecmuaları yalnız İslam hukukçuları, hukuk tarihçileri için değil aynı zamanda, kültür ve medeniyet alanlarında araştırma yapanlar ve sosyologlar için de büyük önem arz etmektedir.²⁸

İslam dünyasında farklı dönemlerde yaşamış âlimlerin fetvalarını kitap haline getirmek bir gelenek olmuştur.²⁹ Fıkıh kitaplarında yer alan hukuki meseleler sistematik ve ilmi olarak ele alındığından mukallit müftüler, meydana gelen yeni şer’i-hukuki problemlerin hükmünü bu fıkıh kitaplarından çıkartmakta bazen zorluk çekiyorlardı. Bu sebeple önceki şeyhülislam ve müftülerin verdikleri cevaplar, kendileri ya da başkaları tarafından derlenerek fetva kitapları haline getirilmiştir. Osmanlı toplumunda ortaya çıkan meselelere şeyhülislam veya müftülerin verdiği cevapların derlenmesi ile oluşan fetva mecmuaları, kadı ve müftülere başvuru kaynağı olarak el kitapları tarzında klasik Hanefi doktrininden derlenmiş meseleler aynen nakledilmiştir. Osmanlılarda fetva mecmualarının derleme şeklinde meydana gelmesi XVI. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemin en meşhur fetva derlemesi “Fetâvâ-yı Ebussuûd” adı altında birbirinden farklı birçok fetva mecmuasıdır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, fetva mecmuaları literatürüne farklı şeyhülislamlara ait yeni fetva mecmuaları eklenmiştir.³⁰ Üzerinde çalıştığımız yine bir derleme fetva Mecmuası olan *İlâveli Mecmua-ı Cedide*’ye eserin telif sürecinde değineceğiz.

²⁸ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 54-55.

²⁹ Örsten, “Osmanlı Hukuk Tarihi kaynağı olarak Fetva Mecmuaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 4, (2007), 30.

³⁰ Örsten, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları”, 31; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, 14.

1. 2. 2. Şeyhülislam

Şeyhülislâm unvanı X. asırda fakihler arasındaki ihtilaflı konuları çözen büyük âlime verilmiş bir isimdir. Osmanlılardan önce de diğer İslam devletlerinde şeyhülislâm unvanını almış bazı önemli şahsiyetler olmakla beraber bu unvan, Osmanlılarda olduğu gibi ilmiye sınıfının en yüksek resmî makamındaki kişi anlamında kullanılmamıştır. Âlim ve fazilet yönüyle temayüz eden kimselere Şeyhülislam denildiği gibi³¹ bunlar, Fahrü'l-İslam, İmâdü'l-İslam, Rüknu'l-İslam, Zeynü'l-İslam, Şemsü'l-İslam, Hücetü'l-İslam, Burhânü'l-İslam gibi lakaplarla da anılmışlardır.³² Osmanlı devlet teşkilatında Şeyhülislam veya müftü tabirlerinin ilk olarak hangi tarihte kullanıldığı bilinmemekle beraber bu unvanlar II. Murad döneminden itibaren kullanılmaya başlanmıştır.³³ *Fâtih Kanunnâmesi*'nde Şeyhülislam ve müftü diye iki tabirle de ifade edilen zat ulemanın reisi anlamında zikredilmiştir.³⁴ XVII. Asır sonlarına kadar Müftî tabiri kullanılırken XVIII. Asırdan itibaren Şeyhülislam ifadesinin kullanımı yaygınlaşmıştır.³⁵ Osmanlılarda ilk kimin şeyhülislam olduğu, bu makamı ilk kimin temsil ettiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir.³⁶ Ancak Osmanlı devletinin tarih sahnesine çıkışından itibaren Şeyhülislamlık kurumunun var olduğu ifade edilmektedir.³⁷ XVI. Yüzyılda fetva vermekle görevlendirilen Zenbilli Ali Cemâli Efendi, İbn Kemal ve Ebussuud Efendi gibi âlimlerin bu makama getirilmesiyle birlikte kurumun önem ve itibarı artmıştır.³⁸ Önemi artan şeyhülislamlık, Osmanlı kurumları içinde sadrazamlıktan sonra en yüksek makam olarak kabul edilirdi.³⁹ Bu sebeple bir isyan durumunda padişahın aleyhine fetva vereceği için özellikle idarenin zayıf olduğu

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, (Ankara: TTK. Basımevi, 1988), 174; "Bu konuda bk." Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi*, Diyanet Dergisi, c. 18, sayı 5, (1979), 293; Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı 2011), 263.

³² *İlmîyye Salnamesi*, yay. haz. A. Nezih Galitekin, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), 267-268.

³³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilat ve Sosyal Yapı*, (Ankara: TTK. Basımevi, 1991), 132.

³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 175, "şeyhülislam ulemanın reisidir. Ve muallim-i sultânî dahi serdar-ı ulemadır. Vezir-i âzam onları riayeten üstüne almak münasıptır. Ama müftî ve hoca vüzeradan bir nice tabaka yukarıdır ve tasaddur dahi ederler".

³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 174.

³⁶ Kazıcı, *Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi*, 296.

³⁷ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 14.

³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 177; M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977), 107; Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilat ve Sosyal Yapı*, 134.

³⁹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, yay. S. Ali Kahraman, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996) c. 4. 1757; Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilat ve Sosyal Yapı*, 131.

dönemlerde şeyhülislamdan çekinilirdi.⁴⁰ İstanbul Müftüsü olarak da zikredilen şeyhülislam diğer müftülerin üzerinde bir yetkiyle “müfti’l-enâm” olarak atanırdı.⁴¹ Bu yüce makama sahip Şeyhülislamın yetkilerine gelince, yürütme açısından şeyhüislamlar XV. Asrın sonlarına doğru 40 akçadan fazla alan büyük kadı, kazasker, müftü, müderris, İmam, Hatip ve Müezzinlerin tayinlerini yaparlardı.⁴² Şeyhülislamın yargı yetkisi bulunmamakla beraber en önemli görevleri fetva vermektir. Şeyhülislam dört ehlişünnet mezhepten Hanefi fihhına dair eserlere⁴³ müracaat ederek fetva verirdi.⁴⁴ Şeyhüislamın fetvaları iki kısımdır: bunlardan birincisi özel şahısların şer’i meselelerde sordukları sorulara verdikleri cevaptır. Bu cevabın bağlayıcılığı yoktur. İkincisi ise: kamuyu ilgilendiren durumlarda padişahın veya onun dışındaki resmi görevlilerin soruları üzerine verilen şer’i cevaptır, bunlara da *fetvay-ı şerife* denilir. Bu fetvaların padişahı ve kadıları bağladığını aksine karar veremediklerini, mevcut şer’iye sicilleri göstermektedir.

Devlet bürokrasisi açısından şeyhülislamın konumu din-devlet ilişkisi noktasından bakıldığında bu makamın manevi olarak daha yüksek bir mertebede görülmesini Uzunçarşılı şöyle ifade eder: “*Osmanlı devletinde din asıl ve devlet onun fer’i olarak görüldüğünden şeyhülislâm zâhiren vezir-i âzam ile aynı derecede sayılmış ise de, derecesi manen ondan yüksektir.*”⁴⁵ XVI. yüzyılın ortalarından itibaren tek şahısta bulunan kadılık ve müftülük yetkisi ayrılmaya başlamış ve artık her makam için farklı görevliler atanmıştır.⁴⁶ Osmanlılarda Ebu’s-suud Efendiden sonra meşihat makamına gelmek için belli seviyedeki medreselerde 15-20 sene ders vermek, İstanbul

⁴⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 178.

⁴¹ İpşirli, *DİA*, c. 39, 92; İlhami Yurdakul, *Şeyhülislamlık Merkezi Olarak İstanbul*, (İstanbul: Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, 2011), 223.

⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 179; Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilat ve Sosyal Yapı*, 131, Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 264.

⁴³ Müftüler fetvalarını *el-Muhtar fi fûrû’l-Hanefiyye*, *Kenzü’dekâyık*, *Vikayetü’r-rivâye fi Mesaili’l-hidaye*, *Mecmeu’l-bahreyn*, *Mülteka’n-nehreyn*, *Muhtasaru’l-Kuduri* ile bunların şerh ve haşiye ve diğer Hanefi fihhına ait eserlere müracaat ederek vermişlerdir. XV. asırda Halebî İbrahim Efendi meşhur *Mülteka’l-ebhur* isimli eserini yazmış ve bu eser sonradan gelen müftülerin fetva verme işlerini kolaylaştırmıştır. Osmanlı müftülerinden bazıları verdikleri fetvaları bir eser halinde ya kendileri toplamış veya başkalarına toplattırılmış bu eserlerden bir kısmı basılmış matbu olmayanlar da kütüphanelerde mevcuttur. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 173.

⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 173; Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilat ve Sosyal Yapı*, 131, Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 264.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 178; bu konuda Hezarfen şöyle diyor: “*Şeyhülislamlık makamı, sadrazamlıktan daha yüksek değilse de ona eşit ve bazı yönlerden üstündür Devlet işleri din üzerine bina olunur Din asıl, Devlet onun, fer’i gibi kurulmuştur Din reisi Şeyhül-islamdır ve sadece devlet reisi vezir-i a’zamdır ikisinin reisi dahi padişahdır*”. Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 263

⁴⁶ Bursa kadısı Molla Fenâri hem kadılık hem müftülük hem de müderrislik yapmıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 176.

kadılığı, Anadolu kadıaskerliği, en sonunda Rumeli kadıaskerliği görevlerinde bulunmak gerekirdi.⁴⁷

XVII. Asrın başlangıcından itibaren Şeyhülislamın manevi makamlarına, İslam hukukunu yorumlama yetkisine binaen önemli devlet işlerinde onların fikirlerinden istifade edilmiş, XVIII. yüzyılda artık savaş ilanları ve barış antlaşmalarında şeyhülislamın fetvası alınmaya başlanmıştır.⁴⁸ Şeyhülislam fetva yetkisi sayesinde siyaseten de ön plana çıkmaktaydı. Günümüzdeki Adalet ve Milli Eğitim bakanlıkları ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev ve yetkilerinin tek kişide toplandığı bir konuma sahipti. Yürürlüğe girecek olan bütün kanun ve düzenlemeler için ilk olarak şeyhülislamdan şeriate uygunluğu bakımından fetva alınırdı.⁴⁹ Esasında Şeyhülislam devletin bütün önemli kararlarında fikir sahibi ve dünya görüşü de bulunan bir devlet adamıydı.⁵⁰

Tanzimat devrinden önce şeyhülislamın bir çalışma makamı yoktu, görevini evinden yürütürdü. Tanzimat'tan sonra “Şeyhülislamlık Dairesi” Süleymaniye Camii arkasındaki eski Yeniçeri ağasının binası Meşihat Makamı olmuş, burada şeyhülislamlık idare merkezi meydana gelmiş, buranın önemli bir bölümü yanmış ise de halen İstanbul Müftülüğü olarak kullanılmaktadır.⁵¹ Tarihte; “Meşihat”, “Meşihat-ı İslâmiyye”, “Bâb-ı Meşihat”, “Şeyhülislam Kapısı” ve fetvaların burada verilmesinden dolayı da “Dâru'l-İstiftâ”, “Bâb-ı Fetvâ”, “Bâb-ı Vâlây-ı Fetvâ”, Fetvâhâne” ve “Fetvâhâne-i Âlî” gibi çeşitli isimlerle anılmıştır.⁵² Çeşitli aşamalardan geçen şeyhülislamlık, son şeyhülislam Medeni Mehmet Nuri Efendi'nin istifa tarihi olan 26 Eylül 1922 yılına kadar yaklaşık beş asır aralıksız yürütülmüştür.⁵³ Bu zaman zarfında Osmanlı Meşihat Makamına 129 (131) şeyhülislam gelmiş, bu şeyhülislamlar arasında 185 değişme olmuş, 54 defa aynı âlimler bu göreve yeniden atanmıştır.⁵⁴ Osmanlı saltanatı 1922 yılında kaldırılınca şeyhülislamlık makamı da tarihe karışmıştır. TBMM İstiklal savaşı sırasında Ankara'da Şer'iyeye Vekâleti'ni şeyhülislamlığın yerine ihdas

⁴⁷ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk*, İstem, y.1, s.1, (2003), 78.

⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*, 188, 189.

⁴⁹ Kazıcı, *Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk*, 80.

⁵⁰ İlhami Yurdakul, *Şeyhülislamlık Merkezi Olarak İstanbul*, (İstanbul: Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, 2011), 222.

⁵¹ Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, (Ankara: Ay Yıldız Matbaası, 1972), giriş; İlhami Yurdakul, *Şeyhülislamlık Merkezi Olarak İstanbul*, 223; Koca, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*, Ankara: Araştırma Yayınları, (2018), 125.

⁵² Koca, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*, 125.

⁵³ Kazıcı, *Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk*, 77.

⁵⁴ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, giriş.

etmiş ve Şer'îye Vekâleti de 4 yıl kadar bu görevi yapmıştır. Ancak 1924 yılında laik cumhuriyet sisteminde Meşihat Makamı'nın yeri olamayacağı düşüncesi ile Şer'îye Vekâleti de kaldırılmış ve yerine 3 Mart 1924'de Diyanet İşleri Başkanlığı kurularak, toplumu din ve ibadet konularında bilgilendirmek ve aydınlatmak görevi bu kuruma verilmiştir.⁵⁵

1. 2. 3. Fetvâhâne ve Fetva Eminliği

Osmanlılarda şeyhülislamlık kurumu içerisinde fetva işlemlerini yürütmekle görevli birime fetvahâne denilmektedir. İlk başta şeyhülislamın ülkenin sınırları dar, sosyal hayatın basit, bürokrasinin yoğun olmaması sebebiyle taraflarına sorulan sorulara sözlü ya da yazılı olarak hemen karşılık veriyorlardı. Ancak zaman içerisinde halkın ve idarenin dini konularla ilgili soruları, sıkıntıları fetva istemeyi artırmıştır.⁵⁶ Bu artan talepler doğrultusunda şeyhülislamlara fetva konusunda yardımcı olacak birilerinin bulunması zorunlu hale gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde şeyhüslama fetva konusunda yardımcı olması için Fetva eminliği kurulmuş ve şeyhülislamlığın kurumsallaşma sürecinde Tanzimat'tan sonra fetvahâne denilen büyük ve etkili bir birim meydana getirilmiştir.⁵⁷ Fetvahâne, devletin diğer kurumlarına nazaran önem kazanmış ve güven elde etmiştir. Bunun sebebi de ortaya çıkan meseleler hakkında dini hükümleri açıklaması ve meselelerin çözümlerini ortaya koyması, kurumda çalışanların liyakatle hareket etmeleri, fetvahâneyi yerine getirdiği görev ve amaç itibarıyla halkın güvenini kazanan resmi bir daire konumuna getirmiştir.⁵⁸ Fetvahâne aynı zamanda medresede öğrenilen dini-hukuki bilgilerin en yüksek uygulama alanı olurken, devlet teşkilatında da bugünkü tabirle bir hukuk akademisidir.⁵⁹ Son dönemlerde fetvahâne, fetva odası, pusula odası, î'lâmat odası olmak üzere üç kısımdan oluşmaktaydı.⁶⁰ Pusula odası; müsteffînin sorusunu soru formatında anlaşılır bir şekilde yazar fetva odasına havale ederdi. Başında reîsü'l-müevvidîn'in bulunduğu fetva odası yazılı ve sözlü soruları cevaplandırır. Fetva odası nizamname ile iki şubeye ayrılmış; birincisi olan

⁵⁵ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, giriş.

⁵⁶ Ferhat Koca, "Fetvahâne", *DİA*, c. 12, 496.

⁵⁷ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 46; Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, 137.

⁵⁸ II. Meşrutiyet döneminde gerekli modernleşme ve bilimsel çalışmaları yapmadığı için eleştirenlerde olmuştur. Örsten, *İslam Hukukunda Fetva*, 63.

⁵⁹ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 72.

⁶⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 621-622; Koca, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı Fetvaları*, 128-135.

Te'lif-i mesâ'il önceden verilen fetvaları sistematik bir şekilde toplar, ikinci şube taharri-yi mesâ'il ise sorulacak soru kalıplarını seçer, şeyhülislamın cevaplarını hazırlar ve dayandıkları kaynaklarıyla beraber özel defterlere kaydederdi.⁶¹ Îlâmat odası şer'îye mahkemelerinin re'sen veya temyiz suretiyle gelen ilâm ve hüccetlerini incelemekle görevliydi.⁶²

Bâb-ı Meşîhat, devlet kurumları içindeki durum, vazife ve yetkisine uygun olarak, çoğunluğu ilmi seviyesi yüksek ve kalabalık memurlardan oluşurdu.⁶³ Şeyhülislamlik dairesinde, fetva kaleminde; kethüda, telhisci, çuhadar, müsevvid, mübeyyiz, mukabeleci, kâtip, mühürdar, müvezzi gibi çalışanlar bulunurdu.⁶⁴ Meşîhat dairesinin içerisinde bulunan fetvahanenin başında, şeyhülislama sorulan dini soruların fetvalarını hazırlama ve şer'îye mahkemeleri tarafından gönderilen ilâmları incelemekle görevli, şeyhülislamdan sonra karar verme ve görüş belirtme yetkisine sahip kimseye fetva emini denilirdi.⁶⁵ Şer'î konularda ihtisas sahibi, fakih, sağlam karakterli kişilerden seçilen fetva emini, din âlimleri içerisinde önemli bir mevkiye sahipti.⁶⁶ Fetva eminliği yaptıktan sonra şeyhülislam olanlar da vardır.⁶⁷ Şeyhülislama sorulan sorular, fetva kitaplarından bulunup, müsevvidler tarafından kaleme alınıp, fetva emini gördükten ve mübeyyiz tarafından temize çekildikten sonra şeyhülislama sunulurdu. Şeyhülislam bunu inceledikten sonra, talik kırması el yazısı ile özellikle cevap kısmını imzalardı. Bundan sonra müvezzi bu fetvayı yerine verirdi. Verilen bu fetvanın sorumluluğu şeyhülislama aitti. XVI. asırdan sonra şeyhülislam, kendilerinden önceki şeyhülislamın inceleyerek verdikleri fetvaları artık kendileri inceleme işini fetva eminlerine bıraktıklarından dolayı fetva eminliğinin önemi artmış, Tanzimat'tan sonra fetvahanenin kurulmasıyla dava ve hüküm işleri fakihlerden oluşan bir kurula bırakılmıştır.⁶⁸ Fetva vesikaları genelde münâcaat ve dua, sorunun başlığı, sorunun konusu, istirham ve rica, fetvanın başlangıcı el-cevaptan sonra ya da bazen fetvanın sonunda "Allahu alem" ibaresi, cevap kısmı, fetvayı veren şeyhülislamın ismi ve

⁶¹ Koca, *DİA*, c. 12, 498; Heyd, *Osmanlı'da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri*, 98.

⁶² Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 622.

⁶³ Kazıcı, *Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk*, 81.

⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, 196.

⁶⁵ Ayar, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*, 105.

⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, 196; Koca, *DİA*, c. 12, 497.

⁶⁷ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 621. Atâullah Mehmed Efendi, Yenişehirli Abdullah Efendi, Vassâf Abdullah Efendi gibi zatlar daha sonra şeyhülislamlik makamına yükselmiştir. Koca, *DİA*, c. 12, 497.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı* 196; Kâşif Hamdi Okur, *Fetvada Dil ve Üslup*, (Ankara: Ay Yayınları, 2018) 45-55.

imzası, “Ketebehu el-fakir” gibi tevazu ifadesi, Allah’tan af dileği “ufiye anh” ve fetvanın dayandığı kaynak (nakil) bölümlerinden oluşur.⁶⁹ Fetvaların dili genelde Türkçe olmakla beraber azımsanmayacak kadar da Arapça ve az sayıda Farsçaydı. Fetvalarda gerçek isimler yerine erkekler için Zeyd, Amr, Bekr, Bişr, gibi isimler, kadınlarda ise Hind, Zeynep, Hatice, gibi hayali isimler kullanılmıştır. Aynı isimler genellikle gayri müslim, Yahudi ve Hristiyanlar için de kullanılmış ancak bazen Nikola, Hırsto, İlya gibi isimlerde kullanılmıştır.⁷⁰ Şeyhülislamın verdikleri fetvalardan sadece soru soranların değil halkında yararlanabilmesi için yeni verilen fetvalar Meşihat makamının aylık süreli dergisi *Ceride-yi İlmîye*’de yayınlanmıştır.⁷¹ Müslümanların günlük yaşamlarını ilgilendiren ve her konuda verilen bu fetvaların *Ceride-yi İlmîye*’de yayınlanması çok geniş bir çevrenin bu fetvalardan faydalanmasına imkan tanımıştır.⁷²

1. 2. 4. İlâveli Mecmua-ı Cedide’nin Telif Süreci

Mukaddime’de; günden güne meydana gelen hadiseler hakkında halkın başvurusunda yetkili olmak şerefine haiz bulunan Fetvahane-i Âlî’den fetva talebi meydana geldiğinde elden ele dolaşan muteber Türkçe fıkıh fetva kitaplarından hadiseye uygun fetva sureti bulunamayınca fetvası istenilen meselenin güvenilir Arapça kaynaklardan gerçeği (hakikati) dikkatle araştırılıp, inceleyip seçilerek aynısına ulaşılmıca tercüme ederek o hadiseye uygun bir fetva sureti kaleme alınıp Makam-ı Meşihat-ı Ulya’ya (şeyhülislamlık) sunulduktan ve adı geçen makamdan da altı imzalı olarak iade edildikten sonra müsevvidler tarafından karşılaştırıldıktan sonra fetvahanede korunan yeni düzenlenen fetvaların kaydına mahsus Mecmûa-yı Cedîde adıyla isimlendirilen deftere kaydetmek fetvahaneye tarafından gerekli görülen ve riayet edilen eski bir usul olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı bu kurala riayetin faydası olarak çok zaman zarfında birçok fetva suretleri birikmiş ve fakat bu fetvaların bazısı kaynakları ile yazılmış ancak büyük kısmının kaynaklarını araştırmak (yazmak) terk edilmiş olduğundan fıkıh ilminde maharet ve yeterli bilgisi bulunan 5-6 kadar kişiden oluşmak üzere bir ilmi heyet meydana getirilerek istenilen kaynakların araştırılıp yazılması için şeyhülislam Esbak Uryânîzâde merhum Ahmet Esad Efendi tarafından halen Fetva

⁶⁹ Koca, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi’nin Hayatı Fetvaları*, 131; Kâşif Hamdi Okur, *Fetvada Dil ve Üslup*, (Ankara: Ay Yayınları, 2018) 45-55.

⁷⁰ Heyd, “*Osmanlı’da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri*”, 74-101.

⁷¹ Heyd, “*Osmanlı’da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri*”, 99.

⁷² Sadık Eraslan, *Meşihat-ı İslamiyye ve Ceride-i İlmîye*, (Ankara: DİB yayımları, 2009), 122.

Eminliği yüce makamını ehliyetle tezyin etmekte olan üstatların başı şeyhülislam Muhammed Nuri Efendi hazretlerine talimat verilmiş ve hemen anılan zat tarafından gösterilen gayret ve yüce emeğin karşılığı olarak kısa bir süre içerisinde zikredilen kaynak bulunup her fetvanın altına yazılıp basılarak halkın istifadesine sunulmuştur. Lakin az bir zaman zarfında mevcut nüshaların bitmesi ve faydalanmak düşüncesiyle yoğun olarak talep edilmesi, bu sebeple ve anılan mecmuanın ilk basım tarihinden şimdiye kadar yani 29 sene boyunca öncekinden üç katından fazla fetva tercümelere ve ekleri ve bu fetvalarından da büyük kısmının kaynaklarının yazımı terk edilmiş olduğundan halen mevcut Meşihat Makamına şeref veren şeyhülislam Musa Kazım Efendi hazretlerinin fetva zamanında sadece kamu yararına bir parça katkıda bulunmak amacıyla sebep olduğum, fıkıh kitapları etrafında araştırılarak her fetvaya uygun birer kaynak bularak fetvahane tarafından kabul tasdik edildikten sonra altlarına yazılmış ilgili olduğuna bahislere yerleştirilip yazılmış ve asıl adıyla İlâveli Mecmua-ı Cedide ismiyle adlandırılmıştır. Gücü pek sınırlı olan ve kabiliyet liyakat olarak bütün müsevvidlerden aşağıda bulunan sebep olduğum böyle bir işe bir girişimde bulunmam kesinlikle övünmek için değildir. Yüce ve parlak saltanat makamı en büyük halifelik zirvesi olan, bütün yaratılmışların resulünün vekili en kutsi halife, müminlerin emiri, Müslümanların önderi başarılı padişahımız, azametli, güçlü, heybetli Sultan Mehmed Reşad Efendimiz hazretlerinin çağımızın güzelliği, cihan bekçisi olan hükümdarımız, ilim ve marifette ilerleyen, dini ihya eden, şeriatla gözleri aydınlatan, dinin mülkü emrinde olan eserleri ve hükümdara yakışacak şekilde çeşitli yardımlarla gayret vesikası ile halka bir hizmet olabilmek maksadından ileri gelmiştir. Başarı Allah'tandır. Sebep olan Fetvahane-yi Âlî müsevvidlerinden Yakovalı el- Hac Aliyyü'l-Murtaza bin Zübeyir ufiye anhümâ.

Bu şekilde ortaya çıkan eser *İlâveli Mecmua-ı Cedide* adıyla (Dersaadet'te Çağaloğlu'nda 26 numaralı Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Matbaasında, 1326-1329) 1911 tarihinde basılmıştır.

1. 2. 5. Eserin Tanıtımı

İlâveli Mecmua-ı Cedide, şeyhülislamlık müsevvidlerinden Yakovalı Ali el-Murtaza b. Zübeyir tarafından derlenerek meydana getirilmiş bir fetva kitabıdır. Ali el-Murtaza esere yazdığı mukaddimede, şeyhülislamlık makamına gelen fetva taleplerinin, Fetvâhâne'deki müsevvidler tarafından fetva formuna sokularak cevabıyla birlikte

şeyhülislamın imzasına sunulduğu, şeyhülislamın tasdikinden sonra bu fetvaların müsevvidler tarafından tekrar mukabele ve kontrol edilerek bir suretlerinin Fetvâhâne’de muhafaza edilen ve *Mecmûa-yı Cedîde* adı verilen bir deftere kaydedildiğini belirtmektedir. İki cilt olarak hazırlanan *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, sayfaları birbirini takip eden ve toplam 675 sayfadan meydana gelen eserin başında fihrist ve doğru-yanlış cetveli vardır. Klasik fıkıh kitaplarının kitap-bab sistemine göre hazırlanan eser, temelde dört ana bölümden oluşmaktadır. İbadetler bölümü ile başlayan eser Muâmelât, Vakıf ve Ferâiz bölümlerinden sonra tezyîl bahisleri olan Arâzî ve Mer’a konuları ile son bulmaktadır. Tercümesini yapıp numaralandırdığımız eserin fihristi yüz on (110) başlıktan oluşmaktadır. Toplam fetvalardan 18 tanesi Arapça iken 182 tanesi Türkçedir. Hamişlerde bulunan 26 fetvanın 22 tanesi Türkçe iken 4 fetva da Arapçadır.

Bu mecmuada fetvaları bulunan şeyhülislamlar:

Kemalpaşazâde (ö. 1534); Pîrizâde Mehmet Sâhib Efendi (ö.1748); Mustafa Âşir Efendi (ö. 1804); Dürrizâde Mehmet Arif Efendi (ö. 1810); el-Hac Halil Efendi (ö. 1821); Mehmet Zeynel-Âbidîn Efendi (ö. 1823); Dürrîzâde es-Seyyid Abdullah Efendi (ö.1828-); Yasincizâde Abdülvehhâb Efendi (ö. 1833); Sıdkızâde Ahmet Reşîd Efendi (ö. 1834); Kâdızâde Mehmet Tahir Efendi (ö. 1838); Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi (ö. 1846); İsmet Beyzâde Ârif Hikmet Beyefendi (ö. 1858); Mehmet Sâdeddin Efendi (ö. 1866); Ömer Hüsâmeddin Efendi (ö. 1871); Mehmet Refîk Efendi (ö. 1872); Hasan Fehmi Efendi (ö. 1881); Ahmet Muhtâr Beyefendi (Molla Bey) (ö. 1882); Uryânîzâde Ahmet Es’âd Efendi (ö. 1889); Ömer Lütfî Efendi (ö. 1897); Hasan Hayrullah Efendi (ö. 1898); Mehmet Ziyâeddin Efendi (ö. 1909); Çelebizâde Hüseyin Hüsnü Efendi (ö. 1912); Hâlid Efendizâde Mehmed Cemaleddin Efendi (ö. 1919); Musa Kazım Efendi (ö. 1920).

Bu şeyhülislamlar içerisinde en çok fetvası bulunanlar: Sıdkızâde Ahmet Reşîd Efendi, Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi, İsmet Beyzâde Ârif Hikmet Beyefendi, Hasan Fehmi Efendi, Ahmet Muhtar Beyefendi (Molla bey), Uryânîzâde Ahmet Esad Efendi, Ömer Lütfî Efendi, Hâlid Efendizâde Muhammed Cemaleddin Efendi ve Musa Kazım Efendi’dir.

Ayrıca eserin ilk baskısı olan *Mecmûa-yı Cedîde* ve eklerle birlikte yeniden basılan *İlâveli Mecmua-ı Cedide* ve eseri derleyen Yakovalı Ali el-Murtaza hakkında herhangi bir kaynak ve çalışma mevcut değildir.

1. 2. 6. Mecmuâ-ı Cedîde Ve İlâveli Mecmuâ-ı Cedide'nin Karşılaştırılması

Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan sonra fetvahaneden verilen fetvalar Mecmûa denilen bir deftere kaydedilmiştir. Fetvahanede toplanan bu fetvaların belli bir tasnife tabi tutularak yayımlanması ile ortaya çıkan esere Mecmûa-yı Cedîde denilmiştir. Daha sonra anılan fetvalar fetvahanenin ilmi komisyonu tarafından nakilleri (kaynakları) eklenerek basılmıştır. Osmanlı toplumunda çok fazla ilgi gören bu eserin mevcudu kalmayınca, fetvahane müsevvidi Yakovalı Ali el-Murtaza tarafından fetvahanedeki deftere kaydedilen yeni fetvalara nakilleri de eklenerek yaklaşık 29 yıl sonra İlâveli Mecmua-ı Cedide adıyla yeniden basılmıştır. Birinci baskı olan Mecmûa-yı Cedîde 2 sayfa önsözden sonra doğrudan temizlik konusu ile başlamaktadır. İkinci baskı olan İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin başında ise 4 sayfa fihrist, 12 sayfa doğru-yanış cetveli ve 2 sayfa mukaddime bulunmaktadır. Eserin ikinci baskısı, fetvahanenin bir işe besmele-hamdele ile başlamanın gerekliliği ile alakalı fetvasının ardından İtikat bahsi ile başlar. Mecmûa-yı Cedîde'nin ibadetler bölümü temizlik, gusül, ayakları mesh, namaz, imamlık ve imamlıkla ilgili, cuma ve bayramlar, cenazeler, zekat, hac, ta'zir, avlanma ve boğazlama, kerahiye ve istihsan ve tezyîl konularından oluşmaktadır. Eserin ikinci baskısı olan İlâveli Mecmua-ı Cedide'de bu konulara ilave olarak Öşür ve Harac, Oruç ve yeminler konusu bulunmaktadır. Birinci baskı Mecmûa-yı Cedîde'de İbadetlerle ilgili toplamda 48 fetva yer alırken hiç hamış bulunmamaktadır. Ancak eserin ikinci baskısı İlâveli Mecmua-ı Cedide'de 174 fetva ve 26 hamış olmak üzere toplam 200 fetva tespit edilmiştir. Birinci baskıda olmayan ikinci baskıda olan fetva sayısı 125 fetva ve 26 fetva kalıbında hamış olmak üzere toplamda 151 tanedir. Birinci baskıda olan ikinci baskıda olmayan fetva bulunmamaktadır. Eser derlenirken birinci baskıdaki bütün fetvalar ikinci baskıda da çıkarılmadan ve değiştirilmeden yer almıştır. Buna göre ikinci baskı birinci baskının üzerinden oluşturulmuştur. Birinci baskı olan Mecmûa-yı Cedîde toplamda 240 sayfadan oluşurken ikinci baskı İlâveli Mecmua-ı Cedide 675 sayfadır.

1. 3. İNCELENEN FETVALARI VEREN ŞEYHÜLİSLAMLAR

Aşağıda isimleri bulunan şeyhülislamların sıralamasında, eserin ibadetler bölümünde geçen fetvalardaki imza sırası dikkate alınmıştır.

1. 3. 1. Medeni Mehmet Nuri Efendi (1859-1927)

Osmanlı devletinin 129. (son) şeyhülislamıdır.

İstanbul'da doğdu. Sarf, nahiv, aruz, ferâiz, mantık, fıkıh, tefsir ve hadis ile fen bilgilerini özel öğretmenlerden aldığı derslerle elde etti. Osmanlı devletinde birçok görevlerde bulundu. 26 Eylül 1920 (H. 1336)'de Damat Ferit Paşa'nın beşinci kabinesinden istifa eden Mustafa Sabri Efendi yerine, Meşihat Makamına getirildi. Damat Ferit Paşa'nın 17 Ekim 1920'de istifasından sonra iktidara gelen Ahmed Tevfik Paşa'nın dördüncü ve sonuncu kabinesinde de şeyhülislâm olarak kaldı. 2 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından İstanbul Hükümetinin görevine son verilmesi üzerine Ahmed Tevfik Paşa Kabinesiyle birlikte Mehmed Nuri Medenî Efendi'nin şeyhülislâmlığı da sona erdi. Bu şekilde ismi Türk tarihinde "Son Şeyhülislâm" olarak kaldı. Mehmed Nuri Efendi, Ahmed Tevfik Paşa Kabinesinde bir süre Evkaf Nâzırlığını da vekâleten idare etmiştir ancak sonradan yorgunluğu sebebiyle Nâzır Vekilliğini bırakmıştır. Cumhuriyet Hükümetinin bütün Türkiye'ye hâkim olması üzerine Mehmed Nuri Efendi'ye gerek Damat Ferit Paşa'yla birlikte çalışması, gerekse yaşlılığı sebebiyle, başka bir görev verilmemiş, kendisi yüz ellilikler listesine dâhil edilmemiş, son günlerini Üsküdar'daki yalısında ilgisizlik ve yalnızlık içinde geçirmiştir. Bilgili, dürüst, fakirleri koruyan bir kişi olduğu söylenir. 1927 yılı Ağustos ayında Üsküdar'daki evinde ölmüş ve Karaca Ahmet Mezarlığına defnedilmiştir.⁷³

Eserleri: Mehmet Nuri Efendi'nin hilafetle ilgili bir muhtırası bulunmaktadır.⁷⁴ Mehmet Nuri Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde verdiği fetvalar Mehmed Nuri Medeni imzasıyla *Cerîde-i İlmîyye*'de bu döneme denk gelen sayılarda yayımlanmıştır. Seferle ilgili hükümlere dair yazdığı *Salât-ı Müsâfir* (Türkçe); bir kısmını Türkçe bir kısmını Arapça yazdığı, şehitlik ve şehitlerle ilgili nakillerden meydana gelen *Ahkâm-ı Şühedâ* isimli bir risalesi; İlm-i Arûzla alakalı *Ta'yir-i Endelûsî* Arapça bir eseri ; yine İlm-i Ferâiz ile ilgili *Tenzîb-i Kavâid-i Münâseha* isimli Türkçe bir eseri olduğu belirtilmektedir. Ancak *DİA* Mehmed Nûri Efendi maddesi yazarı, yayımlanmamış olan bu eserlerin isimlerine kütüphane kataloglarında rastlanılmadığını belirtmektedir.⁷⁵

⁷³ *İlmîyye Salnamesi*, 530-532; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 265-267.

⁷⁴ İlhami Yurdakul, "Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Beyefendi ile Şeyhülislam Medeni Mehmet Nuri Efendi'nin Hilafet Hakkında Muhtıraları", *Divan* IV/6, İstanbul (1991), 238.

⁷⁵ Tahsin Özcan, "Mehmed Nûri Efendi", *DİA*, c. 28, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995) 503-504.

Mehmet Nuri Efendi, üzerinde çalıştığımız eser olan *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'nin meydana gelmesinde de çok emeği olan bir zâttır. Şeyhülislam Uryânîzâde Ahmet Esad Efendi döneminde Fetvâ Emîni olan Mehmet Nuri Efendi, şeyhülislamın emri ile kendi başkanlığında beş altı kişiden oluşan bir komisyon marifetiyle *Mecmûa-yı Cedide*'nin fikhî kaynaklarının tespitini yapmış ve elimizdeki bu esere bir önsöz yazarak fetva kitabı olarak basılmasını sağlamıştır. Ancak elimizdeki eserde Mehmet Nuri Efendi'nin fetvası bulunmamaktadır. Mehmet Nuri Efendi bu eserin meydana gelmesinde çok emeği olduğu için kısaca onun hayatını da buraya yazmayı gerekli gördük.

1. 3. 2. Uryânîzâde Ahmed Esad Efendi (1814-1889)

İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Dini, edebi, akli ilimleri tahsil eden, hat dersleri de alan Ahmed Esad Efendi 1858'de Medine kadısı olmuş, daha sonra Harem-i Şerif tamirat müdürlüğünü de yapmış ve tamir işlerinin 1861'de tamamlanmasını sağlamıştır.⁷⁶ Ahmed Esad Efendi, tamir işlerini layık olduğu gibi bitirdikten sonra 1861'de İstanbul pâyesine ulaştı. 1865'de Sadreyin (Anadolu ve Rumeli kazaskerliği) Müsteşarı oldu ve 04.12.1878 tarihinde Padişah Sultan II. Abdülhamid tarafından şeyhülislamlık makamına getirildi. Şeyhülislam olarak görev yaptığı sırada 17.1.1889'da vefat etti.⁷⁷ Güzel konuşan, tatlı dilli, iyi huylu, cana yakın, alçakgönüllü ve dürüst bir kişiliğe sahip olan⁷⁸ Esad Efendi Eyüp Sultan'ın yakınında Ebu's-Suud Efendi'nin mezarı karşısına defnedilmiştir. Şeyhülislamlığı döneminde hilafet ve saltanat haklarının savunuculuğunu yapmış, vekiller arasında her işe karışmamış ancak karıştığı konularda sözünü dinletmiştir. Uryânîzâde Ahmet Esad Efendi şeyhülislamlığı döneminde, Fetvâ Emîni Mehmet Nuri Efendi başkanlığında, beş altı kişiden oluşan bir komisyon kurarak, *Mecmûa-yı Cedide*'de yer alan fetvaların fikhî kaynaklarının tespit edilmesini emretmiş ve söz konusu komisyon kısa bir süre içerisinde her fetvanın altına, ilgili fikhî kaynakları belirleyerek yazmış ve böylece ortaya çıkan eser *Mecmûa-yı Cedide* adıyla basılmıştır.⁷⁹

⁷⁶ Ş. Tufan Buzpınar, "Ahmet Esad Efendi", *DİA*, c.11, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 346; *İlmiyye Salnamesi*, 609-612.

⁷⁷ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 212-215.

⁷⁸ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. 1, 485-486.

⁷⁹ Koca, *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*, 139-141.

Üzerinde çalıştığımız *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'nin ibadetler bölümünde Uryânîzâde Ahmet Esad Efendi'ye ait 36 fetva bulunmaktadır. İncelediğimiz bölümdeki 14. Fetvayı veren Şeyhülislamın imza kısmındaki ismi Uryânî zâde Ahmet -Esad- yerine Ahmet -İhsan- yazıldığı eserin başındaki doğru ve yanlış cetvelinde belirtilmiştir.⁸⁰ 15. Fetvanın imza kısmında Uryânîzâde Ahmet yazılmış Esad yazılmamıştır. Yine 27. Fetvadaki imzada Gazalizâde Ahmet Esad yazılmış ancak Osmanlı meşihatında Gazalizâde Ahmet Esad isminde görev yapan bir şeyhülislam bulunmamaktadır. Ahmet Esad isimli şeyhüislamlar araştırıldığında iki şeyhülislam bulunmuş, bunlardan birincisi Uryânîzâde Ahmet Esad diğeri Mehmet Salihzâde Ahmet Esad'dır. Şeyhülislam Mehmet Salihzâde Ahmet Esad'ın imza ve arzlarında Mehmet Salihzâde Ahmet Esad imzasını kullandığı belirtilmiş⁸¹ olup, Uryânîzâde'nin fetvalarındaki imza farklılıkları dikkate alındığında ve yazım yanlışlığı olabileceği ihtimali düşünüldüğünde 27. Fetva şeyhülislam Uryânîzâde Ahmet Esad'a ait olduğu kanaatine varılmıştır.

1. 3. 3. Halid Efendizâde Muhammed Cemâleddin Efendi (1848-1917)

Meşrutiyet Şeyhüislamlarından Halid Efendi Zâde Mehmet Cemaleddin Efendi 1848'de İstanbul'da doğdu. 1884'de İstanbul Kadılığı, 1888'de Anadolu, 1890'da Rumeli Kazaskerliği görevlerini üstlendi. Meşihat Mektupçusu iken Bodrum'lu Hacı Ömer Lütfi Efendi'den boşalan Meşihat Makamına 4 Eylül 1891'de Sultan Abdülhamid tarafından atandı.⁸² Sultan Abdülaziz ile Sultan Murad'ın Şeyhülislamlık tarafından verilen fetvalarla tahtan indirilmeleri, Sultan Abdülhamid'i şeyhülislamlığa kendisinin hal'ine fetva vermeyecek birini getirmeye zorlamış ve Cemâleddin Efendi ilmiye geleneğine aykırı bir şekilde mektupçuluktan şeyhülislamlığa makamına yükseltmiştir. Cemâleddin Efendi kabinede bir üye olduğu için memleket meseleleri ile özellikle ilgilenmiş ve görüşmelerde farklı düşünceler ileri sürmüş ve bazı kararlara da muhalefet etmiştir. II. Abdülhamit Cemâleddin Efendi'ye çok güvendiği için bu konuda sadrazama şeyhülislam Cemâleddin Efendi'nin rızası olmadan kararları onaylamayacağını

⁸⁰ Ali El-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, (İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, 1911), 1.

⁸¹ Mehmet İpşirli, "Esad Efendi, Salihzâde", *DİA*, c. 11, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 345-346.

⁸² Eraslan, *Meşihat-ı İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 81: (Eraslan adı geçen eserde bu şeyhülislam ile ilgili vermiş olduğu dipnotta sehven *DİA* c. 7 yerine 28 yazmıştır).

bildirmiştir.⁸³ Bâb-ı Âli baskını ile iktidara gelen İttihat ve Terakki kabinesi, şeyhülislamın görevine son vermiş ve yurt dışına çıkması kendisine bildirilmiştir. Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, toplam 17 yıl 11 ay 13 gün müddetle meşihat makamında kalmıştır. Zenbilli Ali Efendi'den sonra en uzun görevde kalan şeyhülislamdır. Fetvalarında Hâlid Efendi Zâde lakabını kullanmıştır. 1917 yılında Mısır'da vefat eden şeyhülislam, Fatih'te Otlukçu yokuşunda aile mezarlığına defnedilmiştir. *Hâtırat-ı Siyasiyye* adlı eseri 1918 yılında İstanbul basılmıştır.⁸⁴

İncelediğimiz *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'nin İbadetler bölümünde, Şeyhülislam Halid Efendi Zâde Muhammed Cemaleddin Efendi tarafından verilen, tespitimize göre 59 fetva bu esere alınmıştır.

İncelenen ibadetler bölümde, fetvaları bulunan şeyhülislamlar içerisinde en çok fetva Halid Efendizâde Muhammed Cemâleddin Efendiye aittir.

1. 3. 4. Musa Kazım Efendi (1858-1920)

Erzurum'un Tortum ilçesinde doğan Musa Kazım Efendi, ilk eğitimine memleketi olan Tortum'da başladı. Balıkesir ve İstanbul'da eğitimine devam etti.⁸⁵ Osmanlı devletinin çeşitli eğitim kurumlarında hocalık, devlet teşkilatının birçok kademesinde üyelik yaptı. 1910-1917 yılları arasında İttihat ve Terakkî Cemiyeti tarafından kurulan kabinelerde dört defa şeyhülislam görevi verilmiş, toplam da 5 yıl kadar şeyhülislamlık yapmıştır. Mondros Mütârekesi sürecinde, Damat Ferit Paşa kabinesi tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri ile birlikte, Bekir Ağa bölüğüne hapsedilmiş ve kurulan Divân-ı Harb-i Örfî mahkemesi tarafından, 15 yıllık kürek cezasına çarptırılan Şeyhülislam'ın cezası Sultan Vahdettin tarafından 3 yıl sürgüne çevrilmiştir. Sürgün olarak gittiği Edirne'de 1920 tarihinde vefat eden Musa Kazım Efendi'ye ait birçok yazma ve basma eser, makale bulunmaktadır.⁸⁶ Osmanlı medrese sisteminde değişiklik yapmış, yaşadığı dönemde meydana gelen bazı çağdaş dini meselelerin halledilmesi ve İslam dinine yapılan birtakım saldırıların cevaplandırılması için bilimsel akademik bir kurulun oluşturulması ve buna benzer bir teşkilatın Osmanlı devletine bağlı taşra müftülüklerinde kurulması için çalışmıştır.

⁸³ Mehmet İpşirli, "Cemâleddin Efendi, Hâlidefendizâde", *DİA*, c. 7, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 309-310; *İlmiyye Salnamesi*, 615-616.

⁸⁴ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 218-221.

⁸⁵ Koca, *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*, 29.

⁸⁶ Koca, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi Külliyyât Dini ve İctimâi Makaleler*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, 1.

1914’de şeyhülislamlıkta hazırlanan ve tüm dünya Müslümanlarının Osmanlı devletinin yanında savaşmaya davet eden bir beyannameyi imzalamış, bu beyanname Arapça, Farsça, Tatarca ve Urduca’ya çevrilerek bütün İslam ülkelerine gönderilmiştir.⁸⁷ İncelediğimiz eserin ilk baskısı olan *Mecmûa-yı Cedîde*’nin şeyhülislam Ahmet Esad Efendi (Uryânîzâde) dönemindeki basımından sonra, yaklaşık 29 yıl içerisinde, Fetvâhâne’de verilen fetvaların sayısında büyük bir artış olmuş ayrıca fetvaların fikhî kaynaklarını zikretme âdeti de gittikçe ihmal edildiğinden, Fetvâhâne müsevvidlerinden Ali el-Murtaza, dönemin şeyhülislamı Musa Kazım Efendi’nin müsaadesiyle, hem önceden hem de daha sonra verilen fetvaların fıkıh kitaplarından kaynaklarını bulmuş ve Fetvâhâne’nin tasdik ve kabulünden sonra, söz konusu nakilleri ilgili fetvaların altına yazarak *Mecmûa-yı Cedide* adlı esere ilave etmiş ve *İlâveli Mecma-ı Cedide* adıyla yeniden basılmıştır.⁸⁸

Eserleri:

1. *Safvetü’l-Beyan fî Tefsir-i Kur’ân* (sadece bir cildi yayımlanmıştır).
2. *Sûre-i İhlâs ve Alak Tefsirleri*
3. Cemâleddin Muhammed Karamânî Nuri Efendi’nin 1543’de yazdığı *Vahdet-i Vücut*’a dair risalesinin Türkçe tercümesi.
- 4- Şeyh Bedreddin Simavî’nin *Varidat* isimli eserinin tercümesi.
- 5- *Abdü’l-Hâkâyık* (Mekteb-i Sultânî’de verdiği derslerden oluşan bir risale).
- 6- *İslâm’da Cihad*.
- 7- *Külliyât-ı Şeyhülislâm Musa Kâzım* (çeşitli makaleler).
- 8- *Zevrâ ve Havrâ* (Celâleddin ed-Devvânî’nin mebde ve mead konusundaki görüşlerinin tercümesidir).
- 9- *el-Fetâvâ el Kâzımiyye fî islâhi’l-fetâvâ et-Türkiyye* (Musa Kazım’ın 52 fetvası ve Arapça kaynaklarından oluşmaktadır).

Ve daha birçok eserler ve makaleler kaleme almıştır.⁸⁹

Şeyhülislam Musa Kazım Efendi’nin *İlâveli Mecmua-ı Cedide*’nin ibadetler bölümünde 5 ve tezyil bahsinde de ibadetlerle alakalı 3 olmak üzere toplam 8 fetvası mevcuttur.

⁸⁷ Koca, *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’nin Hayatı ve Fetvâları*, 33-34.

⁸⁸ Koca, *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’nin Hayatı ve Fetvâları*, 140-141.

⁸⁹ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 233-237; “Bu konuda bk.” Ferhat Koca, “Mûsâ Kâzım Efendi”, *DİA*, c. 31, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 221-222; *İlmiyye Salnamesi*, 626-628.

1. 3. 5. Dürrîzâde Es-Seyyid Mehmet Arif Efendi (1740-1800)

Mehmet Arif Efendi İstanbul'da doğdu. Bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Mekke, Bursa ve İstanbul kadılığı yaptı. 1782'de Nakîbüleşraf⁹⁰ oldu, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinin ardından 1785'de şeyhülislâm oldu. 1786'da sebepsiz olarak azledilmiş ve III. Selim tarafından ikinci defa şeyhülislâm olarak görevlendirilmiştir. Hazırladığı Kadılık düzenlemesi III. Selim'in hatt-ı hümayunu ile yayınlandı. Bu düzenlemede kadıların alacağı harçlar, yüksek ilmiye mensuplarından her birinin ne kadar mülâzım vereceği, belirlenmişti. Bunun yanında mesleğe yakışır davranmayı ve iltimasla görev verilmemesi talep edilmişti. 9 Ekim 1800 vefat etmiş, Eğrikapı'ya defnedilmiştir. Kibar ve hayırsever biri olan şeyhülislam, islahat ve yenilenmenin gerektiğini düşünüyordu.⁹¹

Dürrîzâde Ârif Efendi'nin müellifi olduğu *Netîcetü'l-Fetâvâ*, şeyhülislamlığı zamanında derlenip kitaplaştırılmıştır. Dini konuların cevabını bulmada kolaylık sağlamak üzere güvenilir kabul edilen altı eserden meydana getirilen *Hulasatü'l-Ecvibe*'nin ilk başında *Netîcetü'l-Fetâvâ* bulunmaktadır.⁹²

Îlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde 5 fetvası geçen Mehmet Arif'in Efendinin eserde lakabı yazılmadığı için hangi şeyhülislam olduğu tam olarak anlaşılmıyordu. Osmanlıda şeyhülislamlık makamında bulunmuş olanlardan Mehmet Arif isimlerine baktığımızda, *Netîcetü'l-Fetâvâ* isimli eseri bulunan Dürrîzâde Mehmet Arif Efendi'nin *Netîcetü'l-Fetâvâ*'sı taharet bölümünde Feyzullah Damadzâde'ye ait fetvanın⁹³ çalıştığımız eserin taharet bölümündeki fetvayla aynı olduğunu gördük ve bu durumda eserimizde geçen Mehmet Arif'in Dürrîzâde Mehmet Arif Efendi olduğuna karar verdik.

⁹⁰ Hz. Peygamberin soyundan gelen Seyyid ve Şeriflerle ilgili işlere bakan devlet yetkilisi. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, 161; Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", *DİA*, c. 32, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 322-324.

⁹¹ Mehmet İpşirli, "Dürrizade Mehmet Arif Efendi", *DİA*, c. 10, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 37; Dürrizade Mehmet Arif Efendi "Bu konuda bk." *İlmîye Salnamesi*, 553-556; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2 (İstanbul: Asitane Kitabevi, t.y.), 62; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, (Ankara: TDV yayınları, 2013), 352; Eraslan, *Meşihat-ı İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 206; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 156-157; *İlmîyye Salnamesi*, yay. A. Nezh Galitekin vd. 446-447.

⁹² Saffet Köse, "Netîcetü'l-Fetava", *DİA*, c. 33, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 26-27; *Netîcetü'l-Fetâvâ* "Bu konuda bk." Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 352; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, 62.

⁹³ *Netîcetü'l-Fetâvâ*, Taharet Bölümü, 9. Paragraf.

1. 3. 6. Hasan Hayrullah Efendi (1834-1898)

İmam-ı Sultanî Hafız Hasan Hayrullah Efendi İstanbul'da doğdu. Çeşitli dersler aldıktan sonra, hafız olması, sesinin iyi ve Kuran'ı güzel okuması nedeniyle Sultan Mecid'in ikinci imamlığına tayin edildi. Daha sonra birinci imam olan Hayrullah Efendi, Bursa Büyük Cami'de selamlık töreninde Osmanoğulları hakkında okuduğu hutbe sayesinde Anadolu kazaskerliği ardında da Rumeli kazaskerliği payelerine ulaştı. 1874'te şeyhülislam olmuş 38 gün sonra azledilmiştir. 1876'da yeniden şeyhülislam olmuş ve Sultan Abdülaziz ile Sultan V. Murad'ın Hal'ine fetva vermiştir. II. Abdülhamit tarafından 1877'de şeyhülisamlıktan azl edilmiştir. 1878'de Şeyhül-haremlük görevi ile Medine'ye gönderilmiş, geri dönmeden 1879'da Padişahların tahtan indirilmelerine fetva verdiği için Mithat Paşa ve arkadaşları ile beraber Taif'te zindana atılmış ve zindanda vefat etmiştir. İlmi yetersizliği nedeniyle Hal' fetvalarını yazmadığı fetva eminlerine yazdırıp kendisinin imzaladığı belirtilmektedir. Eğitiminin basit olduğu ama tecvitte ve Kuran okuyuşunda üstad olduğu kaynaklarda geçmektedir. Padişahların Hal'ine fetva verdiği için nankörlükle suçlanmış ve II. Abdülhamid tarafından "Şerrullah Efendi" diye nitelendirilmiş, kendisine mukallitliği nedeniyle müfsit imam da denilmiştir. Kaynaklarda eserlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁹⁴

Çalıştığımız bölümde 13 fetvası geçmektedir.

1. 3. 7. Hasan Fehmi Efendi (1795-1881)

Hâce-i Sultânî Akşehrî Hasan Fehmi Efendi Akşehir'de doğdu. Akşehir, Konya ve İstanbul'da eğitimine devam etti. Osmanlının çeşitli kurumlarında ders verdikten sonra muallim-i sultânî unvanını aldı. 1868'de şeyhülisamlık makamına tayin edildi. Hoca Sâdeddin ve Seyyid Feyzullah Efendi'den sonra şeyhülislam ve muallim-i sultânî unvanlarından her ikisini birlikte taşıdığı için câmiu'r-riyâseteyn unvanını da alan üçüncü ve sonuncu şeyhülislam olmuştur. Hasan Fehmi Efendi, Sultan Abdülaziz'in davetlisi olarak 1870'de İstanbul'a gelen Cemâleddin Efgânî'nin Meclis-i Maârif üyesi seçilmesine ve ileri sürdüğü fikirlere tepki göstermiş, Efgânî'yi felsefeyi ve nübüvveti sanatlar arasında gösterdiği için tekfir etmiş ayrıca vaizler ve hatipler aracılığıyla halkı

⁹⁴ Mehmet İpşirli, "Hayrullah Efendi İmâm-ı Sultânî", *DİA*, c. 17, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 75-76; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 206-209; *İlmiyye Salnamesi*, 486-488; "Bu konuda bk.": İbrahim Akkurt, *Fetvanın Gücü İki Padişahı Tahtan İndiren Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014).

Efgânî'ye karşı kıskırtmıştır. Arapça ve Farsça'ya hakim, Arap edebiyatı, Mantık, Fıkıh ve Kelam konularında derin bilgi sahibi olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.

Eserleri: Mantık; *el-Kaşîdetü'l-Aziziyye*, *Risâle fi'l-mantık*, *Hâşiye alâ emsileti'd-Dürri'n-nâcî* (*Îsâgûcî* şerhi *ed-Dürri'n-nâcî* bu eser üzerine yazılmış bir haşiyedir). Arap dili; *Îrşâdü'l-mübtedi ale'-Birgivî*, *er-Ravzâtü'l-hâkaniyye*, *en-Netâyicü's-sultâniyye*, *Ta'lika alâ Şerhi'l-Îşâm ale'r-Risâleti'l-vaziyye li'l-Îcî*, *Risâle-i felizâlik*. Ruûs İmtihanı Risâleleri; *Risâletü'l-ımtihan li'r-ruûs*, *Mir'âtü efkâri'r-ricâl li yetemeyyeze erbâbü'l-kemâl*. Kelam; *Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâid*, *Ta'lika*, *er-Risâle fi keyfiyyeti imâni Firavn*. Ayrıca 12 bölümden oluşan tamamlanmamış bir eseri, *Şerh alâ salâti'l-fezyiyye li's-Şeyhi'l-ekber* adında basılmamış bir risâlesi, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin bir münacatına tahmîsi, Arapça divançesi bulunduğu kaydedilmektedir.⁹⁵ Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'nin *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'nin incelediğimiz ibadetler bölümünde 6 fetvası bulunmaktadır.

1. 3. 8. Ömer Lütfi Efendi (1818-1897)

El-Hâc Ömer Lütfi Efendi Bodrum'da doğdu. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra eğitimine İstanbul'da devam etti. İstanbul'daki medreselerde hocalık vazifesinden sonra şehzade hocalığına getirilmiştir. Osmanlı devletinde bazı önemli görevlerde bulunduktan sonra 1889'da şeyhülislamlığa getirilmiş iki yıldan fazla meşihatta bulunduktan sonra, II. Abdülhamit kendisinin Hal'ine fetva vereceği düşüncesiyle 1891'de meşihat makamından azletmiştir. Bodrûmi Ömer Lütfi Efendi'nin hayırsever biri olduğu, Arapça ve Farsça dillerine iyi bir şekilde vakıf olduğu bilinmektedir.

Eserleri: *Minhuvât-ı Haşiyeti'l-Hayâlî alâ Şerhi'l-Akâid*, *Risâle fi duhûli benâti'l-ibn-fi'l-vakf*.⁹⁶

Elimizdeki eserin İbadetlerle alakalı bölümlerinde 9 fetvası incelenmiştir.

⁹⁵ Mehmet İpşirli-İlyas Çelebi, "Hasan Fehmi Efendi", *DİA*, c. 16, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995) 320-322; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 199-201; *İlmiyye Salnamesi*, 481-483; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, 216.

⁹⁶ Tahsin Özcan, "Ömer Lütfi Efendi", *DİA*, c. 34, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995) 73-74; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 216-217; *İlmiyye Salnamesi*, 493-494.

1. 3. 9. İbn-i Kemal (Kemal Paşazade 1469-1534)

Bazı kaynaklarda Tokat veya Edirne’de doğduğu kaydedilmekle birlikte Amasyalı olduğu da ileri sürülmektedir. II. Beyazıt, Yavuz Selim ve Kanuni dönemlerinde yaşamış hadis, tefsir, fıkıh, kelam gibi dini ilimlerin yanında dil, tarih, edebiyat, felsefe ve tıp alanında da eserler vermiş ünlü ilim adamıdır. Askeri sınıfta iken âlimlerin emirlerden daha hatırlı olduğunu görmüş ilmiye sınıfına dahil olmuştur. Yavuz Sultan Selim ile Mısır seferine katılmış, bu sefer dönüşünde atının ayağından sıçrayan çamurun padişahın kaftanını kirletmesi üzerine Yavuz Sultan Selim “ulema ayağından sıçrayan çamurların şeref ve iftihar” vesilesi olduğunu söylemiş ve bu kaftanın ölümünden sonra sandukasının üstüne örtülmesini vasiyet etmiştir. Osmanlı devletinin Edirne, Üsküp ve İstanbul Sahn-ı Semân medreselerinde görev yaptıktan sonra 1526’da Zenbilli Ali Efendi’nin yerine şeyhülislamlığa getirilmiştir. Bu makamda iken 1534’de vefat etmiştir. Vefatı üzerine “Kemal’le birlikte ilimler de öldü” sözü ilmi kimliğini ifade için tarihe düşülen not olmuştur. İلمي muhakemesi, dini hususlardaki problemleri açıklığa kavuşturması kendisine “müfti’s-sakaleyn” dedirtmiştir. Birçok talebe yetiştirmiş olan İbn-i Kemal’in en meşhur talebesi Ebussuud Efendi’dir.⁹⁷

İslam hukukunda usul ve fûrû’ya dair birçok eser vermiştir. İslam Hukuk doktrinine yararlarından bir tanesi fakihlerin tertibidir. Türk âlimlerden başka âlimler de eserlerinde onun görüşlerine yer vermiştir. İbn Kemal birçok dilde birçok alanda iki yüz civarında eser yazmıştır.

Eserlerinden bazıları şunlardır: *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, *Dekaiku’l-hakaik*, *Akâ’id-i İslâm*, *Hâşiye ale’l-Hidâye*, *Îzâhu’l-İslâh*, *Mühimmâtü’l-Müftî*, *Hâşiye ala Tehâfütü’l-felâsife li-Hocazâde*, *Risâle fî tefsiri Fâtihati’l-kitâb*, *Fetvâ fî hakkı İbn Arabî*.⁹⁸

İlâveli Mecmua-ı Cedide’de Kemalpaşazâde’ye ait tek fetva, ibadetler bölümü gusül bahsindeki 21. fetva olup (Kemalpaşazâde minhattihî) imzasıyla *fî hâmiş Behcetü’l-Fetâvâ fî faslu’l-gusl* nakliyle geçmektedir.⁹⁹

⁹⁷ Ferhat Koca, “Kemalpaşazâde’nin Risâle fî ş-şahsî’l-İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlıca Tercümeleri”, *HÜİFD*, c. 15, s. 29, (2016/1), 5-32.

⁹⁸ Şerafettin Turan vd., “Kemalpaşazâde”, *DİA*, c. 25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 238-247; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 17-20; *İlmiye Salnamesi*, 299-304.

⁹⁹ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 12.

1. 3. 10. Es-Seyyid Mehmet Zeynel Âbidin (1667-1751)

Akmahmudzâde Mehmet Zeynî Efendi İstanbul'da doğdu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılığa geçmiş, nakibüleşraflık yapmış, 1746'da şeyhülislam olmuştur. Şeyhülislamlığa başladığında seksen yaşında olmasından dolayı önemli bir faaliyet gösterememiştir. Yirmi iki ay kadar meşihatta kalan Mehmet Zeyni Efendi 1751'de vefat etmiş ve babasının yanına Küçük Emir Efendi Türbesi hazîresine defnedilmiştir. Kadîri tarikatından olup İffet sahibi, iyi huylu, mütevazı, dervişâne bir hayat yaşamıştır. Kaynaklarda eseri olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁰⁰

İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde 2 fetvası vardır.

1. 3. 11. Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi (1758-833)

Kaynaklarda doğduğu yer ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Dedesi Ayasofya Camii'nde "yasinhan" olduğundan Yasincizâde denilmiştir. Enderûn-ı Hümâyun'a girmiş Gelenbevî İsmail Efendi'den dersler almıştır. Çeşitli medreselerde ders okuttuktan sonra kadılık mesleğine geçmiştir. Osmanlı devletinin içte ve dışta karşılaştığı sıkıntı, isyan hareketlerinden dolayı yapılan toplantılardaki nitelikli düşünceleri dolayısıyla 1821'de şeyhülislam tayin edilmiştir. 1822'de bir buçuk yıl görev yaptıktan sonra azl edilmiş ve 1828'de tekrar şeyhülislamlığa getirilmiştir. İkinci meşihatı ise beş yıl kadar sürmüş, yaşlılığı sebebiyle 1833'de görevinden ayrılmış, aynı yıl ramazan ayı kadir gecesini vefat etmiştir.

Eserleri: *Hulâsatü'l-bürhân fî itâati's-sultan* isimli bir hadis risalesi ve hadis usulü ile kelim ilmine dair eserleri bulunmaktadır.¹⁰¹

İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde 2 fetvası bulunmaktadır.

1. 3. 12. Ebüssuûd Efendi (1490-1574)

Hünkâr şeyhi diye bilinen Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî el-İskilîbî babası, annesi Sultan Hatun ise Ali Kuşçu'nun kız kardeşi (kızı diyenlerde vardır)dir. İstanbul yakınlarında dünyaya gelen Ebüssuûd el-İmâdî, Tefsirinin mukaddimesinde

¹⁰⁰ Mehmet İpşirli, "Mehmet Zeynî Efendi", *DİA*, c. 28, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 541-542; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 177; *İlmiyye Salnamesi*, 464-466.

¹⁰¹ Mehmet İpşirli, "Abdülvehhâb Efendi, Yâsincizâde", *DİA*, c. 1, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 285-286; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 183-184; *İlmiyye Salnamesi*, 469-470.

kendisinden Ebüssuûd Muhammed şeklinde bahsetmiştir. Devrin meşhur âlimlerinden ilim tahsil etmiş, bazı medreselerde müderrislik yapmış ve kadılık görevlerinde bulunmuş 1545’de şeyhülislam olmuştur. Ebüssuûd Efendi’nin şeyhülislam olmasıyla beraber bu kurumun değeri diğer ilmi müesseselerin üstüne çıkmıştır. Yirmi sekiz yıl şeyhülislamlık yapan, devlet teşkilatında ağırlığı hissedilen Ebüssuûd Efendi 1574’de vefat etmiş Eyüp Camii civarına defnedilmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, *Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi*, *Ma’rûzât*, *Risâle fî beyâni’l-kazâ ve’l-kader*, *Risâle fî tescîli’l-evkâf* bu eserlerin yanı sıra değişik alanlarda birçok kitap ve risaleleri vardır.¹⁰²

İlâveli Mecmua-ı Cedide’nin İbadetler bölümündeki namaz bahsinde 1, hâmişlerde de 4 olmak üzere Ebüssuûd Efendi’ye ait toplam 5 fetva bulunmaktadır.

1. 3. 13. Çelebizâde Hüseyin Hüsnü Efendi (1849-1912)

İstanbul Cerrahpaşa’da doğdu. Tahsilini İstanbul’da tamamladı. Osmanlı devletinde çeşitli kademelerde görev yaparken aynı zamanda Hukuk Mektebi’nde dersler verdi. 1910’da Hakkı Paşa kabinesinde şeyhülislam olmuş ve altı ay kadar bu görevi sürdürmüş kabinenin yanlış icraatları ve tutarsızlığı nedeniyle muhalif mebuslarla iş birliği yapması üzerine saray tarafından istifaya zorlanmış ve gazetelere sağlık sebeplerinden dolayı istifa ettiği bildirilmiştir.

Eserleri: Hukuk Mektebi’nde verdiği derslerden meydana gelen *İhsâf fî ahkâmi’l-evkaf* 1310-1315 yıllarında ve *Arazi Kanunnâmesi Şerhi* 1310-1324 yıllarında anılan isimlerle İstanbul’da basılmıştır.¹⁰³

Hüseyin Hüsnü Efendi’nin *İlâveli Mecmua-ı Cedide*’nin İbadetler bölümünde toplam 7 fetvası bulunmaktadır.

1. 3. 14. Pîrîzâde Mehmet Sâhib Beyefendi (1838-1910)

İstanbul’da doğan Pîrîzâde Mehmet Sâhib Beyefendi’nin soyu vüzerâ’ya dayandığı için bey unvanı ile de zikredilir. Arapça ve dini eğitiminin yanında hat ile meşgul olmuş, Mevlevî tarikatına intisap etmiştir. Altı yaşında müderris olmaya hak

¹⁰² Ahmet Akgündüz, “Ebüssuûd Efendi”, *DİA*, c. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 365-371; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, 22-23; İlimiye Salnamesi, 317-326; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 28-33.

¹⁰³ Mehmet İpşirli, “Hüseyin Hüsnü Efendi”, *DİA*, c. 18, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 552-553; Eraslan, *Meşihat-ı İslamiye ve Ceride-i İlimiye*, 82-83; Altunsu, 230-232; *İlimiye Salnamesi*, 503-505.

kazanmış ve daha sonra devlet teşkilatında birçok resmi ve fahri görevlerde bulunmuştur. 1909'da şeyhülislam makamına getirilmiştir. Ancak kabinenin yaptığı bazı işlere muhalefet ettiği için eski kafalı olmakla suçlanmıştır. Meşrutiyet tartışmalarının yapıldığı dönemde ulemanın içinde meşrutiyet idaresinin dine uygunluğunu savunan tarafta yer almış ve bu konudaki görüşlerini şeyhülislamlığı döneminde bir beyanname ile açıklamıştır. Sekiz ay on beş gün meşihatta bulunmuş, 1910'da İstanbul'da vefat etmiş Üsküdar'da defnedilmiştir.¹⁰⁴

Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmet Sâhib Efendi'nin (1674-1749) torununun torunu olan Pîrîzâde Mehmet Sâhib Beyefendi'nin *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'nin İbadetler bölümünde 4 fetvası bulunmaktadır. Eserdeki fetvaların dede şeyhülislama mı torun şeyhülislama mı ait olduğunu belirten bir tarih ya da herhangi bir ifade bulunmadığından *İlmiyye Salnâmesi*'ndeki ve *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'deki iki şeyhülislamın fetvalarını karşılaştırdığımızda dede şeyhülislamın *İlmiyye Salnâmesi*'ndeki fetvasında "Mehmet Pîrîzâde" imzasını kullandığını¹⁰⁵, torun şeyhülislamın ise hem eserimizde hem de *İlmiyye Salnâmesi*'ndeki fetvalarında "Pîrîzâde Mehmet Sâhib" imzasını kullandığını gördük.¹⁰⁶ Bu sebeple, eserimizdeki incelediğimiz 4 fetvanın torun şeyhülislam Pîrîzâde Mehmet Sâhib Beyefendi'ye ait olduğu düşünülmektedir.

1. 3. 15. Ahmet Muhtar Beyefendi (Molla Bey 1807-1882)

İstanbul'da dünyaya gelen Ahmet Muhtar, Koca Yusuf Paşa'nın torunu olduğu için Beyefendi diye anılmaktadır. İstanbul'da çeşitli medreselerden icazet aldıktan sonra Osmanlı devlet teşkilatında farklı görevlerde bulunmuş 1871'de şeyhülislam yapılmış ve ikinci görev olarak Evkaf-ı Hümayun nâzırlığı kendisine verilmiştir. 1872'de şeyhülislamlıktan ayrılmış ve II. Abdülhamit saltanatının ilk yıllarında ikinci defa 1878'de şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Hoş sohbeti, şiir ve edebiyata olan ilgisi ile de tanınan Ahmet Muhtar Beyefendi 1882'de vefat etmiş, Üsküdar'da bulunan

¹⁰⁴ Tahsin ÖZCAN, "Pîrîzâde Mehmet Sâhib Efendi", *DİA*, c. 34, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 290-291; Eraslan, *Meşihat-ı İslamiyye ve Ceride-i İlmiyye*, 82-83; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 226-229; *İlmiyye Salnamesi*, 500-502.

¹⁰⁵ *İlmiyye Salnamesi*, 420.

¹⁰⁶ *İlmiyye Salnamesi*, 502; Ali el-Murtaza, *Îlâveli Mecmua-yı Cedide*, 26-27.

Înâdiye Tekkesi haziresine defnedilmiştir. Toplamda bir yıl dokuz ay kadar şeyhülislamlik makamında bulunmuştur.¹⁰⁷

Eserleri: *Tuhfetü'l-muhtâr*, *Şerh-i kaside-i Bânet Su'âd*, *Şerh-i risâle-i Şeyh Reslân-ı Dimeşki mine't-tasavvuf*.¹⁰⁸

Îlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde Ahmet Muhtar imzalı 2 fetva bulunmaktadır. Ancak bu imzalardan Osmanlı devletinde halef selef olarak şeyhülislamlik yapmış olan Turşucuzâde Ahmet Muhtar ve Ahmet Muhtar Beyefendi (Molla Bey) isimlerinden hangisine ait olduğu anlaşılmamaktadır. Fetvaların bulunduğu *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'de bu isimlerle alakalı herhangi bir açıklama ve belirtme de yapılmamıştır. Fakat *İlmiyye Salnâmesi*'nde Osmanlı devrinin 111. ve 112. Şeyhülislamlarına baktığımızda 112. Şeyhülislam (Turşucuzâde) el-Hac Ahmed Muhtar Efendi'nin dipnotunda bu şeyhülislama ait bir fetva bulunmadığı, bulunduğu takdirde eserin gelecek bölümlerine derc edileceği yazmaktadır.¹⁰⁹ *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*derleme bir eser olarak 1326-1329 yılları arasında, *İlmiyye Salnâmesi* ise 1334 tarihinde basılmış ve bu tarihte *Îlâveli Mecmua-ı Cedide* matbu idi. Şayet *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'de Turşucuzâde Ahmed Muhtar'a ait fetva bulunsaydı -eğer gözden kaçırılmamışsa- *İlmiyye Salnâmesi*'nde Turşucuzâde Ahmed Muhtar'a ait fetva bulunamamış denilmezdi. A. Nezh Galitekin editörlüğünde latinizesi yapılan *İlmiyye Salnâmesi*'nin ilk baskısında olmayan bazı şeyhülislam ve fetvaların eklendiği belirtilmiş ancak eserin sonundaki şeyhülislam fetvalarının bulunduğu kısımda 112. Şeyhülislama (Turşucuzâde el-Hac Ahmed Muhtar Efendi) ait fetva yine verilmemiştir.¹¹⁰ Ayrıca *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'de fetvası bulunan şeyhülislamların isimlerini veren Ferhat Koca bu isimler arasında eserde en ve çok fetvası bulunanlardan biri olarak Ahmed Muhtar Beyefendi (Molla Bey)'yi göstermiş ancak Turşucuzâde Ahmed Muhtar Efendi'nin ismini hiçbir şekilde zikretmemiştir.¹¹¹ Bu durumda Osmanlı devrinin 111. Şeyhülislamı olan Mîr Ahmet Muhtar Beyefendi (Molla Bey)'nin *İlmiyye Salnâmesi*'nde fetvasının verilmesi, Turşucuzâde Ahmed Muhtar'ın aynı eserde fetvasının bulunmaması ve Ferhat Koca'nın tespitleri dikkate alındığında

¹⁰⁷ Mehmet İpşirli, "Ahmed Muhtar Beyefendi, Molla Bey", *DİA*, c. 2, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 105; İlmiyye Salnamesi, 483-484; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 202-203.

¹⁰⁸ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, 40.

¹⁰⁹ *İlmiyye Salnamesi*, 604.

¹¹⁰ *İlmiyye Salnamesi*, yay. A. Nezh Galitekin vd. 816.

¹¹¹ Ferhat Koca, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 141.

çalıştığımız eserdeki iki fetvanın şeyhülislam Ahmed Muhtar Beyefendi'ye ait olduğu düşünülmektedir.

1. 3. 16. Reiszâde Mustafa Âşir Efendi (1729-1804)

Kaynaklarda doğum yeri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin oğludur. Eğitimi devrin meşhur âlimlerinde tamamlamış, çeşitli medreselerde hocalık yaptıktan sonra kadılığa geçmiştir. Osmanlı devlet teşkilatında farklı görevlerde bulunduktan sonra 1798'de III. Selim tarafından şeyhüislamlığa getirilmiştir. Padişah, Âşir Efendi'ye hitaben bir hatt-ı hümayun çıkararak, bir önceki şeyhülislam Dürrîzâde Arif Efendi'nin görevini ihmal etmesinden dolayı azledildiğini, Âşir Efendi'yi ise güvendiği için bu göreve getirdiğini, kendisinden ilmiye mesleğindeki bozuklukları düzeltmesini istemiştir. Âşir Efendi'nin şeyhüislamlığı döneminde bu yönde bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1800'de şeyhüislamlıktan azledilmiş, 1804'de vefat etmiştir. Bilgili, dürüst ve hayır hasenat sahibi olan Âşir Efendi iyi bir hattat olarak da bilinmektedir. İstanbul Bahçekapı'da kendi adıyla anılan bir kütüphane ve dârülkurrâ kurmuştur.¹¹²

Îlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde Mustafa Âşir Efendi'ye ait 1 fetva bulunmaktadır.

1. 3. 17. Kadızâde Mehmet Tahir (1747-1838)

Tokat'ta doğan Mehmet Tahir tanınmış âlimlerden eğitim aldı ve medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılığa geçti. II. Mahmut yeniçeri ocağının kaldırılmasında askere karşı çıkabileceği ve dirayetli davranacağını düşüncesiyle Mehmet Tahir'i şeyhüislamlığa getirmiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılması ve Nizâm-ı Cedîd askerlerine kavuk yerine miğfer giydirilmesi konularında fetva vermiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Ruslarla barış yapılmasını teklif etmiş ve kararın çıkmasını sağlamıştır. İki buçuk yıl şeyhüislamlık yaptıktan sonra yaşlılığı sebebiyle bu görevinden ayrılmış Eyüpsultan'da Bostan iskelesi yanındaki mezarına defnedilmiştir. Kadızâde meşihat makamında bulunduğu süre içinde adaletten ayrılmadığı, inandığı yeniliklerde padişahı

¹¹² Mehmet İpşirli, "Âşir Efendi", *DİA*, c. 4, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 8; İlmîye Salnamesi, 455-456; Altunsu, *Osmanlı Şeyhüislamı*, 165-166; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, 260.

desteklemekle beraber zaman zaman padişaha karşı çıktığı olmuştur. II. Mahmut'un ulemaya fes giydirme isteğine karşı çıkmış ve bu konuda fetva vermemiştir.

Eserleri: *Nûriye, Risâle Fî Tahkîk-i Lafzî Türkî*.¹¹³

İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde Kadızâde Mehmet Tahir'e ait 1 fetva bulunmaktadır.

1. 3. 18. Mekkîzâde Mustafa Âsım (ö.1846)

Şeyhülislam Mekkî Mehmet Efendi'nin oğlu olan Âsım Efendi İstanbul'da doğmuştur. Kadılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunduktan sonra 1818'de şeyhülislam olmuştur. 1819'da azledilmiş, 1823'de ikinci defa meşihat makamına getirilmiştir. Fakat II. Mahmut yeniçeri ocağını kaldırmaya karar verdiğiğinde, Meşihat makamında askere karşı daha sert ve kararlı olan birinin olmasını istemiş bu nedenle II. Mahmut tarafından takdir edilen Âsım Efendi ocağa yakınlığından dolayı azledilmek zorunda kalmıştır. 1833'te üçüncü defa şeyhülislamlığa getirilmiş vefat tarihi olan 1846'ya kadar görevde kalmıştır. Âsım Efendi toplamda on yedi buçuk yıl bulunduğu şeyhülislamlık makamında yenilikleri benimsemiş, Tanzimatçılar ve Tanzimat muhalifleri ile sorun yaşamamıştır.¹¹⁴

Kaynaklarda eseri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Âsım Efendi'nin *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'nin ibadetler bölümünde 1 fetvası bulunmaktadır.

1. 3. 19. İsmet Beyzâde Ârif Hikmet Bey (1786-1859)

İstanbul'da doğan Ârif Hikmet Bey'in dedeleri ve babası Osmanlı Devletinde vezirlik, paşalık gibi önemli makamlarda bulunmuşlardır. Seyyid olmasından dolayı nakîbüleşraflık yapmış, devlet teşkilatında bazı önemli görevlerde bulunmuş, Şeyhülislam Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislam olarak tayin edilmiştir. Bir buçuk yıl kadar bu görevi yaptıktan sonra Abdülmecid dönemindeki Softalar Vak'asında müsamahakâr davrandığı için azledilmiş, 1859'da vefat etmiştir. Son devir Osmanlı ulemasından olan Ârif Hikmet Bey'in, on iki bin ciltlik bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Kitapların beş bin kadarını Medine'de Mescid'i Nebevî'nin yanında bulunan kütüphaneye vermiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın çok

¹¹³ Mehmet İpşirli, "Kadızâde Mehmet Tahir", *DİA*, c. 24, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 97-98; İlmîyye Salnamesi, 472-473; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 186-187.

¹¹⁴ Mehmet İpşirli, "Âsım Efendi, Mekkîzâde", *DİA*, c. 3, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 478; İlmîyye Salnamesi, 466-468; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 179-180.

istifade ettiğini ve benzerleri olmayan nadir kitaplardan meydana gelen İstanbul'daki kitaplardan bazıları yeğeni tarafından satılmış, satın alan kişide bu kitapları İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine bağışlamıştır. Klasik tarzda şiirler yazan ve bakiyyetü's-selef denilen eski şiirin son temsilcilerinden biri olarak bilinmektedir. Cevdet paşa, Nâmık kemal, Ziya paşa gibi önemli isimler Ârif Hikmet Bey'in ilmi ve edebi kişiliğinden övgüyle bahsetmişlerdir.

Eserleri: *Dîvân-ı Ârif Hikmet Beyefendi*, *Tezkire-i Şuarâ*, *Mecmûatü't-terâcim*, *Hulâsatü'l-makalât fî mecâlisi'l-mükâlemât*, *el-Ahkâmü'l-mer'iyye fî'l-arâzi'l-emîriyye*, *Keşfü'z-zunûn*'a hazırladığı bir zeylin eksik nüshaları ve bazı el yazması eserleri mevcuttur.¹¹⁵

İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde 1 fetvası bulunmaktadır.

¹¹⁵ Mustafa L. Bilge, "Ârif Hikmet Bey", *DİA*, c. 3, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 365-366; İlmiyye Salnamesi, 472-473; Altunsu, Osmanlı Şeyhülislamı, 188-189

İKİNCİ BÖLÜM

İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE'DE YER ALAN İBADETLERLE İLGİLİ FETVALARIN TAHLİLİ

2. 1. KİME AİT OLDUĞU BİLİNEMEYEN (İMZASIZ) FETVALAR

İlâveli Mecmua-ı Cedide'de, Osmanlı devletinde Bâb-ı Fetva'da bulunmuş şeyhülislam tarafından verilen ve esere alınan fetvaların bazılarında hangi şeyhülislamın verdiği gösteren imza bulunmamaktadır. Bu durum eseri derleyen müsevvidin dikkatinden kaçmış veya sebebini bilemediğimiz başka bir nedenden kaynaklanmış olmalıdır. Kime ait olduğu belli olmayan imzasız fetvalar, eserdeki ilk fetvanın hamışinde bulunan fetvahane imzalı fetva ile Temizlik Bölümü, Mesh Bölümü, Namaz Bölümü, Kerahiye ve İstihsan Bölümlerinde olmak üzere toplam 12 fetva bulunmaktadır.¹¹⁶

2. 2. PEŞ PEŞE OLAN İMZALI VE İMZASIZ FETVALAR

Aynı şeyhülislam veya farklı şeyhülislamın aynı konuda verdiği fetvaların bazıları birbiri ile alakalı peş peşe esere alınmış, bunlardan genellikle ilk fetvada imza bulunmazken ikinci fetva da imza görülmektedir. Bazen de bu durumun tam tersi olup birinci fetvada imza varken ikincisinde bulunmamaktadır.¹¹⁷ Hem Türkçe hem de Arapça fetvalarda karşımıza çıkan bu durumun, imzasız olan ilk fetvanın, imzası bulunan ikinci fetvanın sahibi şeyhülislama ait olması muhtemeldir. Ancak bu durum hamışlerdeki fetvalarda aynı anlama gelmemektedir. Çünkü bazen birinci fetvayı verenin imzası var iken bundan sonra gelen ikinci fetva başka bir eserden nakil olarak alınmış olabilmektedir.

¹¹⁶ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 4, 6, 14, 16, 23, 30, 31, 37, 46, 540, 543, 544, 643; çalışmamızdaki fetva numaraları, 1, 5, 6, 26, 31, 75, 90, 120, 155, 162, 168, 173 numaralı fetvalar.

¹¹⁷ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 14, 16, 17, 20, 20, 21, 23, 30, 31, 32, 43, 46, 178; çalışmamızdaki fetva numaraları, 25-26, 31-32, 33-34, 42-43, 44-45, 51-52, 73-74 (Arapça), 3.-4. hamış, 110-111, 119-120, 17. (Türkçe)-18. (Arapça) hamış.

2. 3. “BU SURETTE/BU SURETLE, SURET-İ MEZBÛREDE” DİYE BAŞLAYAN FETVALAR

İsimsiz fetvaların önceki ve sonraki fetvalarla ilgisine baktığımızda bazı fetvalar bir önceki fetvaya atfen sorunun ve konunun devamı niteliğinde olmaktadır.¹¹⁸ Bunun da sebebi ilk fetvayla alakalı başka bir sorunun cevaplanıp bundan sonra nakil verilmesidir. Karşımıza çıkan mevcut durum meselenin çözümü için sorun olmamaktadır. Ancak birbiri ile alakalı ilk veya ikinci fetvanın altına fetvayı veren şeyhülislamın imzasının konulmaması karışıklığa neden olmaktadır. Bu durum da nakil ve imza değerlendirmesi yapılmak istendiğinde bazı noktalar kapalı kalmaktadır.

2. 4. NAKİLLERDE KAYNAK GÖSTERİLİP AÇIKLAMA YAPILMAYAN FETVALAR

Eser derlenirken Gusül, Namaz, Cuma ve Bayramlar, Haraç ve Öşür, İman, Kerahiye ve İstihsan Bölümlerindeki bazı fetvalarda sadece nakil verilmiş ancak kaynağın metni yazılmamış ve herhangi bir izah da yapılmamıştır.¹¹⁹

2. 5. HAMİŞLERDEKİ FETVALAR VE NAKİLLERİ

Eserdeki Giriş, Gusül, Cuma ve Bayramlar, Haraç ve Öşür, Oruç, Ta'zîr, İman, Kerahiye ve İstihsan, Tezyîl başlıklarında 26 fetva hamîşlerde bulunmaktadır. Bunlardan 21 tanesi Türkçe ve 5 tanesi Arapçadır.¹²⁰

¹¹⁸ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 5, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 27, 30, 32, 36, 37, 40, 41, 45, 46, 47, 539; çalışmamızdaki fetva numaraları, 4, 9, 11, 14, 23, 26, 29, 32, 34, 36, 38, 39, 43, 45, 51, 63, 74 (Arapça), 78, 4. hamîş, 87, 90, 100, 106, 117, 118, 120, 127, 153.

¹¹⁹ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 12, 28, 32, 33, 34, 34, 36, 36, 42, 44, 178, 538, 542; çalışmamızdaki fetva ve hamîş numaraları ve gösterilen nakiller, 21. fetva Kemalpaşazâde *min hattihî Behcetü'l-Fetâvâ hamîş*, 66. fetva *Dürrü'l-Muhtâr*, 4. hamîş *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 79. fetva *Ebüssuûd*, 83. fetva *Cevâhiru'l-fetâvâ*, 6. hamîş Fetvahane, 87. fetva *Zeylaî*, 88. fetva *Cevâhiru'l-fetâvâ*, 108. fetva *Ebüssuûd*, 9. hamîş *Zeylaî*, *Bahru'r-râik*, *Menhu'l-ğaffar*, 20. hamîş *Ebüssuûd*, 161. fetva *merra nakluhu*.

¹²⁰ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 4, 10, 32, 32, 34, 34, 43, 44, 44, 47, 47, 174, 175, 175, 176, 178, 178, 538, 538, 538, 540, 643, 643, 644; çalışmamızdaki hamîş olan fetvalar ve nakilleri: 1 Fetvahane, 2 *İbn Nüceym*, 3 nakil yok, 4 *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 5 *İbn Vehbân*, *el-Manzûmetü'l-Vehbâniyye*, 6 Fetvahane, 7 *Ebüssuûd*, 8 *Ebüssuûd*, 9 *Zeylaî*, *Bahru'r-râik*, *Menhu'l-ğaffar*, 10 *Ebüssuûd*, *Dürrü'l-Muhtâr*, Fetvahane, 11 *Bezzâziyye*, 12 *Eşbah*, 13 *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 14 *İnce Ali Efendi Fetvahane*, 15 *Fetâvâ-yı Zekerîyya sahife 87 ve 88*, 16 halevî, 17 *Kâdihân*, 18 *Ahmediyye*, 19 *Şerhi'l-Manzûme semhu'l-ebrâr fi'l-îmân*, 20 *Ebüssuûd kebîrun fi bâbi't-tâ'zir varak 113*, 21 nakil yok, 22 *Ebüssuûd*, 23 *Feyziyye fi'l-kerâhiyye 494*, 24 *Dibâc fi'l-nafaka*, 25 ve *fi'l-fetâvâ kâiyye*.

2. 6. AYNI SORULARA FARKLI CEVAP VERİLEN FETVALAR

Eserdeki mesh ve namaz konularında bulunan 30. ve 50. fetvaların hem imzası hem de soruları aynı olmakla birlikte verilen cevaplar farklıdır. Halid Efendizâde Muhammed Cemâleddin Efendi imzalı, çalışmamızda 30. Fetvada “olur” denilirken 50. Fetvada “olmaz” diye cevap verilmiştir.¹²¹ Bu durum baskı hatasından kaynaklanmış olmalıdır.

2. 7. FARKLI FETVALARDA KAYNAK VERİLEN AYNI NAKİLLER

Eserin Temizlik Konusundaki fetvalar bu duruma örnek teşkil etmektedir.¹²²

2. 8. KONUSU DIŞINDA BAŞKA BÖLÜMLERDEKİ FETVALAR

Eser klasik fıkıh kaynaklarındaki gibi kitap-bab bölümlerine ayrılarak hazırlansa da bazı bölümlerde farklı konularda fetvalar bulunmaktadır. Mesela Mesh konusunda sehiv secdesi ve gemide namaz kılmak ile alakalı fetvalar bulunmaktadır. Yine Avlanma ve Boğazlama Konusunda hutbe ile alakalı fetva vardır. Bu durum eserin derlenmesinde dikkatten kaçmış olmalıdır.¹²³

2. 9. FETVALARIN CEVAP KALIPLARI

Eserde, gelenekte olduğu üzere Türkçe fetvalarda “olur”, “olmaz”, “caiz”, “caiz değildir” şeklinde cevaplar verilmektedir. Türkçe fetvalarda görülen bu durum toplumun fetva taleplerini karşılamak üzere kurulan fetvahaneden önce şeyhülislamlık yapmış ancak fetvahane gibi düzenli bir sistemleri olmayan şeyhülislamların fetvalarında görülmektedir. Ancak alışılmışın dışında bazen farklı cevap şekilleri de karşımıza çıkmaktadır. Namaz konusu 53 numaralı Ebüssuûd tarafından verilen fetvada ve gusül konusu İbn Kemal’e ait 21. fetvada “olur”, “olmaz”, “caiz”, “caiz değildir” şeklindeki kalıp yerine soruyu açıklayıcı tarzda kısa cevaplar verilmiştir.¹²⁴ Aynı durum

¹²¹ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 15, 22: çalışmamızdaki fetva numaraları, 30-50.

¹²² Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 9: çalışmamızdaki fetva numaraları, 12-14.

¹²³ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 14, 15, 537: çalışmamızdaki fetva numaraları, 25, 26, 30,150.

¹²⁴ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 12, 23: çalışmamızdaki fetva numarası, 12, 53.

Arapça fetvalarda da karşımıza çıkmaktadır. Fetvanın cevap kısmında bazen “caiz”, “caiz değildir” yazarken çoğu Arapça fetvada kısa bir açıklamaya gidilmiştir.¹²⁵

2. 10. ARAPÇA FETVALAR

Eserin Namaz, İmamlık ve İmamlıkla alakalı konular, Cuma ve Bayramlar, Cenaze, Avlanma ve Boğazlama, Kerahiyye ve İstihsan konularında Arapça fetvalar bulunmaktadır. İncelenen Arapça fetvaların 3 şeyhülislama ait olduğu görülmektedir. Halid Efendizâde Muhammed Cemaleddin Efendi’ye 9, Uryânîzâde Ahmed Esad Efendi’ye 4 ve Musa Kazım Efendi’ye 1 tane olmak üzere toplam 14 tane Arapça fetva mevcuttur.¹²⁶ Ayrıca hamişlerde de Gusül, Öşür ve Haraç, Kerahiyye ve İstihsan, Tezyîl bölümlerinde 4 tane Arapça fetva bulunmaktadır. Hamişlerdeki Arapça fetvalar eserin metninde geçen konuyla alakalı kısmın kenarında meselenin daha iyi anlaşılması ve başka kaynaklarla kuvvetlendirmek için eklenmiş olmalıdır.¹²⁷ Arapça fetvalar aynı zamanda şeyhülislamın ilmi seviyelerine de işaret etmektedir.

2. 11. NAKİLLERDE İKİ FARKLI GÖRÜŞÜN BULUNDUĞU FETVALAR

Eserin temizlik bölümünde kirlenmiş yeni bir ağaç teknenin üç defa yıkanmakla temiz olup olmayacağına olacağına dair 5. fetvaya “olur” cevabı verilmiştir. Fetvanın nakilinde ise İmam Muhammed’e göre bu tekne asla temiz olmazken Ebu Yusuf’a göre 3 defa yıkanıp kurutulmak suretiyle temizlenir. Onun kokusu ve rengi kalmadığı zaman temizleneceği ve fetvanın da buna göre verildiği ifade edilmiştir.¹²⁸

Çalışmamızın 20. Fetvası olan Hasan Hayrullah Efendi’ye ait gusül konusundaki dış dolgusu meselesindeki fetva eserin yayınlandığı tarihte Osmanlı uleması arasında tartışma konusu olmuştur. Hayreddin Karaman, eserdeki bu fetvaya değinerek şunları söylemiştir:

“Osmanlı gazetesi olan *Sebilürreşad*’a fetva olarak dış tedavisi sorulmuş ve cevabı neşredilmiştir Fetvayı Gazeteye Sungurlu Müftüsü Osman Efendi gönderirken

¹²⁵ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 34, 38, 535, 536, 545: çalışmamızdaki fetva numarası, 55, 58, 64, 65, 66, 73, 74, 75, 83, 95, 143, 147, 169, 170.

¹²⁶ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 34, 38, 535, 536, 545: çalışmamızdaki fetva numarası, 55, 58, 64, 65, 66, 73, 74, 75, 83, 95, 143, 147, 169, 170.

¹²⁷ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 10, 44, 538, 644; çalışmamızdaki hamişlerdeki Arapça fetvalar ve numaraları: 2, 10, 22, 26.

¹²⁸ Ali el-Murtaza, *İlâveli Mecmua-ı Cedide*, 6.

aslının da Fetvahâne Heyet-i İlmiyesince hazırlanmış Fetva Emîni Nuri Efendi riyasetinde ikmal edilmiş ve Fetvahane müsevvidlerinden Ali el-Murtezâ tarafından neşredilmiş, *Îlâveli Mecmua-ı Cedide* isimli fetva kitabından çıkartmıştır. Bu şekilde iki fetva verilmiş. Birinci fetvada şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, 2. Fetvada şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'nin isimleri bulunmaktadır. Ve yine dış kaplama ve doldurma hususunda gazeteye sorulan birçok suale İzmirli İsmail Hakkı Efendi'nin kaleme aldığı inceleme yazısına Bolvadin'den müderris Yunuszâde Ahmet Vehbi Efendi itiraz etmiş, İzmirli İsmail Hakkı bu itirazı reddetmek maksadıyla ikinci bir yazı ile beraber Osman Efendi'nin gönderdiği mezkûr fetvayı da neşretmiştir.”¹²⁹

Eserdeki nakilde *Haleb-î Sağîr* ve *Zahîra*'nın görüşünde dış dolgusu caiz görülmezken, (*Netâyicu'n-Nazar ale'd-Dûrer li-Nuh efendi*)” naklinde ise dış dolgusuna “başka bir görüşte” denilerek cevaz verildiği ifade edilmiştir.¹³⁰

Eserdeki 27. fetvanın naklinde mesh konusunda “özür sahibinin abdesti vaktin çıkmasıyla bozular, Züfer'e göre vaktin girmesiyle, Ebu Yusuf'a göre ikisi de olur.” denilmiş, Hanefî mezhebinin imamları arasındaki görüş ayrılıkları kaynak olarak gösterilmiştir.¹³¹

Eserdeki 50. Fetvayı veren Şeyhülislamın cevabı “olur” şeklinde iken 30. Fetvada aynı şeyhülislam aynı soruya “olmaz” demiştir ve her iki nakilde Namaz bahsindeki “Bir insan özürsüz olarak kenarda bağlı bulunan gemide oturduğu yerden namaz kılsa Ebu Hanife'ye göre caizdir. (ama ayakta kılması efdaldır). Sâhibeyn'e göre caiz değildir. Ancak özür bulunursa caiz olur. Buradaki ihtilaf kıyıda olan fakat bağlı olmayan gemidedir... Burada mesele binek üzerinde namaz kılmaya kıyas edilmiştir.” denilmektedir. Bu nakilde (*Hidâye*), *el-kitap* (*Kuduri*) ve *Nihâye*, (*Fethu'l-Kadir*), (*Bedâi*), (*Dûrerû'l-Gûrer.*) *El-İhtiyâr*, *Nihâye* ve *Hidâye* (*Şûrûnbulâli*) *Hidâye* ve diğer kitaplarda) ve *el-İzah* isimli farklı kaynaklardaki farklı görüşleri (*kema fi'n-Nehr* ve *Hâdimî*) nakli ile vermiştir.¹³²

¹²⁹ Hayreddin Karaman, “Diş Tedavisi Hakkında Eski Bir Fetva”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 14, sy. 4, (1975), 201-210.

¹³⁰ Ali el-Murtaza, *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*, 11-12.

¹³¹ Ali el-Murtaza, *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*, 14.

¹³² Ali el-Murtaza, *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*, 22.

2. 12. ESERDE ATIF YAPILAN NAKİLLERİN (KAYNAKLARIN) DEĞERLENDİRİLMESİ

Eserde nakil olarak verilen hadis kaynakları *Buhâri-Müslim* gibi birinci derece kabul edilen kaynaklar değildir. Örneğin eserde kaynak olarak verilen, Hafız Abdu'l-Kâdir er-Rahâvî'ye ait (ö. 615) *Erba'in* isimli eserden hadis rivayeti yapılmıştır. *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'de nakil olarak gösterilen fıkıh kitapları ise genellikle Hanefi mezhep doktrininin temel kaynaklarındandır. Eserde fetvalara kaynak olarak en fazla başvurulan fıkıh kitabı, Molla Hüsrev'e ait (ö.885/1480) *Düreru'l-hukkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*'dir. Eserde geçen fıkıh kaynakları çoğunlukla muteber fıkıh kitapları, bu kitapların şerhleri, bunlar üzerine yapılan haşiyelerdir. Bununla birlikte fetva mecmuaları ve fetva kitapları da eserde kaynak olarak çokça kullanılmıştır. *Îlâveli Mecmua-ı Cedide*'de kaynak olarak verilen nakiller çalışmamızın sonunda tablo halinde gösterilmiştir.

2. 13. NEVÂZİL NİTELİĞİ TAŞIYAN VE GÜNCELLİĞİNİ KORUYAN BAZI FETVALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Eserin gusül bahsinde ve çalışmamızın 20. fetvasında, “diş dolgusunun caiz olduğu, gusle mani olmadığı” ifade edilmiştir. Bu fetva günümüzde de Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından konuyla ilgili verilen cevapla uyum içerisindedir. Nitekim Kurulun ilgili konuyla alakalı cevabı şöyledir:

“Tedavi amacıyla diş doldurtmak veya kaplatmak caizdir. Dolgu, kaplama, tel taktırma, implant yaptırma veya sabit protez, abdest ve guslün sıhhatine engel olmaz. Diş dolgusu yapıldıktan ve dolguyu korumak için üstü de kaplandıktan sonra, dolgu ve kaplamanın dışı, dişin dış kısmı hükmünü alır. Bu sebeple, ağız yıkanınca, kaplama yapılan dişler de yıkanmış sayılır. Bu nedenle kişi, tedavi amaçlı olarak dişlerine dolgu veya kaplama yaptırabilir ve abdest ya da gusül alıp, ibadetlerini yapabilir. Söz konusu tedavinin abdestsiz, cünüp veya âdetli iken yapılması da mümkündür.”¹³³

2- Eserin kitabı'l-kerahiyye ve'l-istihsân bahsinde 160 ve 161. fetvalarında geçen, “yerinden çıkan dişin altın veya gümüş tel ile bağlanmasının caiz olup olmadığı” hususunda fetvahanenin görüşü, caiz olduğu yönündedir. Yine eserin kitabı'l-kerahiyye

¹³³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, (İstanbul: İleri Basım Matbaacılık AŞ, Mart 2019), 78.

ve'l-istihsân bahsinde ve çalışmamızın 164. fetvasında, “dişi yerinden çıkan bir insanın tekrardan aynı dişi veya domuz dışındaki bir hayvan dişini kullanmasının caiz olduğuna” dair fetva verilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu da ilgili meselelere benzer şekilde yaklaşmaktadır. Kurulun ilgili cevabı şöyledir:

“Diş kaplama, doldurma ve protez, tedavi amaçlı başvuru olan tıbbî yöntemlerdir. Bu işlemler yapılırken, tedavi neyi gerektiriyorsa onun uygulanmasında dinen sakınca yoktur. Ancak dinin yasaklamadığı bir madde ile tedavisi mümkünse, yasaklanan maddenin kullanılması caiz değildir. Zaruret olmadıkça altının erkekler tarafından kullanılması yasaktır. Bununla birlikte, Ebu Hanife, çıkan dişlerin tekrar yerine bağlanması durumunda kullanılacak telde gümüşü yeterli bulup altın kullanmayı caiz kabul etmemiştir. Ancak İmam Muhammed ve Ebu Yusuf, zaruretten dolayı diş tedavisinde altının da kullanılabilmesi görüşündedirler. Bu fetvalarına ise bir savaşta burnunu kaybeden Arfece'nin gümüşten bir burun taktığı, bunun koku yapması üzerine Hz. Peygamber'e müracaatla altından burun yaptırmak istediğini ve kendisine bu hususta izin verilmesini kaynak olarak göstermişlerdir. Buradan anlaşıldığı üzere, tıbbî bir zaruret varsa diş kaplamada altının ve gümüşün kullanılmasında sakınca olmadığı, zaruret yoksa başka maddelerin kullanılmasının dini kurallara daha uygun olacağı ifade edilmiştir.”¹³⁴

3- Kitabu's-sayd ve'z-zebâih bahsinin hâmişinde, “Kurban kesilmeyip paralarının Osmanlı donanmasına yardım için verilmesinin caiz olup olmayacağı sorusuna, fetvahaneden verilen cevapta bunun caiz olmadığı” belirtilmiştir. Konunun özellikle Balkan savaşı esnasında oldukça sıcak tartışmalara sahne olduğu görülmektedir. Nitekim konuyla alakalı olarak Kâşif Hamdi Okur'un tespitleri şu şekildedir:

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi tarafından çıkarılan *Hikmet* gazetesinde Alay Müftü Fahreddin, “Allah'ın düşmanlarıyla size düşman olanları ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz, fakat Allah'ın bildiği düşmanları korkutmak için onlara karşı kullanmak üzere gücünüz yettiği kadar kuvvet ve besili at hazırlayın. Allah yolunda ne harcarsanız size karşılığı tamamıyla ödenecektir ve asla zulme uğramayacaksınız.” (el-Enfâl, 8/60) ayetini hareket noktası yaparak, “İ'dâd-ı kuvvet” (kuvvet hazırlamak) emrinin tehiri mümkün olmayan bir farz olduğunun altını çizmiştir. Buna mukabil Şeyhülislâmlıktan yayınlanan fetvada ise donanma cemiyetine yapılan îaneler nafile birer sadaka olarak değerlendirilmiş, bunlarla kurban mükellefiyetinin yerine gelmeyeceği ifade edilmiştir. *Hikmet* gazetesinin bu fetva ile ilgili değerlendirmesinde ise mevcut şartlarda “kuvvet hazırlama” emrinin nafile bir sadaka olarak görülemeyeceği, vacib olan kurbandan daha

¹³⁴ DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 520-521.

güçlü bir farz olduğu vurgulanarak “Müftülerden fetva alsan bile, kalbinden dahi fetva al!” hadisine gönderme yapılmıştır. *Hikmet* gazetesinin bu çağrısına mukabil *Beyânülhak* mecmuasında “kaş yapalım derken göz çıkarmamalı” ve “donanmamızı yapalım dinimizi yıkmayalım” başlıklı reddiyeler kaleme alınmıştır. Elmalılı Hamdi ve Mustafa Sabri de kaleme aldıkları yazılarında fıkıh literatürüne dayanarak donanma cemiyetine yapılacak yardımlarla zekât ve kurban mükellefiyetinin ifa edilmiş olmayacağını ortaya koymuşlardır. Bu tartışmalar esnasında donanma cemiyetinin isitfâsı üzerine Fetvâhane’den verilen cevapta zekât paralarının donanma îânesine verilebilmesi için şöyle bir yol gösterilmiştir: Donanma cemiyeti yetkilileri îâne kasasının yanında bir fakir bulundurmalı, zekât için ayrılan paralar nisaba ulaşmayan miktarlarda bu fakire verilmeli, fakir de elinde nisâb miktarı mal birikmemesi için derhal aldığı meblağı kendi rızasıyla donanma cemiyetine bağışlamalıdır. Böylece mükellefler hem zekâtlarını eda etmiş hem de donanmaya destek olarak sevap kazanmış olacaklardır. Görüldüğü üzere ilgili dönemde aktüel değer taşıyan bir mesele, dinî referanslar ve yorumlama bağlamında farklı zihniyetlerin teklif ettiği çözümler açısından ilgi çekicidir.¹³⁵

Bu tartışmalar da zaman zaman kurban yerine yardım yapılması şeklinde gündeme getirilen bazı yaklaşımların, farklı saikler ve ihtiyaçlarla modernleşme sürecinden itibaren tartışılmaya başlandığını göstermektedir.

4- Eserin kitabı’l-kerahiyye ve’l-istihsân bahsinde geçen, çalışmamızın 152. fetvası olan, “çiçek hastalığına (tâun/salgın) karşı aşı yaptırmaya” izin verilmiştir. Nitekim Osmanlılar’da XV. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan veba risâlelerinde salgın hakkında daha önceki dönemlere ait eserlerden farklı bir bakış açısının yer aldığı görülür. Bu eserlerde salgının çıktığı yerden uzaklaşılması yasaklanmaz; vebanın bulaşıcılığı konusunda, ayrıca veba olan yerden dışarıya çıkmanın dinen câiz olup olmadığı hakkında uzun tartışmalar bulunur. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hastalığın bulaşıcılığı görüşü ağırlık kazanmış, dolayısıyla salgının görüldüğü yerden havası temiz olan bir yere gitmenin cevazıyla ilgili fetvalar verilmiştir. Meselâ Taşköprizâde Ahmed Efendi’nin kaleme aldığı *Risâletü’ş-şifâ’ li-(fi)edvâ’i’l-vebâ’* adlı eserde bu husus açıkça dile getirilir. Ebüssuûd Efendi’nin de bu konuda fetvaları mevcuttur. Tâundan kaçmaya şer’an izin olup olmadığı sorusuna karşılık Hak Teâlâ’nın kahrından lütfuna sığınmak niyetiyle câiz olacağı yolunda fetva vermiştir.¹³⁶ Ele

¹³⁵ Kaşif Hamdi Okur, “Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12, sy. 23, (2014): 25-26.

¹³⁶ Nühket Varlık, “Tâun”, *DİA*, c. 40, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995) 175-177; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebüssuud Efendi Fetvaları*, 178-182

aldığımız fetvada da tedavi yönü ön plana çıkarılmakta ve bir anlamda teşvik edilmektedir.

5- Eserin kitabı'l-kerahiyye ve'l-istihsân bahsinde geçen ve çalışmamızdaki 168. fetvada; “üzerinde kul hakkı bulunan kişinin aradan uzun zaman geçmesi ve bu insanlara ulaşılamaması durumunda pişman olup, tövbe ederek borç miktarını, borcun kazası niyetiyle fakirlere vermesi halinde bu kişinin mazur görüleceğine” dair cevap verilmiştir. Bu husus da Din İşleri Yüksek Kurulunun cevaplarıyla uyum içerisindedir:

“Hz. Peygamber üzerinde kul hakkı bulunan kişilerin, hak sahibi olan mazlumlardan helallik almalarını öğütlemiştir. Bunun yapılmaması durumunda hesap gününde haksızlık yapan kişinin salih amellerinin, haksızlığı ölçüsünde alınarak hak sahibine verileceğini, eğer verilecek salih amel bulunamazsa o zaman da mazlumun günahlarının zâlime yükleneceği belirtilmiştir. Allah'ın huzuruna kul hakkı ile çıkmamanın, çok ağır bir vebâl olduğu vurgulanmış, çünkü böyle bir günahın Allah tarafından bağışlanmasının, hak sahibinin affetmesi şartına bağlandığına dikkat çekilmiştir. Hak sahibi, hakkını almadıkça veya bu hakkından vazgeçmedikçe, Allah'ın kul hakkı yiyenin bu günahını affetmeyeceği, çünkü ilâhî adaletin, bunu gerektirdiği, Veda hutbesinde Resûlullah, “Ey insanlar, sizin canlarınız, mallarınız, ırz ve namuslarınız, Rabbinize kavuşuncaya kadar birbirinize haramdır (dokunulmazdır).” buyurmuştur. Buna göre, gasp, hırsızlık veya izinsiz alma gibi yollarla elde edilen haram para veya mal, sahipleri biliniyor ise kendilerine yahut mirasçılara, bilinmiyor ise fakirlere veya hayır kurumlarına onların namına sadaka olarak verilmelidir. Ayrıca, yapılan bu kusurlardan dolayı da Allah'tan af ve mağfiret dilenmelidir. Mal ya da darp gibi şeylerle ilgili olmayan gıybet, bühtan gibi hak ihlallerinde en doğrusu, hak sahibine durumu anlatıp helalleşmek olmakla beraber, her zaman bu şartı yerine getirmek mümkün olmadığından ya da insanlar bundan çekindiklerinden, kendi adına tövbe edip, hak sahibi namına da istiğfar etmek, dua etmek ya da hayır hasenat yaparak sevabını ona bağışlamak, bu tür hak ihlallerine keffaret olur.”¹³⁷

6- Eserin kitabı'l-kerahiyye ve'l-istihsân bahsinde geçen ve çalışmamızdaki 170. fetvada, “tarih ve coğrafya ilminin Arapça, Türkçe, Hindçe veya başka bir dilde öğretilmesine caiz” denilmiştir.

Fetvayı veren şeyhülislam Musa Kazım Efendi, dil öğretiminin ve hatta bir yabancı dilin kesinlikle öğretilmesi gerektiğini, bu hususta tutucu davranmamak

¹³⁷ DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları*, 526-527.

gerektiğini, bunda dinen bir beis olmadığını, dinin ve dilin tefrîk edilmesi gerektiğini belirterek, meselenin kültür ve anlayışla alakalı olduğuna verdiği fetva ile dikkati çekmektedir.¹³⁸

7- Eserin kitabı's-salât bölümünde ve çalışmamızın 35. ve 36. fetvalarında, “bir beldeden bir kasabaya en kısa günlerde normal bir yürüyüş ile üç günde varılsa, anılan kasaba bu beldeye sefer mesafesi uzaklığında sayılır mı? (Evet). Bu durumda devrimizde trenle zikredilen beldeden kasabaya bir gün veya daha az zamanda ulaşan kişilerin namazları kısaltması gerekir mi? (Evet)” şeklinde cevaplar verilmiştir. Bu da sefer ölçütü olarak mesafenin esas alınmasını öngören yaklaşımı yansıtmakta olup, Din İşleri Yüksek Kurulu da aynı kanaati taşımaktadır:

“İslam, namaz ve oruç gibi ibadetlerin eda edilmesinde yolcularla ilgili bazı özel hükümler getirmiştir. Buna göre dinen yolcu (seferî) sayılan kimselerin dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılmaları, özel hükümlerdendir. Dinen yolcu sayılabilmenin iki temel ölçütü vardır. Bunlardan biri mekân, diğeri ise mesafedir. Dinen sefer sayılacak mesafedeki bir yere gitmek üzere yola çıkan kişi, yaşadığı yerleşim yerinin meskûn mahallinden çıkınca misafir hükmünde kabul edilir. Bu kimse yolculuk hüküm ve ruhsatlarından yararlanmaya başlar. Buna göre, yolculuğa başlayıp şehrin meskûn mahallinden çıkan kimse dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılar. Günümüzde şehirler genişlemiş, İstanbul örneğinde olduğu gibi, iki ucu arasındaki mesafe neredeyse sefer mesafesi olacak kadar uzamıştır. Bu nedenle İstanbul gibi büyükşehirlerde yaşayan kimseler, yolculuğa kendi araçlarıyla çıktıklarında, ikamet ettikleri ilçenin belediye sınırlarını geçtikleri andan itibaren seferî sayılırlar ve haklarında seferîlik hükümleri sabit olur. Yolculuğa otobüs, tren, uçak ve gemi gibi umumi vasıtalarla çıkılması halinde ise seferiliğin başlangıç noktası olarak otopar, gar, havalimanı ve limanlar esas alınabilir.”¹³⁹

8- Eserin kitabı's-salat bölümünde, çalışmamızın 48. fetvasında, “salâtin camilerin avlusundan imama uyararak namaz kılmanın caiz olduğu” belirtilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulunun cevapları da aynı doğrultudadır:

“Cemaatle namaz kılınırken imamla cemaatin yerlerinin hakikaten veya hükmen bir olması gerekir. Bu birlik, safların bitişik olmasıyla sağlanır. Cemaat ile kılınan namazlarda safların tertip ve düzenine riayet edilmesi namazın adabındandır. İmamın bu

¹³⁸ Koca, *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*, 89-90.

¹³⁹ DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 520-521.

konuda gerekli hassasiyeti göstermesi ve gerektiğinde, safların usûlüne uygun şekilde tanzim edilmesi için cemaati uyarması gerekir. Hz. Peygamber namaza başlamadan önce safların düzgün ve sık olmasına dikkat etmiş, saflar arasında boşluk bırakılmaması hususunda muhtelif vesilelerle ashabını uyarmıştır. Buna göre cemaat ile kılınan namazlarda, ön safta boşluk varken caminin gerisinde imama uyulması uygun değildir. Bununla birlikte mazeretleri sebebiyle saf haricinde imama uyan kimselerin namazları sahihtir. Namaz aynı bina içinde kılınıyorsa, içerdikilerin mekânları bir sayılır. Bu itibarla, çok katlı binalarda mescit olarak kullanılan bir katta cemaatle namaz kılınırken, bu kat cemaati almadığı takdirde, alt veya üstten bu kata bitişik katlarda duran cemaatin, hoparlör veya müezzinin tebliği ile imamın intikallerinden haberdar olmaları hâlinde, imama uymaları sahihtir. İmamı veya imamı görenleri görmeleri şart değildir. Ses bağlantısının kesilmesi durumunda ise, imamın hareketlerinin takip edilememesi sebebiyle imamın intikallerini takip edemeyenlerin namazları bozulur. İmamın bulunduğu mekândan yol, ırmak ve mekân birliğini bozan benzer engellerle ayrılan yerlerde bulunanların imama uymaları caiz olmaz.”¹⁴⁰

9- Eserin kitabı's-salât bölümünde, çalışmamızın 33 ve 34. fetvalarında, “Kur’ân-ı Kerim’de yazıldığı tarza muhalif olarak doğrusu budur diyerek dâd (ض) harfini zâ (ظ) olarak okuyanın okuyuşuna itibar edilmeyeceği ve namazının fasit olacağı” görüşüne yer verilmiştir. Mesele zelletü’l-kârî konusuyla ilgili olup, Din İşleri Yüksek Kurulunca şöyle değerlendirilmiştir:

“Namazda Kur’an’dan bir bölüm okumak farzdır. Bu farzın yerine getirilmiş olması için, Kur’an’ın doğru, usûlüne uygun olarak okunması gerekir. Mahreç yakınlığı olmamakla birlikte bazı harfler yaygın olarak karıştırıldığı için ayırt etme zorluğu bulunan bu çeşit harflerin birbiri yerine geçirilmesi durumunda birçok fakihe göre namaz bozulmaz. Mesela (ض) harfi yerine (ذ), (د) yerine (ظ) harflerinin okunması böyledir. Çünkü bu durumlarda zaruret ve kaçınılması mümkün olmayan bir durum (umûm-ı belvâ) vardır. Fakat mahreçleri ayrı harfler birbiri yerine telaffuz edilir de mana değişirse namaz bozulur. Geriye dönüp doğru telaffuz edilirse namaz sahih olur. Bu bağlamda örneğin Fâtiha suresindeki “ولا الضالين” ifadesindeki (ض) harfinin mahrecini öğrenme imkân ve gücüne sahip olan kimse, bu harfin yerine (ظ) harfini söylerse tercih edilen görüşe göre namazı bozulur. Ancak harfin doğru okunuşunu

¹⁴⁰ DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 140, 173.

öğrenme imkânı ve gücü yoksa namazı bozulmaz. Fâtiha sûresi dışındaki diğer sûre veya âyetlerdeki okuyuş ve mahreç hatalarının ise namaza herhangi bir etkisi olmaz.”¹⁴¹

10- Eserin kitabus’s-salât bölümünde, çalışmamızın 59. fetvasında, “açık alanda farz bir namazı kılan kadının, bu namazı oturarak kılması caiz değildir” denilmiştir.

Günümüzde de kimi çevrelerce “açık alandan çok, kadının bedenini teşhir edecek bir mekânda namaz kılması zorunlu ise meselâ rükü yaparken yabancı gözlerin önünde uygunsuz bir görüntüde olaksa oturarak kılar” ifadeleriyle dile getirilen yaklaşımın fıkıh açısından sağlam bir mesnedi olmadığı bu fetva ve fetvanın naklinde atıf yapılan fıkıh kaynaklarındaki ifadelerden anlaşılmaktadır.

11- Eserin zekat bölümünde, çalışmamızın 108. Fetvasında, “oturduğu evin dışındaki diğer evini kiraya veren kişinin, kiraya verdiği evi için zekat vermesi gerekmediğine” dair fetva verilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu da kira gelirlerinin zekatı konusunda aynı yaklaşımı benimsemiştir:

“Bir yıllık borcu ve aslî ihtiyaçları dışında 80.18 gr. altını veya bu miktar değerinde malı yahut parası olan kimseler, dinen zengin sayılır. Kira gelirlerinin zekâta tâbi diğer mal ve gelirlerle birlikte, temel ihtiyaçlar ve borçlar çıktıktan sonra nisap miktarına (80.18 gr. altın veya değeri) ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde kırkta bir (% 2,5) oranında zekâtının verilmesi gerekir.”¹⁴²

12- Eserin kitabı’s-savm bölümünde, çalışmamızın 115. Fetvasında, “ramazanda oruçlu iken bilerek sigara içene kaza ve kefaret gerekmede” denilmiştir. Aynı yaklaşım Din İşleri Yüksek Kurulunca da benimsenmiştir:

“Orucun temel unsuru, yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak, nefsi bunlardan mahrum bırakmak olduğu için, oruçlu iken bunlar ve bu anlama gelecek davranışlar orucu bozar. Yemek ve içmek, yenilip içilmesi mûtat olan her şeyi kapsamı içine alır. Sigara, nargile gibi keyif veren tütün kökenli dumanlı maddeler ile uyuşturucular ve tiryakilik gereği alınan tüm maddeler oruç yasakları kapsamına girer.”¹⁴³

13- Eserin faslun fi’t-ta’zir bahsinde, çalışmamızın 129. Fetvasında, “ilaçla yoluyla hamile kadınların çocuklarını düşüren, bazı kadınların ölümüne sebep olan ebenin, bu işi yapmasının engellenmesi ve tedip edilmesi gerekir” denilmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulunun yaklaşımı da aynı doğrultudadır:

¹⁴¹ DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 134.

¹⁴² DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 232-233.

¹⁴³ DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 266-267.

“İnsan hayatının korunması, İslam dininin beş temel ilke ve amacından biridir. Zira en şerefli varlık olan insanoğlu saygındır ve dokunulmazdır. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenenin başladığı andan itibaren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Annenin hayatı söz konusu olmadıkça, hamilelik gerçekleştikten sonra, hangi aşamada olursa olsun, kürtaj ve benzeri yöntemlerle çocuğun alınması caiz değildir. Çünkü hamileliğin başlaması ile doğacak çocuğun hayat hakkı gerçekleşmiş olur. Maddi ya da sosyal endişelerle ceninin hayatiyetini bir şekilde sona erdirmek hayat hakkına tecavüzdür. Allah Teâlâ, “Fakirlik endişesi ile çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız.” (En’am, 6/151) buyurmuştur.”¹⁴⁴

¹⁴⁴ DİB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 518-519.

SONUÇ

Fetvalar; hukuk tarihi ve mukayeseli hukuk açısından engin bir kaynak oluşturur. Verildiği dönemin mer'î hukuk kurallarını ve bunların müeyyidelerini yansıtır. Sosyolojik olarak verildikleri devrin fert ve toplum hayatından günümüze kesitler aksettirir, özellikler sunar. Dil ve edebiyat bakımından verildikleri dönemin lehçesini, yazma usulünü, Türkçenin nasıl kullanıldığını, cümlenin gramatik yapısını, Arapça ve Farsça terkip ve ibarelerle birlikte öz Türkçe kelimelerin de yer aldığını gösterir. İnanç, ibadet ve ahlâkta uyulması gerekli kuralları ve muteber görülen davranış şekillerini açıklar. Elbette fetvaların faydaları bunlardan ibaret değildir. Ancak bunlar bile fetvaların ihmal edilmemesi gerekli bir miras ve kültür hazinesi olduğunu belirtmesi bakımından yeterlidir. Fetvâlar; her şeyden evvel bizim, mazimiz, tarihimizdir. Asırlar öncesindeki dini, ekonomik ve sosyal hayatımız; manevi değerlerimiz, ahlâkımız; beşerî ilişkilerimiz, olaylar karşısındaki davranış şekillerimiz, sevgimiz, nefretimiz, hayır ve hasenatımız, iyilik ve kötülüklerimiz, günah ve sevaplarımızdır. Bunlar üzerinde düşünmek, fetvaları bir de bugünün terazisi ile tartmak, kiminden örnek, kiminden ibret almak çok faydalı olacaktır. Fetvaların hepsi yazılı, tarihi birer belge niteliğindedir.

Birinci dereceden bilgiye ulaşma imkanı sunan fetva mecmuaları, zaman zaman referans-nakil göstermek suretiyle hukuk literatürünü de ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nde kadıların/müftülerin el kitaplarından biri olarak değerlendirilmiş olan fetva mecmuaları, Osmanlı hukuk tarihi alanında yapılacak araştırmalarda, sunduğu birikimle, öncelikli başvuru kaynakları arasında her dönem yer alacaktır.

Osmanlı toplumu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen herkesin başvuracağı en önemli kaynaklardan biri fetva mecmualarıdır. Araştırmacıların kütüphanelerde yazma veya matbu olarak bulduğu bu mecmualar, Osmanlı devrinin özellikle dini yaşantısı hakkında önemli bilgi kaynağı olmasının yanı sıra günümüz fıkıh ve hukuk çalışmaları için de önem arz etmektedir. Osmanlı devlet ve toplumunun dini-hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu yansıtması açısından da büyük öneme haiz olan fetva mecmualarının büyük çoğunluğu çalışılmaya, araştırılmaya muhtaç durumdadır.

Osmanlılarda Tanzimat'tan sonra kurumsallaşan Fetvahanede derlenen *İlaveli Mecmûa-yı Cedîde* her ne kadar Osmanlının son dönemlerinde (1911) yayımlanmışsa

da eserde daha önce şeyhülislamlık makamında bulunmuş âlimlerin fetvaları mevcuttur. Eserde klasik dönemden fetvalar bulunmakla beraber büyük çoğunluğu 1745-1911 tarihleri arasında verilen fetvalardır. Buna göre araştırmamızda hem klasik dönem hem de son dönem Osmanlı fetvalarını inceledik. Bu durum her iki dönemin farklılıklarını görmemiz açısından önem arz etmektedir. Bu tarihi süreç içerisinde Osmanlılardaki fetva anlayışı ve uygulaması, toplumun karşılaştığı meseleler, fert ve devlet erkanından gelen sorular gibi konular hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Eserin bir özelliği de çok zengin bir kaynak olmasıdır. Bunun sebebi eserde farklı dönemlerde yaşamış fetva vermiş şeyhülislam ve meseleye fihhi yaklaşımları, eserde atıf yapılan klasik fikh-fetva kitapları ve bunların meydana gelmesine sebep olan toplumun karşılaştığı problemlerdir. Diğer bir açıdan baktığımızda ise tek elden çıkmayan bu eser derleme olduğundan, fihhi-hukuki ve dini-toplumsal yaklaşım farklılıklarını göstermektedir. Ayrıca *İlaveli Mecmûa-yı Cedîde*'nin içerdiği fetvaların şeyhülislamlara ait olması eseri diğer fetva mecmualarından farklı ve daha önemli kılmaktadır.

İlaveli Mecmûa-yı Cedîde'yi derleyen fetvahane müsevvidi Yakovalı Ali el-Murtaza, esere eklediği kaynaklarda, Hanefi mezhebi doktrininden yararlanmış. Bazen ise Hanefi mezhebinin imamları arasındaki görüş ayrılıklarının nakil olarak verilmesi, eserde meselenin çözümlenmesindeki fikri yaklaşıma ve zenginliğe dikkati çekmektedir. Eserin metninde geçen konuyla alakalı kısmın kenarına meselenin daha iyi anlaşılması ve başka kaynaklarla kuvvetlendirmek için eklenmiş olduğu düşünülen Arapça fetvalar aynı zamanda şeyhülislamların ilmi seviyelerine de işaret etmektedir. Eserin ibadetler bölümünde nakil olarak verilen hadis kaynakları Buhâri-Müslim gibi birinci derece kabul edilen kaynaklardan değildir. Eserde klasik dönem şeyhülislamları Ebüssuûd ve İbn Kemal tarafından verilen bazı fetvalarda “olur”, “olmaz”, “caiz”, “caiz değildir” şeklindeki kalıp yerine soruyu açıklayıcı tarzda kısa cevaplar verildiği görülmektedir. Eserdeki bazı fetvalarda sadece referans verilmiş ancak kaynağın metni yazılmamış ve bu konuda herhangi bir izah yapılmamıştır.

Nevâzil niteliği taşıyan ve güncelliğini koruyan bazı fetvaları ele aldık ve günümüzdeki resmi fetva kurumu niteliği bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşleri ile karşılaştırdık. Bu karşılaştırma sonucunda her iki kurumun da fetvalara verdiği cevapların hemen hemen aynı olduğu ve meseleye yaklaşımlarının benzer olduğunu gördük. Bununla birlikte araştırmamızda eserin

dikkatimizi çeken özelliklerini ortaya çıkarmaya ve ibadetlerle ilgili fetvaları değerlendirmeye çalıştık.

Netice itibariyle; Sadece *İlaveli Mecmûa-yı Cedîde*'nin ibadetler ve itikat bölümünde 18 şeyhüslama ait 200 fetva ve Hanefi mezhebine ait 79 tane temel kaynağın kullanılması eserin önemine işaret etmektedir. Bu sebeple; Fetva mecmuaları belirli bir dönemde ortaya çıkmış eserler olduklarından devirlerine ışık tutan özgün birer literatür olmaları, haklarında daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet ve Halil Cin. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.
- Akgündüz, Ahmet. “Ebüssuûd Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 365-371. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Akkurt, İbrahim. *Fetvanın Gücü İki Padişahı Tahtan İndiren Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.
- Akbayar, Nuri ve Seyit Ali Kahraman. Süreyya, Mehmet. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Altunsu, Abdülkadir. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ay Yıldız Matbaası, 1972.
- Apaydın, Yunus. “İçtihad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 432.
- Aslan, Nası. “Osmanlı Hukuku’nun Oluşumunda Fetva ve Kazâ Münasebeti”. *Dini Araştırmalar*, 2, 4, 1999.
- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 487. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Atar, Fahrettin. “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”. *Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, 1985.
- Atar, Fahrettin. *İslam Adliye Teşkilatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Ayar, Talip. *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Berki, Ali Himmet. “İslam’da Kaza Tarihi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 1969.
- Bilge, Mustafa L. “Ârif Hikmet Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 365-366. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Enes Sarmaşık Yayınları, ‘t. y.’.
- Buzpınar, Ş. Tufan. “Ahmet Esad Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11:346. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- Buzpınar, Ş. Tufan. “Nakîbüleşraf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 322-324. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. İstanbul: İleri Basım Matbaacılık AŞ, Mart 2019.
- Eraslan, Sadık. *Meşihat-ı İslamiyye ve Ceride-i İlmiyye*. Ankara: DİB yayınları, 2009.
- Galitekin, Ahmed Nezh. Kahraman S. Ali ve DADAŞ Cevdet. *İlmiyye Salnamesi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.
- Gökbilgin, M. Tayyib. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977.
- Halaçoğlu, Yusuf . *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: TTK. Basımevi, 1991.
- Heyd, Uriel. “Osmanlı’da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri”. *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*. Der. Ferhat Koca. Çev. Fethi Gedikli, 102. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- İlmiyye Salnamesi. *Meşihat-i Celile-i İslamiyye*, İstanbul: 1916.
- İpşirli, Mehmet. “Esad Efendi, Salihzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 345-346. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Cemâleddin Efendi, Hâlidefendizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 309-310. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Dürrizade Mehmet Arif Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Mehmet Zeynî Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 541-542. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Abdülvehhâb Efendi, Yâsincizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 183-184. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Hüseyin Hüsnü Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 552-553. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Hayrullah Efendi İmâm-ı Sultânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17:75-76. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- İpşirli, Mehmet ve Çelebi, İlyas. “Hasan Fehmi Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 320-322. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Ahmed Muhtar Beyefendi, Molla Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 105. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- , “Âşir Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Kadızâde Mehmet Tahir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 97-98. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “Âsım Efendi, Mekkîzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 478. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İctihad*. Ankara: DİB Yayınları. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Karaman, Hayreddin. “Diş Tedavisi Hakkında Eski Bir Fetva”. *Diyanet İlmi Dergi*. 14:4 1975.
- Kaya, Süleyman (haz.). *Fetâvâ-yı Feyziye Şeyhülislam Fezullah Efendi*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi”. *Diyanet Dergisi*. 18:5, 1979.
- Keskiöglü, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*. Ankara: DİB Yayınları, 1999.
- Kılıç, Muharrem. “Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnelemi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 13, 2009.
- Koca, Ferhat. *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvâları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.
- Koca, Ferhat. “Fetvahâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 496. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Koca, Ferhat. *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi Külliyyât Dini ve İctimâi Makaleler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- , “Mûsâ Kâzım Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31:221-222. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Koca, Ferhat. “Kemalpaşazâde'nin Risâle fi'ş-şahsî'l-İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlıca Tercümeleleri”, *HÜİFD*, 15, 2016/1.
- Köse, Saffet. “Neticetü'l-Fetava”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 26-27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Neticetü'l-Fetâvâ, Taharet Bölümü, 9. paragraf.
- Okur, Kâşif Hamdi. *Fetvada Dil ve Üslup*. Ankara: Ay Yayınları, 2018.
- Okur, Kâşif Hamdi. 2014, Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar, İstanbul: *TALİD*.

- Örsten, Seda. “Osmanlı Hukukunda Fetvâ”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Örsten, Seda. “Osmanlı Hukuk Tarihi kaynağı olarak Fetva Mecmuaları”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 4, 2007.
- Özcan, Tahsin. “Pîrîzâde Mehmet Sâhib Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 290-291. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Özcan, Tahsin. “Ömer Lutfi Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 73-74. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Özcan, Tahsin. “Mehmed Nûri Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 503-504. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Özen, Şükrü. “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3, 5, 2005.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.
- Şahin, Osman. *Fetva Adabı*. Samsun: Fıkıh Kitaplığı, 2009.
- Tâhir, S. A. Muhammed. Serkiz Urpîlyân, *Mahzenü 'l-ulûm*, İstanbul: Âsitane Kitapevi, 1998.
- Turan Şerafettin, Özen Şükrü, Çelebi İlyas ve Saraç Yekta M.A. “Kemalpaşazâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 238-247. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmîyye Teşkilatı*. Ankara: TTK. Basımevi, 1988.
- Yurdakul, İlhami. “Şeyhülislamlık Merkezi Olarak İstanbul”. İstanbul: *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu*, 2011.
- Yurdakul, İlhami. “Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Beyefendi ile Şeyhülislam Medeni Mehmet Nuri Efendi'nin Hilafet Hakkında Muhtıraları”. *Divan IV/6*, İstanbul, 1991.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, İstanbul: Risâle Yayınları, 2017.

EKLER

EK-1: İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE'NİN TRANSKRİPSİYONU

Fihris el-cildi'l-evvel li-mecmûati'l-cedîde

Sahife

- 4- EL-MESÂİLÜ'L-MÜTEALLİKA Bİ'L-İTİKADÂT
6- KİTABU'T-TAHÂRE
10- KİTABU'L-GUSL
13- Babu'l-Mesh
16- KİTABU'S-SALÂT
29- Babu'l- İmâmet ve mâ Yünâsibuhu
31- Babu'l -Cuma ve'l-Îdeyn
31- Babu'l-Cenâiz
32- Babu'z-Zekat
44- Babu'l-Öşr ve'l- Harâc
44- KİTABU'S-SAVM
48- KİTABU'L-HAC
50- KİTABU'N-NİKAH
55- Fî Nikahi'l-vekil ve'l-Fuzuli
59- Fi'l-Evliya ve'l-Ekfa ve'l-Hiyar
64- Babu'l-Muharremât
74- Fi'l-Mehr
79- El-İhtilaf fi'l-Mehr
80- Fî mâ li'z-Zevci ve'l-Zevceti
82- KİTABU'R-RADÂ'
92- KİTABU'T-TALÂK
97- Babu'r-Ric'at
97- KİTABU'R-RADÂ MÂ BA'D VE İLAVELER

Sahife

- 101- Babu'l-Kinayat
103- Babu't-Ta'lik

110- KİTABU'L-BEYNÛNE

117- Babu'l-Hul'

122- Babu'l-İdde

124- KİTABU'Z-ZIHÂR VE'L-İNNÎN VE'L-ÎLÂ

125- Babu Sübûti'n-Neseb

126- Babu'l-Hıdâne

150- Babu'n-Nafaka

163- Babu'l-İ'tak

165- Babu'l-İstîlâd

168- Babu'l-Velâ

173- Faslun fi't-Ta'zîr

175- Babu fi mâ Yekûnu Küfren mine'l-Müslim ve fi mâ Yekûnu İslamen mine'l-Kâfir

176- KİTABU'L-EYMAN

178- KİTABU'S-SEYR

187- Fî Sairi Ahvâli'z-Zimmî ve'l-Mürteddîn

188- Fî mâ Yeteallaku Beyti'l-Mal ve't-Tımar

189- KİTABU'L-LUKATA

189- KİTABU'L-MEFKÛD

193- KİTABU'Ş-ŞERİKE

205- KİTABU'L-VAKF

Sahife

219- Fî mâ Yeteallaku bi'ş-Şart ve'l-Vakf ale'l-Evlat

254- Fî Tasarrufâti'l-Müteveli ve Damânihi

259- Fi'l-İstibdâl

261- Fi'l-Vezaif ve'r-Rakabe

263- Fi'l-İcareti'l-Muaccele ve'l-Müeccele

277- Mesâilü Şetta

286- KİTABU'L-BUYU'

297- Fî Bey'i'l-Eb ve'l-Vasi ve'l-Fuzûli

301- Babu'l-Bey'i'l-Fâsidi ve'ş-Şurûti'l-Müfside

Sahife

306- Fi'l-Bey' ve't-Tağrir ve'l-Gabn

308- Fi'l-Hiyârât

- 311- Babu'l-İstihkâk
314- Babu'l-İkâle
314- KİTABU'S-SARF
317- KİTABU'L-MÜDÂYENÂT
322- KİTABU'L-KEFÂLE
332- KİTABU'L-HAVÂLE
335- KİTABU'L-KADÂ

Fihris el-cildi's-sâni li-mecmuati'l-cedide

Sahife

- 339- Faslun fi'l-Habs
340- KİTABU'Ş-ŞEHÂDÂT
347- Fi'ş-Şehâdeti bi't-Tesâmu' ve bi'ş-Şöhret ve't-Tevâtür (2)
354- Fi'r-Rucu ani'ş-Şehâde
355- Fî Tercihi'l-Beyyinât
364- El Kavlu li-Men
366- KİTABU'L-VEKÂLE Fİ'L-KABZ VE Fİ'L-BEY' VE'Ş-ŞİRÂ
376- Mesailü'l-Me'mur ve fi'l-Azli'l-Vekîl ve Nasbihi
382- Fî Mâ Yedmenu'l-Vekîl ve Ademihi
384- KİTABU'D-DAVA
389- Fî Dava'l-İkrar
397- Fi'd-Def' ve fi mâ Yekûnu Hasmen
410- Fî Dava'n-Neseb
414- Fi't-Tahlif
418- Fî mâ Yüsmeu mine'd-Dava ve mâ lâ
431- Fî mâ Yeteallaku bi Murûrî'z-Zaman
444- KİTABU'L-İKRAR Fİ'L-İKRAR Bİ'N-NESEB
453- KİTABU'S-SULH VE NEFY-İ MÂLİK
457- Babu'l-İbra
458- KİTABU'L-MUDÂREBE
459- KİTABU'L-VEDÎA
464- KİTABU'L-HİBE VE MÂ YÜNÂSİBUHU
479- KİTABU'L-İCÂRÂT VE MÂ YÜNÂSİBUHU

- 486-** Fî Damâni'l-Ecir ve Ademihî ve fi'l-İsti'lâl (2)
- 495-** KİTABU'L-İKRÂH
- 498-** KİTABU'L-HACR VE'L-ME'ZÛN
- 489-** KİTABU'L-GASB VE FÎ GÂSİBİ'L-GASB
- 513-** KİTABU'Ş-ŞUF'A
- 523-** KİTABU'L-KISME
- 528-** KİTABU'Ş-ŞİRB
- 535-** KİTABU'S-SAYD VE'Z-ZEBÂİH
- 538-** KİTABU'L-KERAHİYYE VE'L-İSTİHSÂN
- 546-** KİTABU'L-HÎTÂN
- 556-** KİTABU'R-REHİN VE MÂ YÛNÂSİBUHU
- 559-** KİTABU'L-CİNAYÂT
- Sahife**
- 561-** KİTABU'D-DİYÂT
- 570-** Fî Cinayeti'l-Behimeti ve'l-Cinayeti aleyha
- 571-** KİTABU'L-KASÂME
- 571-** KİTABU'L-VESÂYA
- 585-** Fî Nasbi'l-Vasi ve Azlihi ve muhâsebetihi
- 586-** Fî Tasarrufâtî'l-Vasi
- Sahife**
- 589-** Fî İstihlâsi't-Teriketi
- 590-** KİTABU'L-FERÂİZ
- 631-** Fi'l-Haml
- 638-** Tezyîl Tab' dan Sonra Yeniden Yapılan Fetvalar İşbu Zeyle Yazıldı
- 644-** Fi'l-ARAZİ
- 674-** Babu'l-Mir'â

İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE

MUHARRİRİ

FETVAHÂNE-İ ÂLİYYE MÜSEVVİDLERİNDEN YAKOVALI ALİ EL-MURTAZA

Her hakkı sahib imtiyazına aittir. İşbu mühür ile memhur olunmayan nüshalar sahte nazarıyla bakılarak mütecâsirleri kanunen mes'uldürler.

İşbu *İlaveli Mecmua-yı Cedide* Fetvahâne-yi Âli'den müsevvidin kirâm taraflarından tetkik tatbik ve nüsha-i asliyesiyle bi'l-mukabelet-i tashih ile tasdik olduğu Dersaadet'te Cağaloğlu'nda 26 numaralı (Matbaa-ı Hayriye) ve şürekâsı matbaasında tab' olunmuştur.

1326-1329 (1911)

MUKADDİME

Ba'de eda-yi mâ vecebe aleyna

Yevmen fe yevmen zuhura gelen havadis hakkında merci-i en'am olmak şerefini haiz bulunan Fetvahane-yi Âli'den fetva talebi vukuunda muteberat-ı fihkiyyeden Türkiyyül ibare olan kütüb-ü fetava-i mütedavilede hadiseye müvafık sûret-i fetva bulunamayınca hadise-yi istiftaiye'nin meselesi nükûl-i Arabiyye-i mevsukeden tehârri ve iftihas olunarak aynına destres olundukta bi't-tercüme ol hadiseye münasip bir fetva sureti kaleme alınıp Makam-ı Meşihat-ı Ulya'ya takdim ve Makam-ı Müşarun İleyh'den dahi zîr-i imza ile ba'del iade beyne'l-müsevvidin mukabele olunduktan sonra fetvahanede mahfuz yeniden tertip olunan fetâva kaydına mahsus (*Mecmua-yı Cedide*) namıyla telkib edilen mecmuaya sept-ü ve kayıt olunmak fetvahanece mültezem ve mer'i bir uslub-i kadim olduğu malumdur. Binaen aleyh bu kaideye riayet faidesi olarak müddet-i vefire zarfında birçok fetva suretleri tecemmu' etmiş ve fakat bu suretlerin bazısı nükûlüyle beraber yazılmış ise de ekserisinin tahrir-i nükûlü terk edilmiş olduğundan istifadece evferiyyet ve etemmiyyet husul maksad-ı hayr-i mersadiyla ilm-i fikihta maharet ve malumatı kafiyesi bulunan 5-6 kadar zevattan mürekkep olmak üzere bir heyet-i ilmiyenin teşkili ile nükûl-i matlûbenin tahârri ve tahriri zımında Şeyhülislam-ı Esbak Uryânizâde merhum Ahmet Esad Efendi tarafından halen fetva emaneti celilesine revnakpirâ-yı İclal olan üstadü'l-kül Muhammed Nuri Efendi

Hazretlerine emir verilmiş ve derhal müşarun ileyh tarafından gösterilen gayret ve himmet-i vâlâ-yı menkabet semeresi olarak müddet-i kalile zarfında nükûl-i mezkure bulunup her fetvanın zîrine tahrir ve tab' ile istifadekâh-ı en'ama konulmuştur. Lakin az bir müddet zarfında nüsah-i mevcudesi tükenmesi üzerine ale't-tevâli ashab-ı rağbet tarafından aranmakta bulunması cihetle gerek bu sebepten ve gerek mecmua-yı mezkurenin tarih-i tab'ı olan bin iki yüz doksan dokuz tarihinden şimdiye kadar yani yirmi dokuz sene zarfında daha eskisinden üç misli fetva suretleri tercüme ve ilave ve bunlarında ekserisinin tahrir-i nükûlü terk edilmiş olduğundan halen bi'l-fiil tırazende-i Makam-ı Meşihat-ı Ulya bulunan Veliyyünniâm Musa Kazım Efendi hazretlerinin müsaade-i fetva penahîleri ile mahza menaf-i umumiyeye cüzi bir hizmette bulunmak emeli ile taraf-ı dâianemden kütüb-ü fikhıyye tettebbu' ve her fetvaya münasip birer nakil bularak fetvahanece ba'de't-tasdik ve kabul zîrlerine yazılmış ve müteallak bulunduğu ebhâsa derç ve terkim ve nam-ı aslisiyle (*İlâveli Mecmua-ı Cedide*) ismiyle tevsîm edilmiştir. İktidarı pek mahdûd olan ve ehliyetçe bilcümle müsevvidinden dûn bulunan dâilerinin böyle bir işe bir teşebbüsüm haşa iftihara bina olmayıp mücerred mühr-i münir-i saltanat-ı uzma ve bedr-i tâbân-ı evci hilafet-i Kübra olan vekil-i rasul-i rabbilfelak halife-i akdes ve muvaffak emirü'l-mümin imamü'l-müslimin padişahımız şevketli kudretli mehâbetlü Sultan Mehmed Reşad Efendimiz hazretlerinin asr-ı mehâsini hasr-ı cihanbânilerinin terakki ilm ve marifet ve ihya-yı din ve şeriatla tenvir-i uyun-u milk-i millet emrinde tertib-i âsâr gösterdiği enva-i müsâadât mülûkânelerinden vesâika-yı gayret ile âmmeye bir hizmet olabilmek maksadından ileri gelmiştir. Ve mine'llâhi't-tevfik. Ed-dâi Fetvahâne-yi Âlî müsevvidlerinden Yakovalı el-Hâc Aliyyü'l-Murtaza bin Zübeyir ufiye anhümâ

MECMÛA-YI CEDÛDE

Rabbi Yessir ve lâ Tûassir Bismillâhirrahmânirrahîm Rabbi Temmim bi'l-hayr el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn ve'l-akibetü li'l-Muttekin ve's-Salâtü ve's-Selâmü alâ Muhammed Hâtemi'n-Nebiyyîn ve alâ âlîhi ve ashâbihi vesâir ümmetihi ecmain einnâ yâ mûin fî külli vaktin ve hîn.

[Her hayırlı işe besmele ile başlamanın önemi hakkında bir fetva]

1. Zeyd-i mümin bir emr-i zî-bâle şuru' ettikte mübârek ve kamil olmak için Bismillâhirrahmanirrahîm el-Hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn ile bed' etmek lazım olur mu?

El-Cevab: Olur. ¹⁴⁵

[**1. Hamiş:** İşbu birinci fetva-yı şerife Meşâyih-ı İslamiyyeden bir zat vahid-i sıfat mesned celil meşihat-ı penâhiyeye nasb ve ta'yin buyrulduklarında işe mübaşeret eylemek üzere teyyemmünen Fetvahâne-yi Âli'de ibtidâ-i tahrir ve takdim olunması usul-i kadîm-i mer'iyeden olduğu]

El-Mesâilü'l-Müteallika Bi'l-İtikadât

2. Müslim olan Zeyd'e ne millettensin diye sual olundukta millet-i Muhammed sallallâhu aleyhi vesellem'denim demek caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryânî Ahmed Esad ufiye anh) ¹⁴⁶

3. Dar-ı islamda tevellüt edip müslim evladından Zeyd âkîlen bâliğ olup kelimeteyn-i şehâdeteyn-i telaffuz eder oldukta Zeyd'in muvacehesinde Hak Teâla vardır. Ve herşeyin rabbidir melâikeleri vardır kitaplar inzal ve rasuller irsal etmiştir ba'de'l-mevt ba's vardır hayır ve şer Hak Teâla hazretlerindendir denilip ba'dehu bu zikir olunan umura inanıp tasdik ettin mi dediklerinde Zeyd inandım tasdik ettim dese bu mertebe ile Zeyd mümin olmuş olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Halid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

¹⁴⁵ Kitabın başlangıcı, önce besmele sonra hamdele iledir. Bunun sebebi de böyle başlamış olan Kitab-ı Azize (Kur'an-ı Kerim) uymak ve Hz. Peygamberin " Allah'ın zikri ve besmele ile başlanmayan her önemli iş bereketsizdir" sözüyle amel etmek içindir. Hadisi Hafız Abdu'l-Kâdir er-Rahâvî *Erba'in* adlı eserinde rivayet etmiştir. (*Ravâhu'l-Hafız Abdu'l-Kâdir er-Rahâvî fî erba'inîhi*)

¹⁴⁶ Bizden önceki şeriatlar bizimde şeriatımız olduğundan bizi de bağlar. Allah Teala'nın şu sözünden dolayı: "sonra biz kitabı varis kıldık... (el-ayeh)" miras, varise tahsis edilen bir mülktür, bizde buna göre amel ederiz. Buna göre o şeriat, Hz. Muhammed (sav)'in de şeriatındır. (*Tavdih'de*, ikinci rûknün şer'u men kablenâ faslında özetlenmiştir.)

[İnanarak Amentü'yü söylemek mümin olmak için yeterli olur]

4. Suret-i mezburede Zeyd'in muvacehesinde vech-i muharrer üzere sıfat-ı iman tavsif ve beyan olundukta Zeyd zikr olunan veçh üzere inandım tasdik ettim demeyip belki ben bu umura iman vacip olduğunu bilmezdim dese Zeyd'e tecdid-i iman ve nikah lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebuhu el- fakir Halid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁴⁷

Kitabu't-Tahâre

5. Bir cedid ağaç tekne mütecennis oldukta ol tekne üç defa ğasl ve her birinde kat'ı tekâtur ile tecfif olunup ol tekneden necasetin levni ve râyhâsı bi'l-küllîye zail olsa ol tekne tâhir olur mu?

El- Cevab: Olur.¹⁴⁸

6. Aşran fî aşr olan havz-ı kebire necaset düşmekle suyun evsâf-ı selasesinden biri müteğayyir olsa ol havzın suyu mütecennis olur mu?

El- Cevab: Olur.¹⁴⁹

7. Semmâkî tabir olunur mermer cinsinden mücevvef bir taşın içine necaset isabet edip ol taş gayet salabetlü olmakla necaseti teşerrüb etmeyip kendiyeczâ-ı necasetten nesne nüfuz etmese bu makûle isabet eden necasetin levni ve da'mı ve

¹⁴⁷ Küçük çocuk için müslümanlık vasfı islami bilgilerin ona ulaşmasıdır. Onun buluğa erdikten sonra "ben şimdi öğrendim", demesi Müslüman olmadığının delili olur mu? "Hayır olmaz" dedi. Bu ifadeden kasıt "Ben bu ayrıntıyı yeni öğrendim ve tamamına inandım" demektir. *Hulâsa'nın elfâz-ı küfür* kitabının birinci faslında aynı şekilde *el-Bezzâziyye*'de ve *Cevâhiru'l-Fıkh*'ın *usûli'd-dîn* kitabında üçüncü ve dördüncü babda). (*Hulâsa fi'l-fasli'l-evvel min kitâb el-fâzi'l-küfr ve kezâ fi'l-Bezzâziyye ve kezâ fi Cevâhiru'l-Fıkh fi'l-bâbi's-sâlis ve'r-râbi min kitâb usuli'd-dîn*).

¹⁴⁸ (üç defa kurutmak kelimesi sıkma üzerine) atıftır yani sıkılmayan şeylerde üç defa yıkamak ve kurutmakla takdir ettiler bu temizlemeyi. Burada kurutmadan kasıt damlamanın durması, tamamen kurumak değil. Damlamanın durmasını sıkma makamında kabul ettiler. Yukarıda geldiği üzere su akıtmayı üç defa yıkama yerine kabul ettikleri gibi. Bil ki sıkılmayan bir şey necis olduğunda İmam Muhammed'e göre asla temiz olmaz. Çünkü necaset sıkılmakla ortadan kalkar bu da gerçekleşmemiştir. Ebu Yusuf'a göre: 3 defa yıkayıp kurutulmak suretiyle temizlenir onun kokusu ve rengi kalmayacağı surette fetva da buna göre verilmiştir. *Dürer*'de Necasetlerin temizlenmesi bab'ında. (*Dürer fî bâbi Tadhîri'l-Encâs*) *Dürer*'de necasetleri temizleme bahsindedir. Yukarıdaki kurutmadan maksat şudur: sıkma imkanı olmayanlara gelince bil ki hem çanak, çömlek, yeni biçilmiş tahta, taze deri gibi necasetli kirli suyu emenleri hem de emme özelliği olmayan taş, kireçli maddeler, eski bir tahta gibi nesnelere de kapsar. İlh. Abdulhalim *Dürer Hâşiyesi* Necasetin giderilmesi bahsi. (*Hâşiyetü'd-Dürer li-Abdu'l-Halîm fi Tadhîri'l-Encâs*) *Abdu'l-Halîm'in Dürer Hâşiyesindeki necasetleri temizleme bahsinde geçtiği gibi*.

¹⁴⁹ Esasen necasetin kendisi havuza düşerse o havuzda büyük bir havuz ise o havuz deniz hükmündedir necis olmaz. Ancak tadı, rengi, kokusu bunlardan biri değişirse temiz olmaz. Fetvalarda büyük havuz meselesi ise on'a on zira' olursa onun durumu da şöyledir. Havuzun bir başından diğer başı on zira' ve suyun çevresi de kırk zira', yüzölçümü de 100 zira' ise bu uzunluk ve genişlik durumudur. Derinlik meselesine gelince eğer avuçla alındığı zaman suyu bulamıyorsa bu miktar yeterlidir. Buna göre de fetva verilmiştir. *Hulâsa'nın taharet bahsinden özetle. (min Tahâreti'l-Hulâsa Mülahasan)*

râyihâsı bi'l-küllîye zail olup ve zevâline ğalebe-i zan hasıl oluncaya dek ğasl olunsa ol taşın taharetine hüküm olunmak lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Mehmed Arif ufiye anh)¹⁵⁰

8. Bir mevzuda taht-ı arzda mefruş olan kanavât ile bir çeşmeye cereyan eden suya bir karizden necaset karışmakla müteneccis olan su kanavâtından çeşmenin hazinesine cereyan edip kanavât ve hazine müteneccis olduktan sonra kanavât-ı mezkûreye pak su icra olunup eser-i necaset kalmayıp taharet-i maznun olacak kanavât pak olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu Mehmed Arif ufiye anh)

9. Bu surette ol hazinenin içine pak su bir cânibden girip âhar cânibden çıkıp eser-i necaset kalmasa hazine pak olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Mehmed Arif ufiye anh)¹⁵¹

10. Boyacı olan Zeyd su kovasını hınzır şa'riyle boyadıktan sonra ol boya kesb-i yübûset etmekle mütecennis olan suyun eseri kalmasa ol kova ile kuyudan su çıkarmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)

11. Bu surette ol kovanın dokunduğu su mütecennis olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)¹⁵²

¹⁵⁰ Herhangi bir taşa necaset isabet ederse o taşa necasetli suyu emme özelliği yoksa değirmen taşı gibi, o taşın kuruması temizliğinin işaretidir. Yani temiz olur. Eğer emmezse yıkamak yeterli olur. *Kâdîhân* temizlik bahsi. (*Kâdîhân fî kitâbi't-Tahâre*). *Tahâvî*'nin şerhinde ise necasetin giderilmesi için belirli bir vakit yoktur. Kireçli bir kaba veya taşa başka bir madde isabet ederse bu temiz oldu kanaati gelene kadar o kabı yıkar yine bununla beraber şu şartta vardır. O da necasetin kokusu, tadı, rengi kalmayınca kadar yıkanır ama bu saydıklarımızdan birisi olursa temizliğine hüküm verilmez. *Tatarhâniyye* temizlik kitabının sekizinci faslı. (*Tatarhâniyye Fî faslı sâmin min kitâbi't-Tahâre*).

¹⁵¹ Herhangi bir havuza bir noktadan su girip diğer noktadan çıkarsa ve bunda da necaset hissedilmese bu temizdir. Havuzdaki suyun miktarı belli olmasa dahi necaset hissedilmiyorsa necis olmaz. Fetva da buna göredir. *Tahâvî*'den naklen *Hızânetü'l-Ekmele* namaz kitabında aynı şekilde *Behcetü'l-Fetâvâ*'da. *Behcetü'l-Fetâvâ* (*Hızânetü'l-Ekmele fî kitâbi's-salâh naklen min Tahâvî keza fî'l-Behcetü'l-Fetâvâ*).

¹⁵² (Umumun menfaatlerini korumak için caizdir.) Çünkü zaruretten dolayı deri işleriyle uğraşanların bu tür şeylere ihtiyaçları vardır. Mest ve ayakkabı dikmede domuz kılları sert olmasından ve onunla yapıldığından dolayı bunu satın almakta zaruret yoktur. Ebu Yusuf'a göre aslı mubah olanlar eğer az suya düşerse onu bozar. İmam Muhammed'e göre bozmaz. Bundan genel olarak yararlanmak bunun temiz olduğunun delilidir. Ebu Yusuf'a göre mutlak zikredilmesi zaruretten dolayıdır. Zaruret ise, ancak kullanma hâlinde zahir olur. Domuzun kılının suya düşme hâli, kullanma hâline aykırıdır. *Dûrer* fâsidin satışı hakkında. (*Dûrer fî bey'i-l-fâsid*). Denildi ki evi boyama, badanalama durumunda kullanılması konusunu kapsar ve keten bezini ıslah etmede ve düzeltmede kullanılır. Burada ise insanlar arasında imal edilmiş fırçalarla yapılır. Diğer hayvanların kıllarından buna karşılık olmadığından bundan yapılır. Vele ki katır kuyruğundan da olsa necis olan bir maddenin üzerinden kuruduktan sonra su geçse o su necis olur mu ya da olmaz mı? Bazıları olur dediler bazıları kaçındılar bu konudan. Ben derim ki: görünüş (de) burada badana yapılan alet kurutmakla temiz olur. Necis olan suyun eseri kalmadığı müddetçe bu da temiz ve kirli kılların birbirine yakın olmasına bağlıdır. Bunun örneği suyu necis olan kuyu taşıtı sonra

12. Bir hamam kuyusuna kelb düşüp helak olmakla ol kuyunun cümle suyunu nezh-i mümkün olmayacak ol kuyudan üç yüz kova su nezh olunsa şer'an ol kuyunun taharetine hükm olunmak sahih olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Fehmi ufiye anh)¹⁵³

13. Bir kuyuya kelb düşüp helak olsa ol kuyunun cümle suyunu nezh-i mümkün olmakla ol kuyunun tahareti ancak cümle suyunu nezihle olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu Uryânizâde Ahmet Esad ufiye anh)

14. Bu surette zikr olunan kuyunun tahareti içinde olan ahcâri ğasl ile sulu sıvık çamurları nakle mütevakkıf olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryânizâde Ahmet (sehven Hasan yazılmış) Esad ufiye anh)¹⁵⁴

15. Bi'r mâi ile edephânenin mâ-beyni eser-i necaset olan levn ve da'm ve râyhâdan biri nüfuz etmeyecek mertebe be'id oldukta ol kuyunun suyu müteneccis olmuş olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryânizâde Ahmet ufiye anh)¹⁵⁵

16. Bal ve pekmeze fare düşüp helak olsa onları bir tencereye vat' ve mahalline nişan edilip üzerine bir misli su konup nişana gelinceye kadar kaynatılıp bu minval üzere üç kere tekrar amel olundukta bal ve pekmez şer'an tâhir olurlar mı?

El- Cevab: Olurlar. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemaleddin ufiye anhu)¹⁵⁶

normal haline döndü aslında bu temizdir. Kitabın (bu konunun) baş tarafında geçtiği gibi kuruması ise temizlikte etkindir. Bu da deriyi tabaklama durumundan kaynaklanır. (*Abdu'l-Halîm ale'd-Dûrer*).

¹⁵³ İnsanın, koyunun, köpeğin düşmesi de böyledir. Bir hayvanın düşüp şişmesi veya çürüyüp parçalansa onu çıkartma imkanı yoksa oradaki suyun miktarı önceden ölçülür (takdir edilir) ve ona göre iki yüz- üç yüz kova kadar çıkarılmasına fetva verilir. *Multeka'l-Ebhûr* Kuyu konusunda. (*Multeka'l-Ebhûr fi fasli'l-Bi'r*).

¹⁵⁴ İnsanın, koyunun, köpeğin düşmesi de böyledir. Bir hayvanın düşüp şişmesi veya çürüyüp parçalansa onu çıkartma imkanı yoksa oradaki suyun miktarı önceden ölçülür (takdir edilir). *Multeka'l-Ebhûr* Kuyu konusunda. (*Multeka'l-Ebhûr fi fasli'l-Bi'r*). veya insan kuyuda öldü, önce o madde kuyudan dışarı çıkarılır. Oradan çıkartmak ise suyu çıkartmakla kuyu temiz olur. *Nihâye* de ise oradan suyun çıkmasıyla oranın hepsi temiz olur. Taşları yıkamaya gerek duymadan, kuyunun kenarındaki çamurları nakletmenin gereği yoktur. *Dûrer* kuyu bahsinde (*Dûrer fi fasli'l-Bi'r*).

¹⁵⁵ Bir kuyunun diğer bir kuyuya uzaklığı ki bir necis kuyudan temiz kuyuya necasetin ulaşması beş zira'dan aşağı olursa o zaman uzak olur. *Hâlvânî* dedi ki: buradaki itibar edilen mesele necasetin, tadı, rengi veya kokusu diğer kuyuya nüfuz etmediyse caizdir. Necaset etkiledi ise isterse on zira' olsun o zaman caiz değildir. (*Fethü'l-Kadir*).

¹⁵⁶ *Dûrer*'de denildi ki: bal necis olursa eğer, onun temizlenmesi bal miktarınca su doldurulur içine ve eski haline dönüncüye kadar kaynatılır. Kaynatma üç kere tekrarlanır. (*Dûrrû'l-Muhtar*).

Kitabu'l-Gusl

17. Zeyd abdest almak murad eyledikte Bismillâhi'l-Azîm ve'l-Hamdülilâhi alâ dini'l-İslam diye bed' eylese vech-i mesnun üzere bed' etmiş olur mu?

El- Cevab: Olur. (Mehmed Ârif ufiye anh)¹⁵⁷

18. Zeyd cenabetten iğtisal edip nakız vudu-i bir hades vakî' olmadan ol gusl ile namaz kılmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Fehmi ufiye anh)¹⁵⁸

19. Zeyd bâliğ zevcesi Hind kebiraya cima' edip lakin inzal vakî' olmasa Zeyd ve Hind'e gusl vacip olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anh)¹⁵⁹

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 2. Hâmiş: Bir adamın şehvetsiz olarak tenasül uzvunda canlanma olmaksızın meni gelirse gusül gerekir mi? Gerekmez. (İbn-i Nüceym)]

20. Üzerine gusl farz olan müveccef olan dişleri altın veya gümüş ile doldurulmuş olup dişlerinin cevfine yapışmakla altın veya gümüş ihraçta haraç ve meşakkat olduğu mutehakkık olmakla gusl ederken ol dişlerin cevfine su vasıl olmayıp bu veçhile zaruret olsa suyu ol dişlerin cevfine îsal etmek vacip olmayıp zahirini ğasl kifayet etmekle tâhir olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)¹⁶⁰

[Diş dolgusu abdeste mani değildir.]

¹⁵⁷ Abdestten önce besmele çekmektir. Yani Bismillâhilazim velhamdülillâhi ala dînîl İslâmi demektir. Her ne kadar *Hidâye*'de, esah olan görüş besmelenin müstehap olmasıdır, denmiş ise de, bu besmelenin, sünnet olması tercih edilmiştir. Çünkü sünnet olması, *Kudûri*'nin, *Tahâvi*'nin ve *Kâfi* sahibinin tercihleridir. *Dûrer*'in temizlik bahsi. (*Dûrer fi' babî't-Tahâre*).

¹⁵⁸ Cünüp olan birisi gusl edip namaz kılar ve kâhkaha atarsa namazı batıl olup abdestini tekrarlar mı? Bu konuda ihtilaf vardır. Denilmiştir ki abdesti iade etmez çünkü abdest guslün zımnındadır. Kapsayan şey batıl değilse kapsanan da batıl olmaz. Doğru olan ise abdestin tekrarlamasıdır. Çünkü ceza olarak onu iade etmek vaciptir. Aynı şekilde *İbn-i Hümâm*'ın *Mûhît* adlı eserinde abdesti bozan şeyler bahsinde de geçmiştir. (*keza fi'l-Mûhît İbn-i Hümâm fi nevâkıdî'l-Vudu*).

¹⁵⁹ Haşefeyi (sünnet yeri, kertik) veya haşefenin kesilen yerinden haşefe miktarını, diri olan insanın iki yolundan birine sokmakla meni gelmemiş de olsa gusül farz olur. Genellikle bu durumlarda boşalma vakî olması muhtemel olduğundan ihtiyati olarak gusül vacip olur. *Dûrer* gusülde. (*Dûrer fi'l-Gusl*).

¹⁶⁰ Bir adam boy abdesti alsın ve dişlerinin arasında ekmek ve başka şeylerden yemek kalsa guslü caizdir. Bazıları demiştir ki: Eğer dişleri arasında kalan yemek parçası kuvvetli, cüzleri birbirine girerek sertçe çiğnenmiş ve katı hamur gibi olmuşsa, az olsun çok olsun guslü caiz olmaz. *Zahîra*'da böylece zikredilmiştir. Sahih olan da budur. Çünkü zaruret ve zorluk olmamakla beraber, suyun nüfuz etmesi engellenmiştir. (*Halebi*). (şu sözünde ise) zaruret yoktur yani az madde de olsa affa girmez orucu ve namazı bozmada olduğu gibi çünkü burada yani gusülde zorluk yoktur zarurette yoktur (oysa ki) namaz ve oruç bunun dışında olmasına rağmen. İnteha. [Yapılan alıntı burada bitti]. (*Hilyetü'n-Nâcî*). İmam Zahîruddin şöyle dedi: çıkarılması zor olan bir madde veya boya tırnaklarına bulaşsa bu tamamen gusle engeldir. Denilmiştir ki: zorluk ve zarurettten dolayı caizdir. Zaruretin engelleri ise şer'i hükümlerde çok çeşitlidir. Bu görüş burada bitti. (İnteha kelâmuhu) (*Netâyicu'n-Nazari ale'd-Dûrer li-Nuh efendi*).

21. Zeyd cenabetten gusl eyledikte dişi kovuğunda taam kalsa şer'an gusül tamam olur mu yoksa taamı çıkarıp yerini gasil lazım olur mu?

El- Cevab: Gasil lazım gasle kabiliyet olacak. (Kemal Paşa Zâde min hattihî) ¹⁶¹

Babu'l-Mesh

22. Zeyd tahâret-i kamile ile huffeynini giydikten sonra üzerine mesh etmeyip ba'dehu hades vakı' oldukta tekrar abdest almalı olacak huffeynin üzerine mesh etmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Es-Seyyid Muhammed Zeynel Âbidin ufiye anh).

[Hâmiş: Mestin ayaktan çıkması da meshi bozar. Çünkü hadesin ayağa sirayetini önleyen engel ortadan kalkmıştır. O halde mestin bir ayaktan çıktıktan sonra diğerinin çıkarılması vacip olur. Zira bir vazifede, yıkamak ile mesh etmek bir araya getirilemez. (*Dûrer fi'l-Mesh*)]

23. Bu surette bu uslûb üzere kılınan namaz şüphesiz sahih olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Es-Seyyid Muhammed Zeynel Âbidin ufiye anh)¹⁶²

24. Bila şedd sak üzerine durup aralıklarından ayağın yüzü görünmeyen çorabın sahîneyn tuhûr-i tam üzerine giydikte üzerine mesh caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)¹⁶³

[Kalın dokunmuş çorap üzerine mesh hakkında bir fetva]

25. Musalli olan Zeyd salât-ı mefrûza'nın rekateyn evvelinde veya salât-ı mesnûne de Fatiha'dan sonra sure okumayı unutup rûku da iken hatırına gelse Zeyd'e rûku'dan kıyama avdet ve sureyi kıraat edip tekrar rûku etmek lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Fetvayı veren yok)

[Vacibi geciktirme sehv secdesi sebebidir.]

26. Bu surette Zeyd'e secde-i sehv lazıme olur mu?

¹⁶¹ (*Fî Hâmiş Behceti'l-Fetava fi faslû'l-Gusl*) Behceti'l-Fetâvâ, İstanbul s. 7, 1289 (hâmiş).

¹⁶² Mest üzerine mesh etmenin caiz olmasının şartı mesti giydikten sonra abdesti bozan bir şeyin hasıl olması ta ki ayaklarını yıkasa ondan sonra abdesti bozulsu mesh caiz olmaz. Kamil bir abdest alınırken abdest bozulursa bu (caiz değildir) yine böyledir. Temizlik tamam olduktan sonra meshi giymeden önce veya abdesti tam aldıktan sonra abdest bozulursa meste mesh etmenin bir mahsuru olmaz. Öyle ki başta ayaklarını yıkasa ve mestlerini de giyse ondan sonra abdestini tamamlasa bu haliyle o meste mesh etmek caiz olur. İlah. (*Tatarhâniye fi fasli'l-Mesh ale'l-Huffeyn*).

¹⁶³ Altına cilt dikilmiş bir çoraba deri ilave edilmiş çoraba veya çorabın örgüsü kalınsa sahih kavle göre bu tür mestlere mesh etmek caiz olur. İmâm-ı Âzam'ın görüşü de böyledir. (*Mülteka'l-Ebhur fi bâbi'l-Mesh ale'l-Huffeyn*) bahsi geçen çorap başka bir kıl iple örmek suretiyle kalınlaştırılrsa öyle ki bir fersah yürüyebilecek şekle getirilse ve kendi halinde de ayak bileğinde bağlamaksızın durursa bununla beraber altı da görünmüyorsa mesh etmek caizdir. (*ed-Dûrrû'l-Muhtar fi bâbi'l-Mesh ale'l-Huffeyn*).

El- Cevab: Olur.¹⁶⁴

27. Ma'zûrun vuduini nakıs olan duhûl-i vakt olmayıp hurûc-i vakt olur olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Gazâli Zâde Ahmet Esat ufiye anh)¹⁶⁵

[Özürünün abdesti bir namaz vakti çıkınca sona erer.]

28. Zeyd abdest alırken mukaddemen tahâret-i kâmile ile giymiş olduğu mestler üzerine mesh etmek murad ettikte suyu sağ eline alıp ba'dehu sol eline dökse ol su müsta'mel olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anh)

[Temiz bir el ile alınan su diğer ele aktarıldığında müsta'mel olmaz.]

29. Bu surette Zeyd ol su ile mestleri üzerine mesh eylese Zeyd'in abdesti sahih olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anh)¹⁶⁶

30. Bir liman kenarında merbut ve arzda gayrı mustekır olan sefinden karaya çıkmak mümkün iken ol sefindede olan kimesneler karaya çıkmayıp derûnunde salat-ı mefruzayı kılmaları caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde) (Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁶⁷

¹⁶⁴ Kunutu (duasını) unutsa rüku da hatırlasa o kıyama geri dönmez ve sehiv secdesi gerekir. Rükudan tekrar kıyama dönse kunut yapsa rüku'u da iade etmese namazı bozulmaz rükusu yerine gelmiştir ve rüku ortadan kalkmamış olur. Bir sureyi unutsa ve okumadığı sureyi rükuda hatırlasa kıyama döner ama rüku'unu yeniden yapar ve sehiv secdesi gerekir. (*keza fi'n-Nükâye*).

¹⁶⁵ Özür sahibinin abdesti vaktin çıkmasıyla bozulur girmesiyle değil. Züfer'e göre vaktin girmesiyle, Ebu Yusuf'a göre ikisi de olur. (*Dûrer Gûrer fi fasli'l-Mezbûr*).

¹⁶⁶ Yukarıdan dökülen su ile bir kabın içinden avuçla alınan su arasında bir fark yoktur. Ve bu iki durumda da su müsta'mel sayılmaz. Şimdiye kadar suyu kullanma adeti de böyledir bu konunun herkese açık olduğu gibi. (*Abdu'l-Halim ale'd-Dûrer el-Gûrer*).

¹⁶⁷ Bir insan özürsüz olarak kenarda bağlı bulunan gemide oturduğu yerden namaz kılsa Ebu Hanife'ye göre caizdir. (ama ayakta kılması efdaldır). Sâhibeyn'e göre caiz değildir. Ancak özür bulunursa caiz olur. Buradaki ihtilaf kıyıda olan fakat bağlı olmayan gemidedir. Sahih olan da budur. (*Hidâye*) *el-Kıtap* (*Kuduri*) ve *Nihâye*, *İhtiyar*'daki ifadelerin zahiri kıyıya bağlı olan gemide namazın mutlak olarak caiz olduğudur. (*Fethu'l-Kadir*). Denizin tam kenarına bağlı olup da karaya oturmamışsa oradan çıkma imkanı varsa bu durumda oturarak namaz kılmak caiz değildir. (*Bedâi*) Kenarda bağlı olan gemide oturarak mutlak olarak namaz kılmak caiz değildir. (*Dûrerü'l-Gûrer*) Musannifin sözünden anlaşılan: kenarda bağlı gemide ayakta mutlak manada namaz kılmak caizdir. *El-İhtiyâr*, *Nihâye* ve *Hidâye*'nin zahir ifadelerinden bu sonuç çıkar. (*Şûrûbulâli*) *Hidâye* ve diğer kitaplarda). Kıyıya bağlı ve karaya oturmuş gemide ayakta namaz kılmanın evleviyetle caiz olduğu ifade edilmektedir. *El-İzah* isimli eserde ise ikinci durumda (karaya oturma durumunda) gemiden çıkma imkânı olduğu için gemide namaz kılmanın caiz olmadığı ifade edilmiştir. Burada mesele binek üzerinde namaz kılmaya kıyas edilmiştir. (*kema fi'n-Nehr ve Hâdimi*).

Kitabu's-Salât

31. Zeyd vatanına müddet-i sefer mesafe olan diyardan azimet ummar-ı inâtını tecavüz edip müddet-i sefer etmeden ikamete niyet veyahut vatanına avdetle fesih azimet etmedikçe salat-ı rubaiyyeyi kasr caiz olur mu?

El- Cevab: Olur.

[**Hâmiş:** *Hucce*'de derin kuyuların dibinde, dağların tepelerinde, yüksek platolarda Kabe'nin üstünde namaz kılmak caizdir. Yedi kat yerler ve semalar Kabe hizasında olduğu müddetçe arşa kadar kıbledir. (*Tatarhâniyye cild varak kezâ fi'l-Hidâye fi bahsi istikbâli'l-kible naklen mine'l-Müzmirât*)]

32. Bu surette müddet-i sefer tamam olmadan vatanına avdetle fesih azimet eylese Zeyde'e itmam-u salat lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Yasincizâde Abdülvehhab ufiye anh)¹⁶⁸

33. Fenn-i kıraatında maharet iddiasında olup meşayih-ı fennin udulunden ahz ve rivayetleri malum olmayan bazı kimesneler ehl-i fenne muhalif kastıyla harf-i dâd-ı zâ'dan temyiz etmeyip salât ve hariç salâtta Kur'ân-ı mübinde dâd harflerini zâ okuyup hak budur diye işâa eyleseler mezburların bu veçhe üzere olan edalarına itimat ve itina caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz.

[Dâd (ض) harfinin okunuşu ve hükme etkisi hakkında verilmiş bir fetva.]

34. Bu surette ol kimesneler vech-i muharrer üzere Kur'ân-ı Kerîm'de olan dâd harfini zâ okuyup kıldıkları namaz fasid olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)¹⁶⁹

¹⁶⁸ Sefere çıkan bir adam memleketin imar hududlarını geçerse ve o anda da bir şey unuttuğunu hatırlayarak memleketine dönmeye niyet ederse ve o çıktığı yer vatan-ı aslisi ise oraya dönmeye niyet ettiği an seferlik biter. (*Kâdihân fi bâbi salati'l-misafir*) Misafir niyet ettiği işi bitirdiği an ve orası vatan-ı asliyesi ise bunun açıklaması yukarıda dediğimiz gibidir namazı tamamlar çünkü oraya varmakla mukim olmuştur bu da yukarıda dediğimiz gibidir. Eğer orası vatan-ı asli değilse ikamete niyet etmediği müddetçe namazı kısaltır. O müddet de on beş gündür. (mezkur yerde) eğer üç günlük yol değilse gideceği yer ve memlekete de geri dönmeyi arzu ediyorsa veya orada kalmamaya niyet ettiyse o zaman mukim olur. (*Hindiye*).

¹⁶⁹ Velew ki fasih yollarla da olsa Arapça'nın fasih şekline uymuyorsa ve uymayan da fasih gibi görünse o da Osmanlı baskılarıyla örtüşürse ve bu ihtimal dahilinde de olsa ve senedi de sahih ise bu reddi mümkün olmayan sahih okuyuşlardandır. Bunu inkar etmek caiz olmaz. Yedi harf üzere okundu kabul edilir ve Kur'ân'ın yedi harf üzere inmesinden birine uyum sağlarsa insanların bu okuyuşu reddetmesi caiz değildir. İsterse bu yedi imamdan birisi olsun veya On Kıraat Âlim'inin birine uyum sağlıyorsa, senedi sahihden maksadım adil bir okuyucudan rivayet ve aynı zamanda ezber gücü de hüsnü kabul gören ve hatta sahibeye kadar dayanan bu okuyuş şekilleri meşhur olarak makbuldür. Ehli ilim ve bu sahadaki bilginlerin görüşleri, galet okumayan veya bir birini teyid eden okuyuş şekilleri ne zaman ki bu şartlara uyum sağlamıyorsa o rivayet batıl, şâz ve zayıf olarak kabul edilmiştir. Velew ki bu görüşler yedi okuyuş şekillerinden biri de olsa bu ehl-i tahkik katında da böyledir. Zira bu okuyuş şekilleri yedi meşhur okuyuş

35. Bir beldeden kasabaya aksar-ı eyyamda seyr vasat ile üç günde varılır olsa kasaba-ı mezbure ol beldeye mesafe-i sefer-ı ba'idden ma'dûde olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)¹⁷⁰
[Seferilikte asıl illet mesafedir, gidiş geliş şekli değil.]
36. Bu surette fî zamanına sür'at-i seyri olup şimendifer ta'bir olunur arabaya râkiben belde-i mezbureden kasaba-i mezbureye bir gün yahut az müddette vasıl olan kimesnelere kasr-ı salat lazım olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)¹⁷¹
37. Zeyd-i musallî salât-ı mefrudadan rek'ateyn evveliyeyninde Fâtiha-i şerifeye bir agsar-ı sure veya üç ayet-i kasîra veya üç ayet-i kasîraya adıyla bir ya iki ayet-i tavîle zamm-ı ve kıraat ettikte Zeyd kıraat-ı vacibeyi salâtı eda etmiş olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁷²
38. Bu surette Zeyd bir veya iki ayet-i kasîra zamm-ı ve kıraatı ile iktifa eylese Zeyd'in salât-ı kerâhet-ı tahrime ile mekruhe olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁷³
39. Bu surette Zeyd kerâhat-ı tahrime ile kıldığı namazı iade vacibe olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁷⁴
[Tahrimen mekruh kıraat namazın iadesini gerektirir.]
40. Zeyd kazaya kalmış olan namazlarını mescitte kaza etmeyip evinde kaza etmek evla olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁷⁵

şekillerine uyum sağlamadığından böylece kabul edilmesi reddedilmiştir. Reddedilen yedi görüşün şekli değil nispet edilen yoldur. zâ'yı dâd'ın yerine okusa veya dâd yerine zâ okusa veya sad'ı dâd okusa namazı bozulur. Cumhura göre bunlardan biri de Ebu Mutî'dir. Bunlar namazı bozmaz diyen bazıları da vardır onlardan biri de Muhammed bin Seleme (*Hûlasatü'l-Fetavâ fi's-âniye aşr min Kitabi's-Salat*).

¹⁷⁰ Normal yürüyüş *Siraciyye*'de de olduğu gibi deve ve yaya gidişini asıl almıştır ve bunda da senenin en kısa günleri esas alınmıştır. (*keza fi't-Tebyîn*) (*Fetavâ-yı Hindîyye*).

¹⁷¹ Sirâc-ı Vehhâc'da geçtiği gibi normal bir yürüyüşle 3 günlük mesafeye posta yürüyüşüyle veya normal bir at ile ve üç günlük yolu iki günde kat eden namazları kısaltır mı? Kısaltır. İnteha (*Bahrü'r-Râik fi bâbi'l-Misâfir*).

¹⁷² Namazın vacipleri vardır. Bunlardan birincisi fatihayı okumak ve kısa bir ayet ilave etmek kevser suresi gibi veya onun yerini alabilecek üç kısa ayet örnek: "ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَيَسَّرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ" (*Müddesir* 21-23) yine böyledir üç ayete eşittir 1-2 kısa ayet farzın ilk iki rekatında diye zikretti Halebî. (*Dûrrü'l-Muhtar fi bâbi sıfati's-Salâti Mûlahhasan*).

¹⁷³ Fatiha ile birlikte kısa bir veya iki ayetle namaz kılsa bu hareketi kerâhattan kurtarmaz. (*Haleb-i Kebir fi sıfati's-Salâti*).

¹⁷⁴ Kerâhatı tahrime ile kılınan namazın iadesi vacip olur. (*Dûrrü'l-Muhtar fi bâbi sıfati's-Salâh*)

¹⁷⁵ *Mecmeû'l-Fetavâ*'da bir adam geçmiş namazlarını evde kaza etmesi gerekir camide değil. Ta ki başkaları bu işe muttali olmasın. Çünkü namazı vaktinden tehir etmek günahdır. Ondandır başkası bu durumu bilmesin. (*Dûrer Gûrer fi kadâ-i'l-Fevâit*) Ezan bahsinde de geçti ki camide geçmiş namazları kaza etmek mekruh. (*İbnü-l-Âbidin ale'd-Dûrrü'l-Muhtar*).

41. Zeyd münferiden namaz kılmak murad edip salâta niyet eyledikte iktedehytu'l-Kur'ân'a dese Kur'ân'a iktida ettim demekle Zeyd'e bir nesne lazım olur mu?
El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anhu)¹⁷⁶
42. Bir liman kenarında merbut olan sefineden karaya çıkmak mümkün iken sefinede olan kimesneler karaya çıkmayıp sefine-i arda mustegarra olmakla sefinede salât-ı mefrudayı kılmaları caiz olur mu?
El- Cevab: Olur.
[Hâmiş: Baş dönmesinden dolayı oturmaya ihtiyacı varsa ve gemiden çıkma imkanı da yoksa orada oturduğu yerden rüku ve secde ile kılar. İbn-i Sîrîn yoluyla Enes bin Mâlik'ten (r.a) rivayet edilen habere göre, denizin kenarında olmasına rağmen çıkma imkanımız olduğu halde namaz kıldık. *Bedâ-i fî erkâni's-salâh (Bedâ-i)*]
43. Bu surette sefineden çıkıp karada namaz kılmak ahsan olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁷⁷
44. Musalli olan Zeyd salat-ı mefruzanın rek'ateyn-i üleyinde yahut salat-ı mesnûne de Fatiha'dan sonra sure okumayı unutup rûku'da iken hatırına gelse Zeyd rükûdan kıyama avdet ve sure-i kıraat edip tekrar rûku' etmek lazım olur mu?
El- Cevab: Olur.
45. Bu surette secde-i sehiv lazıme olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁷⁸
46. Salât-ı zuhru kılar iken farzın âhar iki rek'atında sehven zamm-ı sure eylese Zeyd üzerine secde-i sehiv lazıme olur mu?
El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁷⁹

¹⁷⁶ Münferit namaz kılanın şu şartlara ihtiyacı vardır. Kıldığı namaz Allah için olması ikincisi ne namazı kıldığını bilmeli üçüncüsü kibleye niyet etmesi ta ki bunların hepsi bizim katımızda caizdir. Zira namaza tekbir ile başlamış olur çünkü tek başına kılıyor bu da tek olmaz ikisiyle olur. (*Dûrru'l-Muhtar*).

¹⁷⁷ Bir adam kenarda bağlı olan gemiden çıkma imkanı olsa evla olan oradan çıkıp ayakta ve yerde namaz kılmasıdır. Böylelikle gemi çok mu sallanır endişesi gitmiş olur. Eğer ayağa kalkma ve çıkma imkanı olduğu halde oturduğu yerden namaz kılsa Ebu Yusuf katında istihsânen caiz olur. İmam Muhammed ve Ebu Hanife katında caiz değildir. (*Mebûd es-Serahsi fî'l-Misâfir Atâiyye*) Gemi hareket halindeyse kenara çıkma imkanı da varsa müstehab olan namaz için oradan çıkmasıdır. Çünkü geminin hareketinden başının döneceğinden endişe edileceğinden.

¹⁷⁸ Kunutunu (duasını) unutsa rüku da hatırlasa o kıyama geri dönmez ve sehiv secdesi gerekir. Rükudan tekrar kıyama dönse kunut yapsa rüku'u da iade etmese namazı bozulmaz rükusu yerine gelmiştir ve rüku ortadan kalkmamış olur. Bir sureyi unutsa ve okumadığı sureyi rükuda hatırlasa kıyama döner ama rüku'unu yeniden yapar ve sehiv secdesi gerekir. (*keza fî'n-Nikâye*).

¹⁷⁹ Yatsı, ikinci ve öğle namazının üç ve dördüncü rekatlarında fatiha'dan sonra unutarak zamm-ı sure unutulur okursa sehiv secdesi gerekmez. (*min salât-ı Kâdihân gubeyli faslun fi mâ yûfsidû's-Salât*)

[Dört rekatlı farz namazların ilk iki rekatından sonraki rekatlarda fatihaya üçüncü rekatta ilave sure okunsa sehiv secdesi gerekmez.]

47. Musalli olan Zeyd salâta **إِيَّا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ** ذِكْرٍ لَكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ayet-i celilesini kıraat ederken zâliküm kelimesini okumasa Zeyd'in namazı fâsid olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁸⁰

48. Salâtin camilerinde dışarıda olan iki sofanın yanında halk camiye girip çıkarlarken sofasında imam mihraba geçip cemaat ol imama uyduğu safdan iktida edip kılarlarken âhar safdan ol imama iktida olunup namaz kılmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁸¹

49. Zeyd-i musalli münferiden namaz kılmak murad ettikte uydum Kur'ân'a demek lazım olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anh)¹⁸²

50. Bir liman kenarında merbut ve arzda gayrı mustekır olan sefinden karaya çıkmak mümkün iken ol sefindede olan kimesneler karaya çıkmayıp derununda salat-ı mefruz-i kılmaları caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁸³

¹⁸⁰ Eğer ayetten bir kelimeyi terk ederse aynı şöyle okuduğu gibi “nefsun mâ zâ teksibu ğadâ” ğaden kelimesini terk etse ya da şöyle okusa “vele initeba'te ehvâehüm min ba'di mâ câ eke minel ilmi” veya şu kelimeyi terk etse “min” veya ve “cüz'en seyyieten seyyietin misliha” “seyyieten'i” terk ederek okusa mana bozulmadığı için namaza bir şey olmaz. (*Halebi*).

¹⁸¹ Caminin çevresi de cami hükmündedir. Bir adam camiye dahil bir bölümden imama uysa sahih olur. Her ne kadar saflar bitişik olmasa da camide dolu olmasa caizdir. Ve bu meseleye Muhammed Şeybâni de bu şekilde sahih olur dedi. Zira Kûfe camilerinde de bu durum aynıdır. Her ne kadar saflar bitişik olmasa bile. *Muhitü'l-Burhâni*'deki görüşe göre iktidanın maniliği de yoktur. (*fi kitâbi's-Salât*).

¹⁸² (*merra nakluhu min Dûrrü'l-Muhtar*).

¹⁸³ Bir insan özürsüz olarak kenarda bağlı bulunan gemide oturduğu yerden namaz kılsa Ebu Hanife'ye göre caizdir. (ama ayakta kılması efdaldır). Sâhibeyn'e göre caiz değildir. Ancak özür bulunursa caiz olur. Buradaki ihtilaf kıyıda olan fakat bağlı olmayan gemidedir. Sahih olan da budur. (*Hidâye*) el-kitap (*Kuduri*) ve *Nihâye*, *İhtiyâr*'daki ifadelerin zahiri kıyıya bağlı olan gemilerde namazın mutlak olarak caiz olduğudur. (*Fethu'l-Kadir*). Denizin tam kenarına bağlı olup da karaya oturmamışsa oradan çıkma imkanı varsa bu durumda oturarak namaz kılmak caiz değildir. (*Bedâi*) Kenarda bağlı olan gemide oturarak mutlak manada namaz kılmak caiz değildir. (*Dûrerü'l-Gûrer*) Musannifin sözünden anlaşılın: kenarda bağlı gemide ayakta mutlak manada namaz kılmak caizdir. *El-İhtiyâr*, *Nihâye* ve *Hidâye*'nin zahiri ifadelerinden bu sonuç çıkar. (*Şûrûbulâli*) *Hidâye* ve diğer kitaplarda). Kıyıya bağlı ve karaya oturmuş gemide ayakta namaz kılmanın evleviyetle caiz olduğu ifade edilmektedir. *El-İzah* isimli eserde ise ikinci (karaya oturma durumunda) gemiden çıkma imkanı olduğu için gemide namaz kılmanın caiz olmadığı ifade edilmiştir. Burada mesele binek üzerinde namaz kılmaya kıyas edilmiştir. (*kema fi'n-Nehr ve Hâdimi*).

51. Sabah namazını Zeyd terk ettikte ol künde gable'z-zevali farzı kaza ettikte sünneti dahi beraber kaza etmeye kâdir olur mu?

El- Cevab: Olur.

52. Bu surette Zeyd farzı ba'de'z-zevali kaza ederse sünneti dahi kaza etmeye kâdir olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)¹⁸⁴

53. Zeyd salat-ı zuhr'da sünneti eda etmeden imama iktida etmiş olsa kalktıktan eda diye mi niyet eder kaza diye mi niyet eder vakit geçmiş değildir eda diye niyet eder.¹⁸⁵

54. Salat-ı zuhrun sünnetini eda etmeden imama iktida ile farzı kıldıktan sonra vakit geçmiş olmakla sünnetini kılmak kaza olmayıp eda olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)¹⁸⁶

55. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir.

Duadan sonra iki eliyle yüzünü mesh etmesi sünnet midir?

El- Cevab: Evet. Yüzünü mesh etmesi sünnettir. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)¹⁸⁷

56. Zeyd-i musalli münferiden namaz kılarken ihfa halinde cehr okusa secde sehv lazime olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)¹⁸⁸

57. Misafir olan Zeyd ikamete salih bir mevzuda on beş gün ikamet niyet etmese Zeyd mukim olmuş olmayıp kasr-ı salat etmek lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)¹⁸⁹

58. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir.

¹⁸⁴ Sabah namazının sünnetini kaza etmez. Ancak zevalden önce kaza eder sonra ise etmez. (*Menhu'l-Gaffar, Behcetü'l-Fetâvâ*).

¹⁸⁵ (*Ebu's-Suud*) fetva kalıbı farklı, soru ve cevap aynı metinde içinde mevcut.

¹⁸⁶ Dediler ki: ondan sonra gelir, namaza kazaya niyet etmez. Bundan dolayı karşılar *Kenz*'in şu sözünü içine alır. (*Tahtâvî fî idrâki'l-farizati*) Bu izahattan anlaşılır ki edâ vâcip ve menduba şâmildir. Kaza ise yalnız vâcibe mahsustur. (*İbn-i Âbidin*).

¹⁸⁷ Sahih kavle göre elini yüzüne sürmesi de sünnettir. (*Şûrûnbilâli Dürri'l-Muhtar*).

¹⁸⁸ *Seriyye* kitabında mezhebin görüşüne göre mutlaka gizli gerekli olan yerde gizli okunması lazım. Böyle yapmaz ise sehv sevdesi gerekir. (*Kâle İbn-i Kemâl Tahtâvî*).

¹⁸⁹ İkamet müddeti on beş gün veya daha fazladır. Bir insan iki ayrı yere niyet etse, Mekke ve Mina gibi mukim sayılmaz. Herhangi birine niyet ederse mukim olur. On beş günden daha aşağıya ikamet etmeye niyet ederse namazını kısaltır. (*Mültekâ Dâmat* [s. 106]).

Bir adam ayakkabılarıyla cenaze namazı kıldı. Ayaklarını bastığı yerler ise temizdir. Buna göre cenaze namazı ayakkabılarını çıkartmaksızın caiz olur mu? Caiz olur. Bu durumda ayağından herhangi birinin bastığı yer necis ise namazı caiz olur mu? Caiz olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁹⁰

59. Hind-i mesture sahrada salat-ı mefruzasını eda etmek murad ettikte kâime olduğu halde edaya mani' şer'iyyesi yokken kâideten eda etmesi caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Hüsni'l-Çelebi ufiye anh)¹⁹¹

60. Hamamın harici olup çamaşı[r] soyunulan ve hamamcının cülus ettiği mevzuda namaz kılmak be's olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Hüsni'l-Çelebi ufiye anh)¹⁹²

61. Salât-ı sabahı vaktinen olunda kılmak efdal olmayıp iktiza ederse iade-i kabil olacak mertebede âhır vakte te'hîr edip kılmak efdal olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Pîrîzâde Muhammed Sâhib ufiye anh)

62. Zeyd iş elbisesinden olmayan uzun entâri ve cübbe ve gömlek ve emsâli libasıyla namaz kılmak bilâ kerahat caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Pîrî Zâde Muhammed Sâhib ufiye anh)

63. Bu surette Zeyd'in başka libası olmasa iş libasıyla namaz kılmak mekruh olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Pîrî Zâde Muhammed Sâhib ufiye anh)¹⁹³

¹⁹⁰ Bir adam necis olan bir yerde namaz kılsa ayakkabıları ayağında olduğu halde o ayakkabılarla caiz olur. Haniyye kitabında ise şöyle bir kayıt vardır: eğer ayakkabılarının altı ve üstü temizse temizdir. Eğer o namaz kıldığı yer necis ise hüküm ayındır. Bu elbise durumuna benzer astarlı elbiseye benzer. Astarı necis diğer yüzü temiz ve bir tarafında kan var bu elbiseyi giyerek namaz kılsa caiz değildir. (*Tatarhâniye*).

¹⁹¹ *Hücce*'de kadının oturduğu yerde namaz kılması caiz değildir. Çünkü kadının üstü giyilidir. Bu durumda oturarak namaz kılması caiz değildir. (*Tatarhâniye*)⁷⁸ *Sirâciyye*'de ise eğer kadının elbisesi ayakta namaz kılarak açılıyorsa o zaman oturduğu yerden kılması caizdir. (*Tatarhâniye*)⁷⁷ Bir kimse giyecek elbise bulamazsa namazını oturduğu yerde rükû secdelerini imâ ile yaparak kılar. Veya, ayakta rükû ve secdelerle kılar. Efdal olan ise önceki görüştür. *Kâfi*'de de böyledir. Bu hüküm gece olsun gündüz olsun evde olsun arazide olsun ayındır, değişmez. Sahih olan budur. (*fi'l-Bahrû'r-Râik, Hindiyeye*) Kadının namaz kılması için tavsiye edilen elbisesi üç parça olmalıdır. Yukarıda geçtiği gibi gömlek ve alt îzar ve baş örtüsü bu vaziyette namaz kılsa namazı caiz olur. (*keza fi'l-Hülâsati*) Dikişsiz boş bir kumaşa bürünerek namaz kılsa caiz olmaz. Ancak o dikişsiz elbise başını ve bütün vücudunu örtüyorsa caizdir. (*keza fi'l-Mûhit*) Bir kadının elbisesi vücudunu örtüyor ve başının da dörtte birini örtüyorsa ve bu haliyle de başını örtmeden namaz kılsa caiz olmaz. O elbise vücudunu örtüp başının da dörtte birinden az bir şey açık kalırsa bu şekilde zarar vermez. Tamamını örtmesi daha efdaldır. (*Hindiyeye fi setru'l-avret min şuruti's-salât*) Hür bir kadının bütün vücudu avrettir. Ancak eli, yüzü ve ayakları hariç. Bacağının dörtte birinin açık olması sahih olancağına engeldir. Baldır, karın ve saçın açılması ayındır ve buralar açılması ağır olan yerlerdir. (*Kenz*).

¹⁹² Hamamda zaruretten dolayı namaz kılmak caizdir. O da vaktin geçmesi endişesidir. Bu sahadaki hadisin mutlak olması nedeniyledir. Hamamcılarının oturduğu ve elbisenin çıkarıldığı yerde namaz kılmakta bir beis yoktur. (*Merâkı'l-Felâh*).

64. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir. Namazdan sonra yapılan fazla bir secde mekruh mudur? Yoksa değil midir?

El- Cevab: Evet. Bu secde mekruhtur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁹⁴

65. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir.

Tahiyyattaki kaldırılan parmağın şehadet kelimelerinde kaldırılması, nefyi anında kaldırmak ve ispat anında ise indirmek, bu hareket sünnet midir? Yoksa nedir?

El- Cevab: Bu hareket sünnettir. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁹⁵

66. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir.

Namazdan sonra üç defa esteğfirullah demek müstehap mıdır? Yoksa değil midir?

El- Cevab: Müstehaptır. Üç defa esteğfirullah der Muavvizeteyn ve Ayetü'l-Kürsi'yi okur. Sübhanellah, Elhamdülillah, Allahu Ekber der. Bunları 33 defa yapar ve sonunda da tehlil ile birlikte toplam yüz eder. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁹⁶

Babu'l- İmâmet ve mâ Yünâsibuhu

67. Zeyd e'rac olup kıyamı tam ettikte kademinin ba'zı ile dursa kendinden evla olmayacak Zeyd'in imameti caiz olur mu?

¹⁹³ Namaz kılarken elbise giymenin üç türlü hükmü vardır. Caiz Müstehap, mekruh. Tek bir elbise ise yukarıdan aşağıya sallandırılmış gömlek gibi ve buna benzer. Müstehap olan üç parça elbise gömlek, peştamal, ridâ veya sarık inteha. Mekruh olan tek bir elbisedir. O da ancak avret mahallini örten bir elbise, don gibi, tek peştamal gibi o da mekruhtur. (*Hâvi'l-Kudsî fi nakli'l-Behce*) Kötü kirli bir elbise ile namaz kılmak mekruhtur. Ba'nın kesresi ile zel harfinin sükunu ile noktalı zel. Yani kirli, paslı, adi bir elbise. Denildi ki: büyüklerin yanına gidemeyeceğin elbise de (bizle) sayılır. Hz. Ömer bir adamı gördü kibirli kibirli bir elbise ile gidiyor, sırtında kötü elbisesi olan adama dedi ki: seni bu halinle başkasının yanına göndersem gider misin? Adam Hayır gitmem dedi. Ömer r.a. dedi ki o zaman temiz elbise ile Allah'ın katına çıkmak daha layıktır. (Allah temiz elbise ile yanına gidilmeye daha layıktır) (*Merâkı'l-Felâh*). Evde giydiği elbise ile ve çalışırken giydiği elbise ile namaz kılmak şayet başka elbisesi varsa mekruhtur, yoksa mekruh değildir. (*Dûrrü'l-Muhtar*) Buradaki mekruhluk İbn-i Âbidin'e göre tenzihen mekruhtur. (*İbn-i Âbidin*).

¹⁹⁴ Namazdan sonra fazladan bir secde yapmak müstehap dense de aslen mekruhtur. Çünkü cahiller bunun sünnet veya vacip olduğuna inanırlar. Herhangi bir mübah ki dinde olmayacak şeye götürüyorsa bu mekruhtur. Yukarıda geçtiği gibi. (*Dûrrü'l-Muhtar ve Halebî*) Tercih edilen görüşe göre bu tahrimen mekruhtur. Bu hareketler dinden olmayan şeyi dine sokmaktır. (*İbn-i Âbidin*).

¹⁹⁵ Sahih görüşe göre parmakla işaret sünnettir. Çünkü rasulullah sallallahu aleyhi vesellem şehadet parmağını kaldırmıştır. Parmakla asla işaret edilmez diyenlerin görüşleri rivayet ve dirayete aykırıdır. Bu uygulama sağ elin işaret parmağı ile yapılır. Teşehhüdün sonunda parmağı ile işaret eder. Ebu Hureyre Allah ondan razı olsun, şu rivayetine istinaden, bir adam namaz kılarken iki parmağını kaldırdığını rasulullah sallallahu aleyhi vesellem gördü ve ona dedi ki: bir parmakla (işaret et) yap. Nefyi anında şehadet parmağını Allah'ın dışındaki bütün ilahları reddederek kaldırır. Lâ İlahe kelimesinde kaldırır uluhiyyetlik sadece Allah'a mahsus olan ifade de indirir o da İlellah kelimesidir. Ta ki kaldıracağımız işaret nefyi reddetmeyi andırın ispatta ise parmağını indirmektir. (*Merâkı'l-Felâh fi fasli beyân sünneteha*).

¹⁹⁶ (*Dûrrü'l-Muhtar*).

- El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁹⁷
68. Bir mescidi şerifde tekbir-i imam kifayet ederken müezzin cehran tekbir edip kadr-i hacetten ziyade çağırması müsi' olur mu?
- El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)¹⁹⁸
69. Âmâ olan Zeyd imama kendinden evla olmayacak iktidâ mekruh olur mu?
- El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)
70. Âmâ olan Zeyd'e kendinden evla olmayacak namazda iktidâ-ı mekruh olur mu?
- El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)¹⁹⁹
71. Bir gözü görmeyen Zeyd'in namazda imameti bilâ kerahet caiz olur mu?
- El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)
72. Ezan ve ikameti teakkul eden sabînin ezan okuyup ve ikamet etmesi bilâ kerahet caiz olur mu?
- El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²⁰⁰
73. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir.
Bir kişi cemaate imam oldu farzı onlarla kıldı ve kendisi mihraptaydı ve farz olan namazı kıldığı yerden selam verince başka bir yere geçti bu durumda mekruh olur mu?
- El- Cevab: Bu durumda başka yere geçerse mekruh olur.
[İmamın farzı kıldırdıktan sonra mihrabı terk etmesi mekruhtur.]

¹⁹⁷ *İtâbî*'nin Fetvâsında bir ayağında topallık olsa diğer ayağı ile basıyorsa bunun imameti caizdir. Ancak evla olan sağlam birinin imamlık yapmasıdır. (*Tatarhâniye ve kezâ mecmeû'l-Fetâvâ ve kezâ fî Hızanetü'r-Rivâyât*).

¹⁹⁸ Yine burada müezzin ihtiyacın dışında fazla bağırması ile günahkâr olmuştur *Keşfi'l-Usul*'de de geçtiği gibi müezzinin namazı bozulur *İbnü'l-Humâm bi-tahrîratü'l-neami*. Yukarıdaki fetva ile fetva arasında zıtlık yoktur. (*Abdu'l-Hâlim ale'd-Dûrer*) *Sirac-ı Vehhâc*'da imam ihtiyacın dışında fazla bağırırsa uygunsuz davranmış olur. (*Bahrü'r-Râik fî fasli izâ erâde'd-dûhûle fis-salâti*).

¹⁹⁹ Şeyhü'l-İslâm'ın eseri *Mebsud*'da eğer o âmâ'dan daha bilgili kimse yoksa o kişinin imam olması evladır. (*Nihâye fî bâbi'l-velâyet Atâiyye*) Âmâ'nın imamlığı mekruhtur. Görenlerden ondan daha iyisi yoksa o zaman imam olabilir. (*Cevhera*) çünkü o necasetten kendini koruyamaz, tek başına kibleyi tam bulamaz, abdestte organlarını genellikle tam bir şekilde yıkayamaz (*Dûrer Gûrer fî fasli'l-imam*).

²⁰⁰ Tercih edilen görüşe göre akıllı eren sabinin ezan okuması sahihtir. Ancak âkıl bâliğin ezan okuması daha efdaldir. (*kezâ fi's-Sirâci'l-Vehhâc Bahrü'r-Râik fî'l-ezân*) (gerekli olan) eğer çocuk akıllı ise bu da böyle bir rivayettir. Bu esas olan görüşe göre mekruh olmaz. Akıllının ezanı ise bunun gibi değildir. Diğer mekruh olur akıllının ki olmaz ve bu seçkinler arasına girmiş sayılır. Aleyhisselâm'ın şu sözünde olduğu gibi "Aranızda ezan okutmak için iyi insanları seçin" Ebu Davut İbn-i Abbas'dan rivayet etmiş. (*Halebî Kebîr*).

74. Bu şekilde o durduğu yerden başka bir yere intikal ederse orası mihrapta olsa imamın farzdan sonra yerini değiştirmesi mekruh olmaz mı nasıl olur?

El- Cevab: Mekruh olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

75. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir.

Mihrapta cemaate namaz kıldırın imam namazdan sonra başka bir yere geçse bu yer değiştirme mekruh olur mu olmaz mı?

El- Cevab: Evet imama namaz kıldırıldığı yeri değiştirmesi mekruh olur. Cemaate olmaz.²⁰¹

Babu'l -Cuma ve'l-Îdeyn

76. Bilcümle vulat-ı ve hükkam-ı gayri müslim olan beldelerde sakin müslimeyne cum'a ve bayram namazlarını kılmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Ahmet Muhtar ufiye anh)²⁰²

77. Cevami' müteaddidesi bir kasabanın kurbunda salât-ı ıyd için kadim musalla olup lakin ol musallada salât-ı ıyd için mahsus olmayıp fakat ol musallada salât-ı ıyd cami-i kebirin hatibi kıldırmak üzere izn-i sultani vurud etmekle ol musallada salât-ı ıyd ancak cami-i kebirin hatibi kılmak lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

[Hâmiş: Müezzini olmayan caminin oradaki imamı önce insanlara namaz kıldırır, geriye kalanlar gruplar halinde namazlarını kendileri kılar. Her grup kendi halinde bir ezan bir kametle namaz kılarlar. (*Hindiyye kezâ fi Fetâvâ-yı Kâdîhan*)]

78. Bu surette cami' kebirden mâ adâde hatip olanların hiç birisi ol musallada salât-ı ıydi kılmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²⁰³

²⁰¹ (*Dûrrü'l-Muhtar*) tenzihen mekruh olur *Hâniye*'deki ibârenin işaret ettiği gibi (*İbn-i Âbidin*)

²⁰² Mutlak manada bir imam hatip tayin etmeye pek itibar edilmez eğer ondan daha iyileri varsa fakat yoksa zarureten birini hutbeye tayin etmek caizdir. (*Dûrrü'l-Muhtar fi bâbi'l-cum'a*) *Mebus'dan naklen Mi'râcî Dirâye'de* şöyle geçmektedir: Şüphesiz şu anda kâfirlerin idaresinde olan memleketler dar-ı islamdır dar-ı harp değildir. Çünkü onlar küfür hükümlerini uygulamıyorlar, hakimler, idareciler Müslümandır zaruret nedeniyle veya zaruret olmaksızın onlara itaat ediyorlar. Onların vali tayin ettiği şehirlerde cuma ve bayram namazları kılmak, had cezalarını uygulamak ve Müslüman hakim atamak caizdir. Zira burada Müslümanlar onlara karşı müstevli durumundadır. Vali kafir olsa bile Müslümanlar Cuma kılabilir, hakim Müslümanların rızasıyla hakim kabul edilir. Müslümanların Müslüman bir vali istemeleri gerekir. (*Reddû'l-Muhtar fi hâşiye kavluhu fe yecüzü li'z-zarureti*).

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 3.Hâmiş:** Bir belde cami' vasi' var iken ahali salât-ı ıydi eda için belde-i mezbure civarında vâki' musallayı kâdime çıkmak sünen midir?

El- Cevab: Sünettir. Bu surette belde-i mezburenin ekber-i cami'nda hatip olan Zeyd ol musallada izn-i sultânî üzere imamet ve hitabet murad ettikte ba'zı kimesneler bi-gayri vech-i ma'na kadir olurlar mı?

El- Cevab: Olmazlar. (Netîcetü'l-Fetâvâ fi bâbi'l-Cum'a ve'l-İdeyn)]

79. Ağaç ile bina olunan cami'yi kârkir bina yapıp cami' mezkur çok tevessü' edecek izn-i sultani lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Zâde Ahmed Es'ad ufiye anhu)²⁰⁴

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 4. Hâmiş:** İşbu fetvâda mezkur çok tevessü' edecek lafzının ne miktar tevessü' tevessüa şümuli olacağına sualine? (Fetvâhânedan cevab) Bir bina tevessü' olunduğu halde çok tevessü' edip etmediği ve bunun miktarını marifet-i ebniye ahvaline vakıf ehl-i hibrenin tahmin ve kavillerine müracaat olunmak lazım idüğü derkâr ise de yeniden bina olunan mescid-i şerif-i mezkur çok tevessü' ettiği ve bu bab da izn-i sultani istihsâline ihtiyaç mes eylediği sevk-i iş'ardan münfehîm olmakla ol bab da fi sekiz 8 rebû'l-âhir sene 318]

80. Bir Müslüman karyesinin halkı kesir olup ekber mescitlerine cemaati sığışmasa ahali-i karyeden Zeyd ol mescidi izn-i sultani ile cami' edip tarafı saltanattan Amr hatib nasb olup salât-ı cum'a ve ıyd ikamet olursa sahih olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anh)²⁰⁵

²⁰³ Sultandaki şartlara gelince yetkililerden hatip tayin etmesi, bu durumlarda sultanın tayin ettiği kişinin dışında başkasının hutbe okuması caiz değildir. İmama gelince sultanın tayin ettiği imam yardımcısı onun yardımcısıdır. Bu kişilerin dışındakilerin hutbe okuması caiz değildir. İmamın yardımcısı imamla birlikte bayram namazında bulunması sünettir. İmamın yardımcısı en yakınlardaki cami de olsa oranın görevlisi de hatibin yanında olması sünettir. Bütün alimlerin görüşü böyledir. Hz. Peygamberden rivayet edilen hadiste ramazan ve kurban bayramlarında peygamberimiz musallaya giderdi. Eğer cemaat musallaya gitmekte zorlanırsa kendi camilerinde bayram ve Cuma namazlarını kılmaları caizdir. Kadı da bu durumda cemaate fetvasını verir. Buna benzer bir hadise de Hz. Ali radiyallahu teala anh'dan rivayet edilmiştir. *Cevâmiu'l-Fıkh ve Meniyyetü'l-Müftî, Zahîra* kitaplarında aynı bu şekilde geçmektedir, şehirde bu şekilde namaz kıldırmak caizdir. Aynı zamanda şehre bitişik yerleşim yerlerinde de durum böyledir. Bu hususta imam Şâfi ve imam Ahmet rahimehullah bu yönde fetva vermişlerdir. (*Halebi Kebîr fi'l-Iydeyn ve 'z-Zahîratihi*).

²⁰⁴ (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Es'ad ufiye anhu).

²⁰⁵ İmam Ebu'l-Kasım *Hücce* kitabında diyor ki: vali veya kadı bunlardan birisi camiye yakın olan köyde oturup şehre bitişik çarşı ve pazarı olan başka bir köyde Cuma namazı kıldırması caiz olur mu? Olur. (*Tatarhâniye fi bâbi'l-cum'a fi'l-hâmiş ve 'l-aşrîne min kitabi's-salâh*) imam Ebu'l-Kasım'a şehre en yakın yerde Cuma namazını kılmak soruldu? İmam Belhî'nin uygun gördüğü görüşe göre de cevap verildi. Esas şehirdeki camiye cemaat sığmaz ise şehrin yakınındaki köyde Cuma namazı kılmak caiz

81. Hatip fevt olup Kâdî hitabeti Zeyd'e tevcih eylese Zeyd'de beraat olunca hitabeti eda etmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)²⁰⁶

82. Bir cami' şerifin hatibi mahlul oldukta kâdî hitabet-i mezbureyi Amr'a tevcih edip beraat ettirmek için yedine arz verip Amr varıp ol arzı beraat ettirmeden ettiği hitabet caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)²⁰⁷

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 5. Hâmiş:** Bir cami şerifte imam ve hatip olan Zeyd fevt olup imamet ve hitabet oğlu Amr'a tevcih olundukta Amr sabi olmakla hâkimi'ş-şer'i Amr'ın bülüğuna dek yerine ehil olan Bekir âlimi kaim makam edip cumayı eda ettirmeye kâdir olur mu? (El- Cevab) Olur.

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 6. Hâmiş** Bir cami şerifin imamet ve hitabeti sarf-ı saltanattan Amr-ı sabiye tevcih olursa hala hâkimi'ş-şer'i liecli'zarûreti Amr buluğa gelince yerine Zeyd'i kaim makam nasb edip Zeyd ikameti Cuma ettirmeye kâdir olur mu? (El- Cevab) Olur cevap âhar liecli'zarureti olur. Fetvâhâne)]

83. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir?

Bir camiden diğer camiye sesi duyulmayacak uzaklıkta olan camiler Cuma ve bayram namazlarını kılarsa caiz olur. Böyle bir uzaklıkta olan yer o şehirden sayılır mı? Sayılır. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Esad ufiye anh)²⁰⁸

84. İçerili taşralı bir cami' şerifin içerisinde mihrap ve minber olan duvar ve ba'zı yerler say-i azim uğramakla münhedim olup ikamet-i cum'a'ya imkan olmadıkta içerisi bina olunca taşra sofasında minber ve mihrap bina edüp cami'i mezburede kâdimden hatip olan kimesne cemaat-i müslimin ile cum'a namazı kılmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Esad ufiye anh)²⁰⁹

midir? Caizdir. (*Fî bâbi'l-sâdis min Cevâhiri'l-Fetâvâ*) Cumanın sıhhatinin şartlarından biride memleketin(yetkilisinin veya yetkilendirdiği) kişi Cuma namazı kıldırmalıdır. (*Dûrer fi bâbi'l-cum'a*) Camiye bitişik vakıf bir araziye camiye ilhak etmek kadının müsadesi ile caizdir. İnteha. (*min Bahrû'r-Râik*) bu fetva vakıf konusuyla alakalı.

²⁰⁶ Şam'daki en yetkili Kâdî'nin hatiplere müsadesi olmadan hatiplerin Cuma namazı kıldırması caizdir. (*Dûrrû'l-Muhtar*).

²⁰⁷ Hatip öldüğü zaman ve kadı da başka birine hitabeti yapması için görev vermesi fakat yazısının sultanın onayından henüz geçmediği halde Cuma namazını kıldırabilir mi? Kıldırır. (*Bâli Zâde fi'l-cum'a*) Çünkü kâdî yetkilidir. (*kemâ fi'd-Dûrer el-Gûrer*).

²⁰⁸ (*merrâ nakluhu min Cevâhiri'l-Fetâvâ fi'l-bâbi's-sâdis*).

²⁰⁹ Mescidin dışındaki sofa merhum *Mevla*'nın 46. sayfasında geçtiği gibi bu yerde iktida etmek caizdir. Allâmeyi *Mevla* bu fetvasında isabet etti. Buradaki ihtilaf sofanın cami müştemilatından olup olmadığıdır. Zira caminin müştemilatı yakını da uzağı da kapsar *Muhîr*'te de böyle geçmektedir. Hatta

85. Bir karye ahali kesir olup yakınlarında olan mescitlerine cemaati sığışmasa ahali-i mezkureden Zeyd ol mescidi cami' ettikte derununda salât-ı cum'a ve îdeyn ikameti izn-i sultani suduruna mütevakkıf olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Hüsünü'l-Çelebi)

86. Bir karyenin halkı kesir olup ekber mescitlerine cemaati sığışmasa ahaliyi karyeden Zeyd ol mescidi cami' ettikte derununda salât-ı cum'a ve îdeyn ikameti izn-i sultani suduruna mütevakkıf olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumama)

87. Bu surette taraf-ı saltanattan izin verilerek ol mescidde bir kimesne hatip nasb olunmasa mescid-i mezburede salât-ı cum'a ve îdeyn ikamet olunmak sahih olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumama)²¹⁰

88. Bir diyarda vakı' halkı kesir olup mısır hükmünde olan bir karyede ve kurbunda cami' olmayıp ahalisinin cami'a ihtiyaçları olsa ahali-yi karyeden Zeyd ol karyede izn-i sultanı ile bir cami' şerif bina edip ikamet-i salât-ı cum'a ettirmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumama)²¹¹

89. Cuma günü mahfilde Kur'an-ı 'Azîm tilavet olunurken hazır olan Müslümanların tesviye-i sufufe halel vermedikleri halde tivalet eden kimesneye teveccüh etmeleri evla olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Hüsünü'l-Çelebi)²¹²

[Kur'an okuyana doğru dönük bir şekilde dinlemek hakkında bir fetva.]

caminin müstemilatından imama uysa caizdir velev ki saflar bitişik olmasa bile (*Muhît*) ve hatta cami de dolu olmasa dahi. İmam Muhammed bu konuya bu yönde görüş bildirdi Kûfe'deki camileri örnek vererek (*Muhît*) (*Atâullah Efendi*) ben bu fetvayı *Mevla'yı Merhum*'da buldum. İnteha (*Abdurrâhim mine'n-nukûl*).

²¹⁰ (*merra nakluhu mine'z-Zeylaî*).

²¹¹ (*merra nakluhu min Cevâhiri'l-Fetâvâ*).

²¹² (*ma'mul min Üskûbî*) Hutbe okunurken kişinin hatibe doğru dönmesi gerekir. Bu da hutbeye başlayınca olur. Ebu Hanife rahimehullahu teala'dan da böyle nakledildi zira kendisi de böyle yapıyordu. Çünkü bu hatibe saygı içindir. Bundan dolayı cemaat yüzlerini hatibe çevirerek kibleye uygun böyle yapmaları gerekir. Bu da zikre ta'zim ve vaazdan faydalanmak içindir. Şu anki uygulamada kibleye dönmekle alakalı bir emir yoktur. Safları düzeltmenin zorluğundan dolayı namazdan sonra çok yoğunluk olacağından dolayı yönlerini kibleye çevirdikleri halde tekrar safları düzeltin denilmez. Muhîtu'r-Rahsî'nin namaz bölümünden. (*Üskûbî fi's-salât*).

90. Bu surette hangisi evla ise sünnet midir yoksa haseneden midir?

El- Cevab: *Mebûsât-i Serahsi*'de bu makulelerde “ve yenbağı” lafzı ile mestûrdur ıstılâh-i fukahâda bu lafız ekseri vücûbda isti'mal olunur onsuz dâhi amel bi'l- ihtiyat vaciptir. Bu takdirce ahsen-i haseneden olur lakin ardında namaz kılar kimesne olup yahut tesviyeye zarar havfi var ise kıbleden dönmek gerekir.²¹³

Babu'l-Cenâiz

91. Hind fakire-i mütevaffanın anası Zeynep musire ile li-ebeveyni ammeye Zeyd'i musirden gayri kimesnesi olmasa Hind'in teçhiz ve tekfininin sülüsü Zeynep'e sulasâ-yı Zeyd'e lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Mustafa Âşir ufiye anhu)²¹⁴

92. Bir kabrin içinde meyyitin kemikleri çürümeden üzerine âhar-i defin etmek zaruret olmadıkça caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Esad ufiye anh)²¹⁵

93. Bila zaruret makbera üzerinde yürümek ve oturmak mekruh olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)²¹⁶

94. Mevtayı ilâm için esvakda nida etmek bila kerahatin caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)²¹⁷

95. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir. Loğusa veya hayızlı veya cünüp olarak ölen bir insanın sadece yıkanması yeterli midir özellikle ağız ve burnunu ve yıkanması gerekli olan yerlerin tam yıkanması veya bu işi birkaç kez tekrar etmek hayız veya cünüp veya lohusa olan için yeterli midir?

El- Cevab: Evet. Bu şartları yerine getirmek suretiyle yeterlidir. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²¹⁸

²¹³ (*Üskûbî fi's-salât*).

²¹⁴ Ölen kişinin terekesi olması bu ölenin nafakası yemesi içmesi kime aitse o yapması gerekir. (*Minahu'l-Ğaffâr*) parası olmayan birisi bunu karşılarsa ona rağmen de nafakası ona lazımsa taksimat mirastaki hak ettiği paraya göre olur. (*mine'd-Dûrer naklen ani'z-Zahîriyyeti ve kezâ fi'd-Dûrri'l-Muhtar fi'l-cenâiz*).

²¹⁵ *Fetih*'de denildi ki: kazılan kabirde cenazenin kemikleri dahi kalmamış ise başka bir cenazenin defnedilmesi caiz olur. Eğer yer bulunmadığı zaman birincinin kemikleri bir tarafa çekilerek diğeri oraya defin olur. Ancak birinci medfûnun kemikleri ile ikinci medfûn arasına toprakla perde yapılır. İlâ ahir. (*Dûrrü'l-Muhtar fi bâbi'l-cenâiz*).

²¹⁶ Kabirlerin üzerine oturmak, otlarını ve ağaçlarını kesmek mekruhtur. Ancak otlar ve ağaçlar kuru ise bir beis yoktur. (*Dûrer fi'l-cenâiz*) Kabrin üzerine basmak, oturmak, uyumak ve namaz kılmak mekruhtur. (*Mülteka fi'l-cenâiz*) Kabri çiğnemek günah olur çünkü kabir ölünün evinin damı hükmündedir. (*Zâhidi*).

²¹⁷ Çarşı pazarda cenazeyi ilan etmek mekruhtur. (*kezâ fi'l-Hızâneti*) Sahih olan görüşe göre Müslümanların ölünün üzerindeki haklarını eda etmeleri için ilan etmek mekruh olmaz. (*Câmiu'l-Fetâvâ*).

96. Hind mütevañfât için izâr ve lifâfe himâr kefen kifayet olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Pîrî Zâde Muhammed Sahib ufiye anhu)²¹⁹

97. Mevtaýı tekfin edip ihdar olunan meyyitin defini bir müddet te'hîr olunmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Hüsnü'l-Çelebi)²²⁰

[Hazır cenazenin defnini geciktirmek caiz değildir]

Babu'z-Zekat

98. Zeyd malının zekatını sâkin olduğu beldede vermeyip belde-i aharda sakin olup kendiye karabeti yahut belde-yi ahalisinden ahvec olan kimesneye nakil ve îsâl etmesi bila kerahaten caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)²²¹

99. Fî zamânina eyâdî-i nasda mütedâvil makamına kâim rayiç semen ad olunan kâimeden kıymeti nisab-ı şer'iyeye bâliğ miktara mâlik olan Zeyd üzerine ba'de havelâni'l-havl ol kâime için zekat vacibe olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)²²²

100. Bu surette Zeyd'e bir vech-i muharrer mâlik olduğu kâimenin zekatını kâime-i mezbureden eda eylese zimmetinden farz zekat sâkit olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)

101. Fî zamânina eyâdî-i nasda mütedâvil nakd makamına kâim râyiç semen ad olunan kâimeden kıymeti nisab-ı şer'iyeye bâliğ miktara mâlik olan zeyd üzerine sadaka-ı fitr ve udhiyye vacibe olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)

102. Taraf-ı saltanattan ağnam cemi'ana me'mur olan Zeyd Amr'ın koyunlarını sayıp resmini aldıktan Amr verdiği koyunları Amr zekât niyetiyle verecek Amr zekatını eda etmiş olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)²²³

²¹⁸ Ağız ve buruna su vermeksizin ölüyü yıkama eğer hayız, cünüp, lohusa değilse yeterlidir. (*Merâkı'l-Felâh e'dâdü'l-iydah*) Cevhera.

²¹⁹ (yeterli kefen) İzâr, lifâfe ve ilaveten baş örtüsüdür. (*Kûhistâni*) (*Sefineden*).

²²⁰ Cenaze her şeyi ile hazır olduktan sonra defin işini tehir etmek mekruhtur. Ancak Cuma namazından sonra kalabalık bir cemaatin iştirak etmesi için tehir etmek mekruh olmaz. (*Kunye Dûrrü'l-Muhtar*).

²²¹ Nisab miktarınca bir fakire zekat vermek mekruhtur ancak bu fakir borçlu değilse. Başka bir yere göndermesinde veya yakınlarından birine zekatını göndermesi mekruh değildir. (*Mültekâ fi'l-musarrañ*)

²²² Geçerli paralardaki zekat verilir mi diye soruldu? (Cevap) Evet. Elindeki para altın veya gümüş nisabına malik ise gerekir. (*İbn-i Nüceym*).

²²³ (Zalim bir sultan bir zekat sahibinin elinden bir miktar para alırsa ve o alınan paranın sahih görüşe göre tekrar zekatını ver denilmez. (*Mu'inü'l-Müftî fi'z-zekâti*) her ne kadar sultan zalim olsa da devlet

103. Nakd makamına kâim olup râyiç semen ad olunan kavâim-i nakdiyyenin eyâdî-i nasda tedâvül eylediği belde ahalisinden Zeyd kavâim-i mezbureden kıymeti nisab-ı şer'iyeye bâliğ miktara mâlik olsa Zeyd üzerine sadaka-ı fitr ve udhiyye vacibe olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)

104. Zeyd ol havlde nisab-ı şer'iyeden noksan olan mâlik koyunlarında vasat-ı havlde ol koyunlardan hasıl olan kuzularıyla beraber âhır-ı havlde nisab-ı şer'iyeye bulunsa Zeyd'e ol koyunların zekatı vacibe olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)

105. Nakd makamına kâim olup râyiç semen ad olunan kavâim-i nakdiyyenin eyâdî-i nasda tedâvül eylediği belde ahalisinden Zeyd kavâim-i mezbureden kıymeti nisab-ı şer'iyeye bâliğ miktara mâlik olsa bâ'de havelâni'l-havl ol miktar kâime için Zeyd üzerine zekat vacibe olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anh)

106. Bu suretle Zeyd bir vech-i muharrer mâlik olduğu kâimenin zekatını kâime-i mezbureden eda eylese zimmetinden farz zekat sâkıt olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anh)²²⁴

107. Zeyd ticaret için bir dâr veya bir ğulâm iştira edip ba'dehu âhara icâr eylese ol dâr ve ğulâm için zekat lazıme olur mu?

El- Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryâni Ahmed Zâde Es'ad ufiye anh)²²⁵

[Ticaret amacıyla olmayan mallara zekat gerekmez.]

108. Hind sakine olduğu evden ğayri bir evi olup icâraya verse icâraya verdiği ev için zekat vermek lazım olur mu?

hazinesinden veya zenginlerin malından zekat alma yetkisi vardır. *Hızânetü'l-Fetâvâ*'da fetva böyledir. Yine merhum Ebu Cafer'in sözünden de alıntı yapıldı. (*ve kezâ fi'l-Velvâliciyeye ve Hızânetü'l-Müftîn hâmiş Ankaravî*).

²²⁴ Veya geçerli bir para ise elindeki o da normal seviyede nisaba malik ise bu durumda zekat olur, nisaba malik değil ise zekat olmaz. (*Dûrrü'l-Muhtar fi zekâti'l-mâl fer'un fi ş-Şürünbilâliye*) Geçerli para ile ticaret maksadıyla selem yapsa o selemden alacağı mala zekat düşer eğer nisaba malik değilse zekat düşmez. (*İbn-i Âbidîn*) özet olarak geçerli parada biraz şüphe varsa ve eğer geçerliliği de varsa kıymetine bakılır bu da nisaba malik ise zekat düşer. (*Tahâvî*) Kişinin elindeki para geçerli ise veya geçerli hükmünde ise bu para ile ticaret yaparsa burada niyet etmemiş de olsa elindeki miktara bakılır. Eğer nisaba malik ise zekat vacip olur değil ise zekat düşmez *Nehr, Aynî ve Zeyla*'i'den alınan görüşler bu doğrultudadır. Geçerli paraların zekat durumu soruldu. Buna da zekat vermek vacip olur mu denildi. Altın ve gümüş nisabına bâliğ ise zekat düşer dedi. (*İbn-i Nüceym*).

²²⁵ Ticaret maksadıyla bir köle satın alsın da ticaret maksadıyla bir başkasına devredip bir ev alsın onu da bu şekilde ticaret için kullansa Muhammed'in (rahimehullah teala) görüşüne göre hizmetçiden ve evden aldığı kâra zekat düşmez. (*Bezzâziye*).

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²²⁶

109. Nisab-ı zekata mâlik olan ehli ilme zekat vermek caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz.²²⁷ (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²²⁸

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 7. Hâmiş:** *Câmiu'l-Fetâvâ*'da *Mebcut*'dan nakl ettiği nisaba malik olana zekat vermek caiz değildir. Ancak ilim talebesine, gaziye, hacda yolda kalana, Hz. Peygamber'in (a.s.) şu sözünden dolayı: “ ilim talebesine zekat vermek caizdir, kırk yıl yetecek nafakası olsa da.” bu nakil sahih midir?

El- Cevab: Nakil sahih değildir. Nisaba malik olana zekât vermek haramdır. (Ebu's-Suud fi'z-zekât)

[Doğru olmayan bir riyaveti belirten fetva.]

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 8. Hâmiş:** Hindin boynunda ve kulağında vesâir uzvunda olan altın için Hind'e zekat lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ebu's-Suud)]

110. Havâic-i asliyeden başka bir şeyi olmayıp ancak kendine sâkin olmak için bir menzil işterâsına kifayet eder nukûdünden ba'de muziyyi'l-havl Zeyd'e zekat lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²²⁹

[Ev almak için biriktirilen paraya zekat gerekir.]

111. Zeyd'in bedel-i mal-i ticaret cinsinden Amr zimmetinde nisab-ı kâmil miktar-ı deynini kabz etmeden havl-i hâvelân ettikten sonra Zeyd deyn-i mezkurden kırk dirhem kabz eylese Zeyd üzerine miktar-ı makbûzun zekatı bir dirhemi eda lazım olur mu?

El- Cevab: Olur.

[Kuvvetli alacak (deyni kavi) hakkında bir fetva.]

²²⁶ (Ebu's-Suud).

²²⁷ (*ma'mul min Ebu's-Suud*).

²²⁸ Nisaba malik olan bir zengine başka birinin zekatını vermesi caiz olmaz. (*Hidâye fi men yecûzihi*)

²²⁹ Üzerinde parası olan kişinin durumu şöyle açıklandı: bu parayı ev almak için ayırdı, üzerinden bir yıl geçse de buna zekat düşmez. Gayri menkullere yatırılan para ile ilgili *Mirâcü'd-Dirâye* aksine görüş bildirdi nakit olan paralara zekat düşer hangi amaçla tutulursa tutulsun çünkü hükmi nâmî durumunda olduğu için zekat vermek gerekir. İnteha (*ve kezâ fi'l-Bedâ'i fi bahsi'l-nemâ-i el-takdîri*) (*Bahrû'r-Râik*).

112. Bu surette deyn-i mezkurden Zeyd'e kabz etmediği miktar ve havl-i hâvelân etmekle zekat vermek lazım olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

Babu'l-Öşr ve'l- Harâc

113. Bir karye ahalisinden Zeyd milk menziline havlusunda meyve eşcârı olsa ahz öşre me'mur olan Amr eşcâr-ı merkûmenin meyvesinden öşr almaya kâdir olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfi ufiye anh)²³⁰

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 9. Hâmiş:** Öşür ve haraçtan soruldu: bunlarda tedahül geçerli midir? (Cevap) Öşürde tedahül olmadığı ittifak vardır. Esah görüşe göre haraçta tedahül geçerlidir ve ödenmeyen kısım sakıt olur, ödenmeyen cizye ise sakıt olur. Bu meselenin geniş izahı *Zeylâi, Bahru'r-Râik, Menhu'l-Gaffâr* kitaplarında cizye faslında daha geniş bilgi verilmiştir. Allah'ın izni ve başarıyla bu bilgi ikna edici olarak verilecektir. (tatmin edici cevap)

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 10. Hâmiş:** Zeyd eliyle ve davarıyla ve suvarılan bahçesinden şer'an öşür alınır mı? El- Cevab nısf öşür alınır. (*Ebu's-Suud*)

Büyük kovayla su çıkartarak suluyorsa ve dolapla güç sarf ederek suluyorsa ondan da nısf öşür verilir. *Dûrrû'l-Muhtar fi'l-öşr ve misluhu fi dîbactır* Fetvâhane.]

[Nısf öşür yani % 5 zekat]

Kitabu's-Savm

114. Zeyd-i sâim nehâr-ı ramazanda savm-ı zâkir olduğu halde mas veya cezb ile cevfine idhal etmeksizin buhur-ı ûd ile kendine tebhîr eylese savm-ı fasid olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²³¹

²³⁰ Kişinin evinin önündeki avlusunda meyve veren bir ağacı olsa buna öşür yoktur. Dışarıdaki ağaçlar böyle değildir. (*Hâniye fi fasli'l-öşr*) Evde meyve veren ağaca öşür yoktur. Arazide olanlar bunun hilafıdır. Zira meskenler ve çevresindekiler af kapsamına girer ancak arazi hariçtir. (*min zekâti'l-Bezzâziye ve kezâ fi'l-Hulâsa*).

²³¹ Evde kişi buhur yapsa orucu bozulmaz. Zira burnundan ve ağızından o buhurun dumanı girmemektedir. Oruçlu olduğunu hatırlayarak buhur yakmış olsa bile oruca bir zararı olmaz bu ancak beyinde hissedilir. Bu özellikle beyinde hissedildiğinden ve özel olarak çekmediği ve emmediği için orucu bozmaz hatta bunu yapmak mekruhtur dahi diyemeyiz. Bu işi yapması Allah'ın bilgisinde olduğundan dolayı mekruh olmaz. (*Abdü'l-Halim ale'd-Dûreri'l-Gûrer*).

115. Zeyd-i sâim nehâr-ı ramazanda duhan yaprağının ihtirâkından nâşi duhanı isti'mâl ve cevfine amden idhal eylese Zeyd üzerine kaza ve kefarete lazıme olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ) ²³²

[Ramazanda sigara içmek keffareti gerektirir.]

116. Şeyh-i fâni olup savmından aciz olan Zeyd nehâr-ı ramazanda iftar edip fidye vermek caiz olur?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryânî Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh)

117. Bu surette Zeyd'in her bir gün için dilerse buğdaydan yahut üzümünden nisf sa' dilerse hurmadan yahut arpadan bir sa' miktarı fukaraya tasadduk etmesi fidye olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryânî Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh)

118. Bu surette fidye-i mezkûrelerin dilerse cümlesini ibtidâ-i ramazanda dilerse âharında vermek caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryânî Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh) ²³³

119. Bir belde de da'va-yı sahîha-i şer'iyye zamanında rû'yet-i hilâl ikâmet olunan beyyine-i muaddele ile gurre-i ramazan-ı şerif muayyen felan günden olduğu sabit oldukça ol sübûtun âhar beldeye sirayeti hakkında mücerret telgırafname kâfi ve mûteber olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryânî Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh)

120. Bu surette belde-i uhrâ kâdîsı mezkûr telgırafnameyi kabul ve mucibiyle nâsa sıyam ile emr eylese emri sahih ve nâfiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz.

121. Bir belde-i azîme de ramazan olduğu müsbet olup ahâlisi savma niyet ettiklerinden sonra belde-i mezbûre ahâlisinden Zeyd ol beldeye bir günlük bu'dî olan kasabada bulunup kasaba-ı mezburede ramazan olduğu sabit olmamakla savma niyet etmeyip sabah vaktinde ekl ve şurb edip ba'dehu kasaba-i mezbûreden

²³² Faydalı not: boğazına duman gidenin orucu bozulur bu hangi maddenin dumanı olursa olsun. (*Dûrrü'l-Muhtar*) buradan da anlaşılır ki sigara içmek *Şûrunbilâli*'nin şerhinde *Vehbâniye*'de de olduğu orucu bozar. (şu sözüyle) (sigara içmek ve satmak yasaktır (ve içeninde şüphesiz orucu bozulur (ve aynı zamanda onu içene kefarete gerekir (yine bu yasak kişinin nefsi arzularını da engellemiş olur. (*Dûrrü'l-Muhtar*).

²³³ Yaşlı bir kişi ramazanda orucunu tutamasa fidye gerekir. Tıpkı ramazanlardaki kefarete gibi yaşlı insan da tutamadığı günlerin kefaretinin miskinlere verir. (*Dûrer Gûrer*) Fidyeye ise buğdaydan yarım sa' veya hurmadan ve arpadan bir sa' olarak verilir. (*Dûrer Gûrer*).

öğle zamanı belde-i mezbûreye geldikte ramazan olduğuna vakıf olduktan sonra savma niyet etmiş olmakla akşama dek saim olmayıp ekl ve şurb eylese Zeyd' kaza lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)

122. Bu surette Zeyd'e kefarete dâhi lazıme olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)²³⁴

123. Zeyd ramazan-ı şerifte nehâran birkaç gün müteammiden bilâ özrin iftar edip bilâ kerahat birkaç iftar hasıl olduktan sonra Zeyd kefarete kast ettikte her bir iftar için bir kefarete lazıme olmayıp mecmû'undan bir kefarete kâfiye olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)²³⁵

[Ramazanda açıktan orucu bozup yemek yemek, oruç yemeği helal kabul etmek anlamına geleceğine dair bir fetva.]

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 11. Hâmiş:** Mesele: Zeyd nehâr ramazanda bilâ özür ekl ve şurb eylese Zeyd'e ne lazım olur? (El- Cevab) Katli meşrudur. Bir adam ramazanda kasıtlı olarak açıktan orucu yiyip içerek bozarsa bunun öldürülmesi emredilir. Çünkü onun yaptığı o iş ramazanda oruç yemeyi helal saydığını gösterir. (*Bezzâziyye*)]

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 12. Hâmiş:** Mesele: Zeyd nehâr ramazanda bir oğlanı şehvetiyle takbil eylese ol günü kaza lazım olur mu? (El- Cevab) Olmaz. Ta'zîr lazım olur. Fakat oruç bozulmaz. (*Hidâye fi's-savm*) Herhangi bir günah işleyene had uygulanmıyorsa bu kişiye ta'zîr gerekir. (*Eşbah fi'l-hudûd*)]

Kitabu'l-Hac

124. Üç seneden beri maraz müzmine mübtela olan Zeyd'in üzerine hac farz olup hacdan aciz olmakla Amr'a kendinden hac için şu kadar akçe verdikten sonra bir ay

²³⁴ Hata ile veya niyet etmeden oruç bozulursa sadece kaza gerekir. (*Dûrer Gürer fi mâ yüfsidu's-savm mülahhasan*) Hacendî dedi ki: ramazan da geceden niyet etmeden bilerek yerse veya içerse veya cinsel ilişkiye girerse Ebu Hanife katında bu adama kefarete gerekmez. (*Sirâcü'l-Vehhâc*) Bir adam mukim olduğu halde oruca niyet etmeden yiyip içerse sadece kefarete gerekir. (*Muhîtu'l-Burhânî*).

²³⁵ (*ma'mul min Behceti'l-Fetâva*). Şayet kefarete niyet etmeden diğer günün orucunu da tutmasa bir kefarete yeterlidir. İki ayrı ramazanda kefarete lazım olan kişiye bir kefarete yeterlidir. (*Kâdihân fi mâ vecebe'l-kaza ve'l-keffârat ve mislehü fi âhar keffâratü'l-Bezzâziyye*) Ramazanda belirli günlerde orucu tutmayan herhangi bir kişi için soruldu? "Her gün için ayrı kefarete mi yoksa hepsi için bir kefarete mi gerekir"? "Cevaben hepsine bir kefarete yeterlidir" dedi. (*İbn-i Nüceym*).

mürurunda Zeyd'in hali müteğayyir ve maraz-ı müteşettit olup fevt olsa verese sülüsü müsait olmamakla Zeyd mücerret hasta iken verdi diye sülüsünden ziyadesini Amr'dan almaya kâdir olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Dûrrî Zâde Muhammed Ârif Efendi ufiye anh)²³⁶

125. Tatavvuan hac etmeden sadaka vermek efdal olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Ahmet Muhtar ufiye anh)²³⁷

[Nafile hacdan sadakanın evla olduğuna dair bir fetva.]

126. Üzerine hac farz olup hac etmeyen Zeyd sülüs-i maldan benim için ihcac oluna diye vasiyet edip musırran fevt olduktaki nefsiçün hac etmeyen Amr'ı ihcac etmek caiz olup lakin hac eden kimesne ihcac etmek efdal olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryânî Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh)

127. Zeyd mala mâlik olup hac farz olmuş iken hac etmese ba'dehu fakiru'l-hâl olup varmaya kâdir olmayacak hac sâkıt olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²³⁸

128. Üzerine hac farz olan Hind'in kâbil-i zevâli mümkün olmayan aczi olmakla binefsiha hacca gitmeye kâdire olmayıp Zeyd'i kendinden hac etmek için nâib edip Zeyd dâhi varıp Hind tarafından hac eylese sahih olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²³⁹

²³⁶ Kötürüm, felçli ve çolak olan idrarını tutamayan bir yıl bu hastalığı devam eden bu kişi müzmin hasta olarak kabul edilir. (*Dûrer Gûrer gubeyl bâbu'l-vasiyye bi's-sülüs*) Hastalık uzarsa, ölümcül hasta olmadığı anlaşılırsa ve sürekli felçli gibi, iyi olma ümidi olmayan kişi olarak kabul edilir, bu kişi normal hasta olarak kabul edilmez. Ancak durum değişir ve bu haliyle de ölürse malının üçte birinden hac yapılması gerekir. (*min vâsâya'l-Bezzâziye fi'l-evvel*).

²³⁷ Bir kişi farz olan haccı yaptı. İkinci bir hac yapmak mı yoksa onun yerine sadaka vermek mi efdal? Muhtar olan görüşe göre sadaka vermek efdaldır. Çünkü sadakanın yararı zorda olana yararı olacağından dolayı efdaldır. (Velvâliciye) Kişi hac yaptıktan sonra yeni bir hac yapmak istemesi mi yoksa onu sadaka olarak vermesi mi efdaldır? Muhtar olan görüş sadaka vermesi efdaldır. (*ve fi'n-Nevâzil*) Fakih de böyle dedi bizde o görüşü aldık. (*Tatarhâniye*).

²³⁸ Hacca gücü yetecek kadar zengin olan kafir Müslüman olsa sonra fakirleşse hac gerekir mi? Gerekmez. Ancak Müslüman zengin iken sonra tekrar fakir olsa ve bu durumda haccın farzıyeti zimmetinde kalır mı? Kalır. (*Fethu'l-Kadîr ve haşiyetü Tahtâvî ale'd-Dûrrü'l-Muhtar sâhife 448*) Yine başka bir görüşte zengin olduktan sonra fakir olan kişinin hac farzıyeti üzerinden düşmez zira zengin olan kişi haccı hemen yapması gerekir. (*Kâhistâni*) sâhife 234.

²³⁹ Benim yerime hac yap diyen kişi aciz haccı yerine getiremeyecek olsa acizliği de kesinse, yaşlılık, âmâlik gibi başkasının yerine hac yapmak üzere görevlendirmesi caizdir. (*Kâdihân fi'l-Hacc ani'l-gayri*) Yine binek üzerinde yolculuk yapamayacak kadar yaşlı olanlarda aynı hasta durumdadır. (*kezâ Fethu'l-Kadîr Hindiye*).

Faslun fi't-Ta'zîr

129. Ebelik edasında olan Hind hatunlara ıskât-ı cenin için devâ verip cenine sebep olduğundan mâ adâ ba'zı hatunların dahi helâkına sebep olup bu fi'li şeni' mu'tâd etmekle nâsa zararı olsa Hind'i bu fi'li şeni'inden emr-i veliyyül emr ile zecr ve meni' olunup itaat etmezse te'dîb emri meşru' olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Kâdî Zâde Muhammed Tâhir ufiye anh)²⁴⁰

[Kürtaja sebep olanların ta'zir edileceğine dair bir fetva.]

130. Zeyd Amr'ın gıyabında Amr'a şetm eylese Amr işitdikte gıyabımda beni şetm eyledin diye Zeyd'i ta'zîr ettirmeye kâdir olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryânî Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh)²⁴¹

131. Zeyd müslim Amr'a bre din ve imanını felan ettiğim diye cima' lafzıyla şetm eylese Zeyd'e tecdîdi iman ve nikah ve ta'zîr olunmak lazım olur mu?

El- Cevab: Olur.²⁴² (Ketebehu el-fakir Hüseyin Hüsni'l-Çelebî ufiye anh)²⁴³

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 13. Hâmiş: Zeyd Amr'a bre ağzını felan ettiğim diye cima' lafzıyla şetm eylese Zeyd'e ta'zîr lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (*Fetâvâ-yı Abdurrahim*)]

Babu fi mâ Yekûnu Küfren mine'l-Müslim ve fi mâ Yekûnu İslamen mine'l-Kafir

[Hâmiş: Bil ki: bir Müslümanın diğer bir Müslümanın ağzına küfür etmesi dört kısma ayrılır. Bu da ta'zîri gerektirir. Bir görüşe göre kafir olur. Yine Müslümanın ağzına küfür etmesi kafir olur demişler ancak *Bezzâziye*'nin dediği gibi kafir olmaz. (*Hâvi'l-Münye fi müteferrikati's-siyer*)]

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 14. Hâmiş: Zeyd Amr'ın cima' lafzıyla ağzına ve imanına şetm eylese şer'an Zeyd'e ne lazım?

El- Cevab: İmana şetm tecdîdi imanı müstelzemdendir. Ama ağzına şetmde ta'zîr-i bâliğ ile iktifa olunup tövbe teklif olunmak lazımdır. (min hâmiş İnce Ali Efendi der fetvâhâne)]

²⁴⁰ Bir müftü, cahil bir doktorun hastayı tedavi etmesini yasaklayabilir. Şayet o kullandığı ilaçların zararı veya zararsızlığı kesin olmasın müftü yasaklayabilir. (*kemâ fi'z-Zahîra*) Veya o zararlı bir ilaçtır diye yasaklayabilir. (*kemâ fi'z-Zahîriyyeti Kûhistânî fi'l-hicr*).

²⁴¹ Bir adam diğer bir adama “münafik” veya “sen münafıksın” dese ta'zîr olunur. (*min ta'zîri'l-Kinye*) Bu yüzüne değil de gıyabında denilmişse ta'zîr gerekmez. Gıyabında küfür yoktur. (*min hudûdin Hâvi'l-Münye*).

²⁴² (*ma'hûz fi fetâvâ Ebu's-Suud*).

²⁴³ Birisi Müslümanın dinine imanına küfür etse karısı boş olur. (*Hâvi'l-Münye fi müteferrikati's-seyr*).

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 15. Hâmiş: Bir mahalde dersiâm eden Zeyd alimin meclisine hazır olup istifade-i ulum eden talebeye Amr cahil müşâcerede kafire yahudiye riayet ederim okumuşa etmem Amr'a ne lazım olur?

El- Cevab: Tecdîdi iman ve nikah lazım olur. (*Fetâvâ-yı Zekeriya*) sahife 8 ve 87]

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 16. Hâmiş: Zeyd müslim Amr müslime bre din ve imanını felan ettiğim diye cima' lafzıyla şetm eylese Zeyd'e tecdîdi iman ve nikah olunmak lazım olur mu? El- Cevab: Olur.

Bir Müslümanın dinine ve imanına küfür ederse karısı boş olur. (*Hâvi'l-Münyeye fi müteferrikâti's-siyer*)]

132. Zeyd zevcesi Hind ile çekişmekte Hind'e ağızını yestehliyeyim deyip Hind kabul etmem ben Kur'an okurum dedikte okuduğunu dahi yestehliyeyim dese zeyd'e tecdîdi iman ve nikah lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)²⁴⁴

133. Zeyd müslim hamrdan sekran velâ ya'kılı iken Amr müslime bre dinini ve imanını felan ettiğim cima' lafzıyla şetm eylese Zeyd'e tecdîdi iman ve nikah lazıme olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)²⁴⁵

134. Hind nasrâniye Lâilâhe İllallah Muhammed Rasullah dese Hind'in İslâm'ına hüküm olunmak sahih olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhumâ)²⁴⁶

²⁴⁴ *Veciz*'de nakledilen usulü fıkıh ile ilgili bir çok konu var. Öyle ki bir Müslümanın ağızına birisi küfür ederse bütün ulemanın ittifak ettiği üzere kafir olur. Çünkü ağız Kur'an yolu ve iman merkezidir dolayısıyla kim ağıza küfür ederse Kur'an'a küfür etmiş olur. Kafirin ağızına küfür etme hususunda ise ihtilaf vardır. (*Câmiu'l-Fetâvâ fi el-fâzi küfür*) Saygıyı gerektiren cami, Kur'an gibi nesnelere hafife almakta böyledir. (*mine'l-Kınye fi's-siyer*) Hadisleri veya Hz. Peygamberi ve sünnetini hafife almakta küfürdür. (ve fetva kitaplarında bu konuyla ilgili bir çok bölüm vardır.) (*kubeyli min el-fâzi küfr mine'l-Bezzâziye*).

²⁴⁵ Sarhoşluktan maksat aklının gitmesi kastedilse bu durumda karı koca arasında cinsel ilişki haram değildir. Çünkü küfür itikatla ilgilidir, aklın gitmesi ile nikah gitmez. (*Dürer fi bâbi haddi's-şürb minel hudud*).

Kitabu'l-Eymân

[Hâmiş: (Dört kefareti) (Oruç kefareti) köle azat etme, iki ay peş peşe oruç tutma, altmış fakiri doyurmak (Zıhar kefareti) köle azat etme, iki ay peş peşe oruç tutma, altmış fakiri doyurmak (Yemin kefareti) köle azat etme veya üç gün peş peşe oruç tutma veya on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek (Katl kefareti) mümin, sağlam bir köle azat etme, iki ay peş peşe oruç tutma.

Bu zikir olunan kefaretlerin fenükassiyeye mümkün ise ânı etmek yoksa cümlesini eda etmek lazım değildir.]

[Eserde yemin keffareti ile alakalı olarak yukarıdaki şekliyle geçen ifadede bir yanlışlık vardır. Yemin keffaretinin doğrusu şu şekildedir: köle azadı, on fakire birer fitre (fitir sadakası) miktarı veya bir fakire on ayrı günde her gün birer fitre miktarı para vermek veya on yoksulu sabah akşam doyurmak ya da giydirmek şayet bunlara gücü yetmezse üç gün ara vermeden oruç tutmaktır.]

[Hâmiş:(Kitâbu'l-Eymân) Yemin üçe ayrılır. Kefaret gereken ve kefareti gerekmeyen, Allah'tan ricamız bu kelimeyi kullananı cezalandırmaması. Kefaret gereken yemin: gelecekte şu işi yapacağım diye yemin etmesi eğer onu yerine getirmezse kefareti gerekir. (Kefaret gerekmeyen yemin ise: geçmişte bir işin olduğuna dair olmadığı halde yalan olduğunu bilerek yemin etmesi bu durumda kefareti vacip olmaz tövbe vacip olur. Diğer bir yemin ise Allah'tan niyazımız odur ki kişiyi sorumlu tutmasın, o da kişinin geçmişte bir işin olduğuna yemin etmesi veya şu anda oldu diyerek yemin etmesi ve öyle zannederek yemin etmesinin kefareti yoktur, aynı şu örnekte olduğu gibi: “vallahi şu gördüğümüz kuş kargadır” oysa ki gördüğümüzün güvercin olduğunun ortaya çıkması durumunda kefareti gerekmez tövbe etmesi lazım. (*Ve fi'l-Fetâvâ Muhammed bin Velîd*) Kişi şöyle dese: “şu gördüğüm falanca değilse bana delil getirmek gereksin (yemini kastederek)” o durum ise öyle değil şüphesiz o falancadır onun dediği değildir ona kefareti gerekir. (lağv) bunu kullananı Allah sorumlu tutmaz. Sadece kadını boşamada, köle azat etmede ve adaklarda bu yemin geçerlidir. (*Hulâsatü'l-Fetâvâ fi'l-eymân*)]

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 17. Hâmiş: Zeyd sükun hâ ile billâh yemin eylese yemin olur mu?

²⁴⁶ Bir kişi Lâ İlâhe İllallah dese Muhammedü'r-Rasulullah demezse Müslüman olmaz ancak ikisini beraber söylerse Müslüman olur. (*Bezzâziye fi kitâb elfaz-ı yekünü islâmen ev küfran*) ve *Dürer Gürer cild-i evvel sâhife 220*).

El- Cevab: Olur.]

[**Hâmiş:** Bir insan vallah billah şunu yapmam diye yemin etse veya hâ'nın nasbı veya ref'i ile yapsa yemin olarak kabul edilir. Çünkü Allah'ı zikretmekle alakalıdır. İ'rab'daki hata yeminin sıhhatine engel değildir. (*Kâdihân fi kitâbi'l-eymân*)]

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 18. Hâmiş:** Zeyd vallâhi ve billâhi ve tallâhi felan fi'li işlemeyeyim diye her bir ismi beyninde harf-ı atıf zikr ile yemin edip ba'dehu ol fi'li işlese Zeyd'e üç kefarete lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (*Ahmediye fi'l-eymân*)]

[**Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 19. Hâmiş:** Zeyd bir husus yemin ederim demekle yemin etmiş olur mu?

El- Cevab: Olur. “ben şunu yapacağıma dair yemin ederim” derse, bize göre yemin sayılır. (*Şerhu'l-Manzûme Semhahu'l-Ebrârî fi'l-yemin*)]

135. Zeyd zevcesi Hind'i tadlik ettikten sonra yemin olmak itikadı ile ba'delyevm Hind'i tezvîc edersem Allah iki demişlerden olayım deyip ba'dehu Hind'i tezvîc eylese Zeyd'e kefarete-i yemin lazıme olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Uryânî Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh)²⁴⁷

136. Zeyd vallâhi ve billâhi felan fi'li işlemeyeyim diye ismân beyninde harf-ı atıf zikri ile yemin edip ba'dehu ol fi'li işlese Zeyd'e iki kefarete-i yemin lazıme olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

137. Bir menzilde sakin olan Zeyd vallâhi bu menzilden çıkıp âhar mahalle nakil ederim diye yemin edip lakin zaman ta'yin etmeyip ba'dehu birkaç sene mürurunda ol menzilden çıkıp âhar menzile nakil eylese Zeyd'e kefarete lazıme olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²⁴⁸

²⁴⁷ Şemsü'l-Eimme Serahsî dedi ki: bir insan bir şeyi söylediği zaman “ben buna yemin olarak inanıyorum” derse o zaman yemin olur, yoksa olmaz. Bununda küfür olduğuna inanıyorsa o zaman küfür sayılır. (*Feyz-i kereki fi elfâzi'l-yemin min kitâbi'l-eymân*) Bu tür meselelerde Şemsü'l-Eimme Serahsî'nin seçtiği görüş esas görüştür. Birisi diğerine yemin ederken bu söylediği lafızların küfür olduğuna inanarak söylüyorsa küfür sayılır. Çünkü bu hususta ileriye sürülen itikat küfürle ilgili olduğu için ve buna razı olduğu için küfür sayılır. Böyle olmadığına itikat ediyorsa küfür sayılmaz. (*min Hizânetü'r-Rivâyât fi'l-eymân*).

El- Cevab: Olur.

Bir insan vallah billah şunu yapmam diye yemin etse veya hâ'nın nasbı veya ref'i ile yapsa yemin olarak kabul edilir. Çünkü Allah'ı zikretmekle alakalıdır. İ'rab'daki hata yeminin sıhhatine engel değildir. (*Kâdihân fi kitâbi'l-eymân*) .

138. Zeyd kayın anam Hind'i bir dahi menzilime korsam dinim kafir olsun dedikten sonra Hind'i menziline kosa kafir olayım murad etmediyse Zeyd'e nesne lazım olur mu?
El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)
139. Zeyd yemin olmak itikadıyla felan fi'li işlersem sebb-i Nebi olayım deyip ol fi'li işlese Zeyd'e kefarete lazıme olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)
140. Zeyd eğer Hind şu menzile gelirse vallâhi menzile girmeyeyim dedikten sonra Hind ol menzile gelip ba'dehu Zeyd dahi menzile girse hala Zeyd üzerine kefarete lazıme olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)
141. Zeyd yemin olmak itikadıyla felan fi'li işlersem kafir olayım deyip ba'dehu ol fi'li işlese Zeyd'e kefarete-i yemin lazıme olur mu?
El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

KİTABU'S-SAYD VE'Z-ZEBÂİH

142. Müslim ya kitabî olan Zeyd tesmiyeyi amden terk edip zebh ettiği koyunun ekli helal olur mu?
El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Uryâni Zâde Ahmet Es'ad ufiye anh)²⁴⁹
143. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir? Zeyd hayatta iken kurban kesmek için yedi ortak bir deve olsa Zeyd de kurbanı kesmeden ölse Zeyd'in birkaç vârisi olsa, o geriye kalan altı ortağa "kurbanı kesin vârislere

Zeyd vallâhi ve billâhi ve tallâhi felan fi'li işlemeyeyim diye her bir ismi beyinde harf-ı atf zikr ile yemin edip ba'dehu ol fi'li işlese Zeyd'e üç kefarete lazıme olur mu?

El- Cevab: Olur. (*Ahmediye fi'l-eymân*).

Zeyd bir husus yemin ederim demekle yemin etmiş olur mu?

El- Cevab: Olur. "ben şunu yapacağıma dair yemin ederim" derse, bize göre yemin sayılır. (*Şerhu'l-Manzûme Semhahu'l-Ebrâr fi'l-yemin*).

²⁴⁸ (sana geleceğim diye yemin etti) evine gelse, iş yerine gelse veya ölene kadar gelmemiş olsa yemin bozulur. Yeminlerde ifadeyi genelleştirerek kullanmada da durum aynıdır. (*Dürrü'l-Muhtar fi'l-yemin fi'duhûl ve'l-hurûc ve's-sekki*).

²⁴⁹ Besmeleyi bilerek terk eden bir Müslümanın veya mürtedin veya Mecûsi'nin veya puta tapan bir adamın kestiği helal değildir. Bizim katımızda kitap ehli de olsa besmele çekilmediği için helal olmaz. (*Mecmeu'l-Enhur fi kitâb ez-zebâih*).

düşen hisseyi alırız” deseler bu durumda kesilen kurban hepsi için geçerli olur mu olmaz mı?

El- Cevab: Evet. Hepsi için geçerli olur. (Ketebehu el-fakir Uryâni Zâde Ahmet Es’ad ufiye anh)

[Ölen kişi adına kurban hissesine girilebileceğine dair bir fetva.]

144. Kitâbî olup şerâtı zebhi murâi olan Zeyd Nasrânînin zebîhası helal olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

145. Kuyruğunun ekseri zâil olan koyunu kurban etmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Ömer Lütfü ufiye anh)²⁵⁰

146. Ekli helal olan hayvan-ı mezbûhun ciğer ve dalağını ekl helal olur mu?

El- Cevab: Olur. (9) (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²⁵¹

[Hâmiş: (Fetvâhânedin) (9) Kurbanları Donanma-ı Osmânî îânesine verilmesi caiz olup olmayacağı olunan suale fetvâhânedin verilen cevaptır. İyd-i edha münasebetiyle zebh edilecek karabîn esmânı Donanma-ı Osmanî îânesine verilmesi caiz ve bununla emri-i ilahi olan zebh kurban sâkit olup olmayacağı hakkında keşide ve takdim kılınan ve muktezayı şer’iyyesi beyan olunmak üzere Fetvâhâneye havale buyurulan tevârih-i muhtelif ile müverrah telgraf ve istid’a nameler ile bu kaziyenin şer’an tecviz edileceği hakkında bazı evrak-ı havadis neşriyattı bulduklarından meselenin cihet-i şer’iyyesi beyan ve izah buyurulması istid’asına havi Fatih dersiamlarından Tavaslı Osman tarafından verilen arzuhal birleştirilerek mütalaa edildi nezdi Âli Müftî (4) el-en’amlarında izahtan müstağni olduğu üzere udhiyyede vacip olan eyyâm-ı nahrda ırâka-i dem olup bu da halis hakkullah olduğu cihetle zebh etmeksizin kurbanın aynını veya bedelini tasadduk vacibi ıskat etmez ancak zebh edilerek vacibini edadan sonra ol kurbanın cülûd ve lühûmunin bedellerini ve vacip olmayıp müteveffa ebeveyn ve akraba ve tallalukat ve ehibba veya suveri sâire ile tatavvuan zebh edilecek kurbanların umur-u hayrı

²⁵⁰ Kör, şaşı, arka ve ön ayağı kesik, gözlerinin çoğunluğu kör veya kulağının çoğu kesik, kuyruğunun çoğu kesik ya da arka uyluklarının birçoğu kesik olursa kurban edilmesi caiz değildir.

²⁵¹ Ciğer ve dalakla ilgili soru soruldu? Bunların ikisi de yıkanmadan önce temiz midir değil midir? (el-Cevab) İki de yıkanmadan önce temizdir hatta mestlerin yüzüne bunlardan akan kanlı su bulaşsa ve onunla yıkamadan namaz kılsa namazı caizdir. *Kâdihân*’nın necaset bahsinde açıkladığı gibi elbiseye ve meste bunlardan bir şey bulaşması dahi namaza engel değildir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: “ Bize kesilmeden iki şey helal kılındı balık ve çekirge ve iki kanda helal kılındı ciğer ve dalak” yani tâ’nın kesresiyle. (*Tenkîhi ’l-Hâmidî fî bahsi zebâyih sâhife 194*) (ve fî bahsi et-tahâratî sâhife 4).

mezkûre i'ta caiz ve meşru'dur lakin üzerine zebh kurban vacip olup da eyyâm-ı nahrda vacibi eda etmeyip kasten vakti fevt eden gani kimesnelerin zebh edeceği kurbanın bedelini tasadduk etmesi lazım olur mamafih vacibi ifa etmedikten nâşi ol kimesne günahkâr âsim olur 28 Zilka'de sene 1328 (1 Aralık 1910)]

[Kurbanı kesmek yerine bedelini hayr etmek caiz değildir.]

147. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir. Bir adam normal olarak kafası üzerine düşmüş bir hayvanı çene altından normal yolla, nahr noktasından, göğüs hizasından baş istikametine gelecek şekilde keserse, bunun etini yemek caiz midir değil midir bize fetva verin?

(El- Cevab) Evet. Bu hayvanın etini yemek helaldir. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)²⁵²

148. Havâic-i zarûriyyasına sarf olunmak üzere altı yüz kuruştan başka bir şeye mâlik olmayan Zeyd'e kurban kesmek vacip olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

149. Üzerine udhiyye vacip olmayan Zeyd-i fakir yevm-i arefede udhiyye için bir kurban işterâ edip ba'dehu koyun kayıp olsa Zeyd üzerine kayıp olan koyun yerine başka koyun işterâ etmek vacip olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hüseyin Hüsni'l-Çelebi ufiye anh)²⁵³

150. Zeyd-i hafîbin minberde esnâ-i hutbede yemin ve yesâra iltifat etmesi mekruh olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Musa Kazım ufiye anh)²⁵⁴

KİTABU'L-KERAHİYYE VE'L-İSTİHSÂN

151. Bir beldeye tâûn isabet edip hak sübhânehû ve teâla hazretlerinin kahrından lütfuna iltica ile esbâb-ı tehaffûza teşebbüs etmede be's var mıdır?

El- Cevab: Yoktur. (9) (Mekkî Zâde Mustafa Asım ufiye anhuma)²⁵⁵

²⁵² (Normal kesme hayvanın boğazından yapılan kesimdir. Boğazda lübbe ile çene arasındaki kısımdır. Lübbe ise hayvanın göğsünde yuların bağlandığı yerdir, kesim isterse boğazın üst kısmındaki düğümün üzerinden yapılınsın.

²⁵³ Semerkant ulemasının fetvasına göre fakir bir kişi kurban satın alsa, bu kurban çalınsa ve onun yerine başka bir kurban satın alsa daha sonra birinci kurban bulunsa bu durumda ikinci kurbanı kesmesi gerekir. Yukarıda geçtiği gibi fakir kişi kurban satın alsa o da kayboldu onun yerine başka kurban alması gerekmez eğer zengin ise gerekir. (*Tatarhâniye varak 342*).

²⁵⁴ Hutbenin kendinde olan sünnetler ve hutbenin dışındaki sünnetler on sekiz tanedir hatta bundan fazlada olabilir. Hatibin minbere çıkar çıkmaz hutbeye başlamaması bir miktar minberin sağ tarafına oturması sünnettir. Giyeceği cübbeler siyah ya da beyaz olabilir. Özellikle siyahı tercih etmesi sünnet değildir. Hutbeden önce mihrapta namaz kılması mekruhtur. (*Kûhistâni ve gayrihi*) Sağına ve soluna dönmesi mekruhtur. (*Hâşiyetu't-Tâhâvî ala merakı'l-Felâh 280*).

[(7) Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 20. Hâmiş: Bir şehirde tâûn olmağın ehlibeyti ve evladı kaçıp dört ay miktarı kâfir karyesinde sakin olup asla ehli İslam'a ihtilad etmeyip cenazelerine hazır olmayan Zeyd'e ne lazım olur?

El- Cevab: Ta'zir-i şedid ve habs-i medîd lazımdır. (Ebu's-Suud kebîr fî bâbu't-tâzir) (varak) 113

Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 21. Hâmiş: (9) Bir karyeye tâûn isabet edip ahalisinden Zeyd ol karyeden çıkıp âhar mahalle gitse âsim olur mu?

(El-Cevab) Allah Teâlanın gazabından lütfuna iltica kastıyla olacak mürcevdur ki âsim olmaya)

Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 22. Hâmiş: Bir adam bir memlekette salgın hastalıktan kaçtı ise ve inanıyor ki orada kalsa ölecek ve bu durumda samimi olacak, buradan kaçması durumunda kafir olur mu? (İmâdî cevap verdi) Bu büyük bir hatadır, oysa ki Allah'a tevekkül etmesi gerekir. (3)]

[**Hâmiş:** (3) Dâima sorumlu olan kişi Allah'ın şu sözünde olduğu gibi “ Ya Muhammed onlara de ki: bize Allah ne takdir ettiyse o olur” ilticadan çıkmış kişi Allah'ın kahrından lütfuna ve keremine sığınmasında bir beis yoktur. (*fî Mîzâni'l-Fetâvâ*)]

152. Vücut-u insanda demi fasidden mütevellide çiçek ta'bir olunur cederî illeti ekseriya evân-ı tufuliyette zuhuruyla ba'zı etfâlin helâkına ve ba'zı âharın amâ misüllü tefviyet-i âzalarına bitakdirillâhi teâla müeddiye olmakla illet mezkûrenin kable'z-zuhur tahfif ve teshiliyle def-i mazarratı hakkında bittecrube sebab-i zâhir ittihâz olunan telkîh-ı cederî biiznillâhi teâla mazarrat-ı mezkûrenin def'ine sebep olduğu huzzâk-ı etibbâ-i müslimîn haberleriyle mütehakkak olsa yakı misüllü çiçek aşılacak ile etfâle müdâvât caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Mekkî Zâde Mustafa Asım ufiye anhuma)

153. Bu surette (tedâlev ibâdellâh) emri celiline iktidâen Sultanu'l-Müslimine eyyedehullahu Teâla Binnasrilmübin Padişahımız Hazretleri maslahat âmmet-i için tedaviyi mezbûr ile emr eylese emri meşru' olur mu?

²⁵⁵ Abdurrahman r.a. rasullullah s.a.v.'nin şöyle dediğini rivayet etti: bu hastalık bir belde de zuhur ederse oraya girmeyin, siz eğer hastalık zuhur eden yerdeyseniz oradan da çıkmayın. Çünkü bu tür hastalıklar bir azaptır bu hastalıkta vebadır. *Müşkili'l-Âsar*'da Tahâvî bu konuyla alakalı “bunun tevili şöyledir” dedi: böyle bir hal olursa bununla veba belasına uğrarsa, oraya girmekle bu belaya düşmüş olur ve oradan çıkmaması da itikadı korumayla ilgilidir. Eğer herşeyin Allah'ın takdiri ile tecelli ettiği bilirse ve Allah yazdıysa bu hastalık bulaşır inancıyla buraya girip çıkmada bir beis yoktur. (*Zahîriyye fî'l-hâmis mine'l-kerâhiyye*).

El- Cevab: Olur. (Mekkî Zâde Mustafa Asım ufiye anhuma)

154. Zeyd zevcesi Hind'in cariyesi Zeynep'i Hind'in izniyle semen-i ma'lume âhara bey' ve teslim ve semeni kabz ettikten sonra Zeyd semen-i mezbureyi bir müddet Hind'den izninsiz i'mal ve şu kadar fâide tahsil ve istihlak ettikten sonra halen Zeyd semen-i mezbureyi Hind'e dâmin olurken Hind fâide-i merkumeyi dahi dâmin ol demeye kâdir olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Yasinci Zâde es-Seyyid Abdulvahhab ufiye anhuma)²⁵⁶

155. Hind memerr-i ricâl olan mahallerde cebran Kur'an-ı Azimüşşân kıraat edip ve kıratıyla sülâ itiyad eylese Hind men olunmak lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. ²⁵⁷

156. Zeyd'in zevce-i müdhûlün behâsı Hind'in âhar zevcinden olan kızı Zeynep Zeyd'e mahrem olup lakin havf fitne olacak görünmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir İsmet Bek Zâde Arif Hikmet ufiye anhuma)²⁵⁸

157. (4) Hind-i şâbbe damadı Zeyd'e görünür olsa Zeyd emin olmayıp havf-ı fitne olacak Hind'in zevci Amr Hind'i Zeyd'e görünmekten men'a kâdir olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemâleddin ufiye anhuma)

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 23. Hâmiş: Hind azatlısı Zeyd-i ecnebiye mahrem olup görünmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. Köle hanımefendisi ile aynı yabancı gibidir. (*Feyziyye'den fi'l-kerâhiyye*) 494]

²⁵⁶ Bir işin asıl malı ve emaneti zorla alan, zorla ve emanet aldığı şeyi harcarsa ve bundan kar ederse bu kar helal değildir. Tarafeyn'in hilafına Ebu Yusuf kar alabilir der. (*an gasbi'l-Hidâye*) Tarafen'e göre elde ettiği bu karı tasadduk eder. Ebu Yusuf'a göre ise bunu kullanması caizdir. Ebu Yusuf'a göre helal olması mülkiyeti ve ödemeyi gerektir, ödemek ise açık bir ifadedir. Tarafeyn'e göre mülk sahibi olarak gasp ettiği için ve mülkü gerektiren bir şey olmadığı ancak bu ödeme anında ortaya atılır şu ilerde ki gelecek söze dayanarak bu gasp anına kadar, (geri ödeme anına kadar) dayanak ortadadır bir görüşe göre diğerine aykırı olarak, mülkiyet ortada bir görüşe göre mülkiyet ortaya çıkar, diğerlerine göre çıkmaz ve bu iş helal olur desek dahi evla olan iyi olmayacağı, asıl mülkiyet herşeyin üstündedir. (*Gâyetü'l-Beyân*)

²⁵⁷ Okuyan kişi okuduğundan yasaklanamaz soruyu gerektiren bir durum olmadığı müddetçe. (*Kınye min kitâbi'l-kerâhiyye*).

²⁵⁸ (Suğra) *el-Fetâve's-Suğra Kınye*'de rumuz olunmuştur. Yabancı ile bir yerde kalmak tahrimen mekruhtur. (şöyle ki) Ebu Yusuf'a göre haram değildir. (*min kerâheti Kınye*) (mah) (İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin mahlası) kocası ölen bir hatun kayınvalidesi ile beraber ortaya fitne çıkmayacağı müddetçe beraber kalabilir. Eğer damat genç ise, komşuları fitneden korkarlarsa ikisinin bir arada kalmasına engel olabilir. (*min Mahalli'l-Mezbûr*) *min kerâheti'l-Kınye*.

158. Hamamda isti'mal olunup çirkâb ve kârîze mahlûd olmakla su vasfından çıkıp müteneccis olan suyu hıyar ve kabak ve patlıcan vesâir sebze bostanına icra edip ol mazruâtı suvarmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Hasan Fehmi ufiye anhuma)²⁵⁹

[Kanalizasyon suyu ile bahçe sulamak caiz değildir.]

159. Şafi mezhebinde olan Zeyd bilkülliye Şâfi mezhebini terk edip mezheb-i Hanefiye intikal eylese caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Fehmi ufiye anhuma)²⁶⁰

160. Zeyd müteharrik olan dişini altın tel ile şed etmek İmam Muhammed hazretleri katında caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Fehmi ufiye anhuma)²⁶¹

161. Zeyd müteharrik olan dişini gümüş tel ile şed etmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Fehmi ufiye anhuma)²⁶²

162. Süt emip nesne eklene müktedir olmayan küçük kuzu öldükten sonra karnından çıkarılıp peynir mayası tabir olunan infihâsı tahira olur mu?

El- Cevab: Olur.²⁶³

[Ölen kuzunun mide suyundan peynir mayası yapmanın caiz olacağına dair bir fetva.]

163. Kirpi demekle ma'ruf olan hayvanı ekl etmek haram olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemaleddin ufiye anhuma)²⁶⁴

²⁵⁹ Mısırlı Ebu's-Suud; Fukahâ'nın çoğunluğuna göre necasetli suları kullanmak haram değildir, mekruh da değildir. (*İbn-i Âbidin fi'l-hadar ve'l-ibâha*) Necis sularla sulanan bahçenin ürünlerini yemek ve o suyu bahçede kullanmak mekruh değildir. (*Tahtâvi*) Yıkanırken elbiseden akan necis suyunun rengi, kokusu ve tadı değişmişse onu kullanmak haramdır ve idrar hükmündedir. Elbisedeki necasetin kabasını akıtmak dışında kullanılmaz, yarasa kuşunun bıraktığı necaseti gidermek gibi, hayvanları sulamak gibi. (*Câmiu'l-Fetâvâ kabîli'l-teyemmum min kitâbi't-tahâre ve kezâ fi'l-Bahru'r-Râik*).

²⁶⁰ Kadın veya erkek bir mezhepten diğer mezhebe yani Şâfi mezhebinden Hanefî mezhebine geçerse veya bunun tersini de yaparsa caizdir. Ancak bütün hükümleri uygulamak şartıyla, sadece bir konuda ise bu mümkün değildir. (*Kunye fi bâb fi'l-intikâl min mezheb ilâ mezheb min kitâbi'l-kerâhiyye*).

²⁶¹ Başka bir görüşte de ancak oynayan dişini gümüşe yaptırabilir fakat İmam Muhammed'e göre altından yaptırmasında bir beis yoktur. (*min kerâheti'd-Dûrer fi fasli lâ yelbise'r-râculü harira*) (*kezâ fi Kâdihân*)

²⁶² (Yukarıda geçtiği gibi belirtilmektedir).

²⁶³ Ölmüş hayvanın infahası ve sütü temizdir. Şişmiş bir ölü hayvanın sütü temizdir. İbn-i Melek'in izahına göre infaha: henüz yenme aşamasına gelmemiş küçük oğlak yada kuzunun içkembesidir. Farsçada pizmâye adı verilir. Yani ölmüş hayvanın infahası ister donmuş olsun ister sıvı olsun İmam-ı Âzam'a göre temizdir, sütünün hükmü de aynısıdır. Bu hükmün gerekçesi şudur: donmuş peynir mayasına canlılık sirayet etmemiştir. Sıvı maya ve süte gelince bunun mahallinin necis olması hayvanın ölümünden önce hükmüne etki etmemiştir. Bundan dolayı kan ve dışkı arasından süzülen süt temiz kabul edilmiştir. Bu durum hayvanın ölümünden sonra da hükme etki etmez. Eh. (*Mecmeu'l-Enhur fi bâbi'l- encâs*).

164. Zeyd dışı çıktıkta be-tekrar ol dışı yahut başka insan yahut hınzırın mâ ada hayvan dışını yerine vaz etmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Hasan Hayrullah ufiye anh)

[İmplant yaptırmanın caiz olduğuna dair bir fetva.]

165. On beş yaşında olan Zeyd-i bâliğ fesat ihtimali olacak taze üvey validesi Hind ile yalnız bir evde yatıp kalkmak caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemaleddin ufiye anhuma)

166. Hind müteveffanın zevci Zeyd kayın anası olup kırk yaşında olan Zeynep ile bir menzilde sakinler olmak ihtimal fitne olacak caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemaleddin ufiye anhuma)²⁶⁵

167. Hind-i şâbhenin ziyaret-i kubur için mekabir-i müslimine gitmesi mekruh olur mu?

El- Olur. (Ketebehu el-fakir Musa Kazım ufiye anh)²⁶⁶

168. Zeyd zimmetinde bazı hukuk-ı nas olup lakin zaman-ı tavîl mürur etmekle ashab-ı hukuk kimler olduğunu tezekkür edememekle reddi mümkün olmazsa Zeyd tövbe ve rücu' edip meblağ-ı me'huzunu ya miktarını kazâ-i deyn niyetiyle tasadduk-i fukara-e edecek ma'zur olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el- fakir Hâlid Efendi Zâde Muhammed Cemaleddin ufiye anhuma)²⁶⁷

²⁶⁴ Denilse ki: yılan mı yoksa kirpi mi tedavi için faydalı mıdır? Yenilmesi, tedavisi caiz değildir. Çünkü Allah teala hikmet sahibidir bir şeyi haram etmeden önce faydasını da kaldırmıştır, faydasız olarak yaratmıştır. (*Bezzâziye fî kitâbi's-sayd fî fasli 'r-râbi'*) Şerhu's-Sünne'de Şâfi hariç ehli re'yin görüşü kirpi yemek haramdır. (*Nakdü'l-Mesâil fî kitâbi 'z-zebâih Behceti'l-Fetâvâ fî'l-kerâhiyye*).

²⁶⁵ Bir kişinin hanımı ölürse ya da bâin talakla boşanmış olursa bir evde oğluyla beraber kalabilir. Ancak hataya düşmekten emin ise bir beis yoktur. Eğer o kadın genç ise ve şehvevi hareketten emin değilse beraber kalmaları helal olmaz. Eğer tehlikeye düşmede emin değilse komşuları bir arada kalmalarına engel olabilir. (*Zübdetü'l-Fetâvâ fî'l-kerâhiyye Abdurrahîm fî'l-kerâhiyye*).

²⁶⁶ Eğer kabir ziyareti oradan ibret almak ve ağlamaksızın Allah'tan rahmet dilemek ve iyi insanların kabirlerini ziyaret ederek orada yatanın hürmetine Allah'tan rahmet dilemek içinse bu hususta bir beis yoktur. Ziyaret eden kadınlar yaşlı ise mekruhtur. Eğer genç ise tıpkı cemaate iştiraklarında olduğu gibi mekruhtur. Bu yorum güzel bir uzlaştırmadır. (*İbn-i Âbidin fî'l-cenâiz*) Eğer kabir ziyareti oradan ibret almak ve ağlamaksızın Allah'tan rahmet dilemek ve iyi insanların kabirlerini ziyaret ederek orada yatanın hürmetine Allah'tan rahmet dilemek içinse bu hususta bir beis yoktur. Ziyaret eden kadınlar yaşlı ise bir beis yoktur. Eğer genç ise ve tıpkı cemaate iştiraklarında olduğu gibi buda mekruhtur. (*Tahâvî alâ Merâkı'l-Felâh fî ziyâreti'l-kubûr 342*).

²⁶⁷ İnsanlara borcu olan kişi, fakat kime borcu olduğunu bilmiyor, bu borcun bir kısmını gasp ederek, bir kısmını da zorla üzerine geçirten kişi -sonra- ödemek düşüncesiyle bu miktarca fukaraya tasadduk eder bunu da borcu ödemek düşüncesiyle yapar. Bu hususta mazur görülmesi için Allah'tan af diler. (*Kunye fî'l-kerâhiyye*) Bir adamın üzerinde birkaç kişinin alacağı olsa ve alacaklıların varisleri olmasa, o alacak

169. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir?

Bir insanın şiirlerinde fâsık insanları övmesi fâsık ve fâcirleri ve içkiyi ve benzerlerini şiirlerinde zikretmesi ve bu kişiye de vaaz irşat imkanı olmasa ve bu durumda bu adamın bu şiirleri okuması, divanlar meydana getirecek şekilde kaleme alması ve buna rağmen bunları Rasullullah'a isnat ederek yapsa masumane ifadelerle Allah'a hamd etmek için yapıyorum dese bu caiz midir değil midir?

El- Cevab: Bu caiz değildir. (Ketebehu el-fakir Uryâni Zâde Ahmet Esad ufiye anh)

170. Şeyhülislamın -kapısı halkın mercii olmaya devam etsin!- görüşü nedir? Coğrafya ve tarih ilminin, Arapça veya Türkçe ve Hindçe gibi başka bir lisanla öğretilmesi caiz olur mu veya durum nasıldır?

El- Cevab: Evet. Caizdir. (Ketebehu el-fakir Musa Kazım ufiye anh)²⁶⁸

TEZYÛL/EK FETVALAR

171.Zeyd mülk menziline bey'a Amr'ı tevkil ettikten sonra Amr menzil mezbûreyi bey' etmeden fevt olsa vekâlet-i merkûme batıl olur mu?

El-Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Musa Kazım ufiye anh)²⁶⁹

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 24. Hâmiş: (99) Zeyd'in zevcesi Hind Zeyd'in menziline Zeyd'den izninsiz bigayri hak huruc edip bir müddet babası Amr'ın menziline nâşizet sakine olsa Hind ol müddette nafakaya müstehakka olur mu? El- Cevab: Olmaz. (*Dîbacdan fi'l-nafaka*)

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 25. Hâmiş: Zeyd fevt oldukça menziline şü kadar akçe ğâib oldukça Zeyd'in oğlu Amr Zeyd'in menziline bulunan kimesnelere Bekir'den meblağ-ı müruri sen ahz ettin diye dava edip ispat edememekle dönüp ol menzilde bulunanlardan Bekir'in kız karındaşı Hind'den meblağ-ı mezbûreyi dava eylese mesmûa olur mu? El- Cevab: Olur. Çünkü ev hüküm bakımından onu da kapsar.

miktarcına parayı tasadduk eder. Zira bu alacaklıların alacakları Allah katında emanet olarak beklemektedir. Kıyamette alacaklılar bu alacaklarını isterler. (*Velvâliciye fi'l-ğasb*).

²⁶⁸ Kible yönünü ve namaz vakitlerini tespit etmeye gelince, Kişi hey'et adıyla anılan ilmi tahsil eder. Yani yörüngelerden ve dünyanın yuvarlaklığından bahseden hey'et ilmini öğrenir. Kible ve vakit namazın edasının şartı olduğu için kişinin bunları araştırma yoluyla öğrenmesi gerekir. Hey'et ilmi adıyla anılan ilim bu iki hususu öğrenmek için gerekli olan emare ve araştırma kapsamındadır. Dolayısıyla bu ilimle uğraşmak bu ilmi okumak ve öğrenmekte caizdir. (*Abdulğani*) Kibleyi ve vakitleri öğrenmek hey'et ilmi adıyla anılan ilimle mümkündür. Bunları tespit için yaygın olarak kullanılan usturlap rubu tahtası ve küre gibi aletleri kullanarak bu tespiti yapmak esasında hey'et ilminin kapsamındadır. Ancak zamanımızda bunu ferâizin fıkha nispeti gibi müstakil bir ilim olarak düzenlemişlerdir. Bu ilimle uğraşmak caizdir. Fıkıhçıların lâ be'se bih (sakınca yoktur) ifadesi bu kapsamındadır. Hey'et ilmi yoluyla kibleyi tespit edebilmek için her beldenin enlem ve boylamını bilmek de gereklidir. (*Hâdimî ale't-tarika*).

²⁶⁹ Alış verişte ve diğer konularda ki vekâlette taraflardan birinin ölümü ile vekillik sona erer. (*Kûhistâni cild sâni sahife 131*).

[Fetva kalıbında (soru-cevap) olan 26. Hâmiş: *Fetâvâ-yı Kaidiyye*'de denildi ki: bir kişinin dükkanına emanet bırakılsa, bu kişinin çırakları olsa, kişi çıraklardan birini tutsa, çırak da almadığına yemin etse ve başka çırağın aldığına dair ithamda bulunsa, o çırağı mahkemeye verip ikrar ettiği takdirde yemin ettirilebilir mi? Birinci çırak hain midir değil midir?

(Cevap) Evet. Zira bu durumda birinciyi tekzip etmektedir. (*min evâsıtı da'vavi'l-Kâidiyye Ankara-yı fî letenâkuz*)

172.Zeyd-i Müslim gayri Müslimlere mahsus olan şapkayı başına vaz eylese Zeyd'e tecdîd-i iman ve nikâh lazım olur mu?

El- Cevab: Olur. (Ketebehu el-fakir Musa Kazım ufiye anh)²⁷⁰

[Gayri müslimlere nispeti olan şapkayı giymenin küfür sebebi olduğuna dair bir fetva.]

173.Zeyd-i medyun-ı fakirin Amr'a olan deynini Zeyd'in emriyle Bekir zekât niyetiyle Amr'a verse caiz olur mu?

El- Cevab: Olur.²⁷¹

174.Bir racul Hind-i müteveffâti gasl etmek caiz olur mu?

El- Cevab: Olmaz. (Ketebehu el-fakir Musa Kazım ufiye anh)²⁷²

²⁷⁰ Mecusi şapkasını başına giyen (dat) kâfir olur, (sad) kâfir olmaz. Bazı müteahhirin âlimleri dediler ki: zaruret de olsa soğuktan korunmak ve benzeri şeyler için de olsa giyemez. Ancak o şapkayı giymediği zaman inek sağarken süt vermiyorsa giyilmesinde bir beis yoktur. Sahih olan görüşe göre o şapkayı giyen kâfir olur. (*Behcetü'l-Fetâvâ sâhife 181*).

²⁷¹ Hayatta olanın borcunu, diğerinin emri ile zekat olarak vermesi caizdir. (*Dûrrü'l-Muhtar*) yani buna zekât vermek caizdir. Çünkü bu hakiki temlik olur. Borçlu olan vekillik hükmüne binaen o parayı alır. Sonra bu parayı kendi nefsi için alır. (*Feth İbn-i Âbidin fî musarrıf li'z-zekât*).

²⁷² Kocanın karısına bakması yasak olduğu için yıkayamaz. (*Dûrrü'l-Muhtar fî'l-cenâiz*) Koca karısını yıkamaktan men edilir. ilah... (bu sözle) musannıf *Bahır*'ın ibaresine işaret etmiştir. Orada şöyle denilmiştir: “cenaze yıkayan kimsenin cenazeye bakmasının helal olması şarttır. Şu halde erkek kadını ve kadın erkeği yıkayamaz.” (*İbn-i Âbidin*) 990.

EK-2: ESERİN 1. VE 2. BASKISININ TABLO ŞEKLİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Tablo 1 E2. Her iki eserin itikat ve ibadetler bölümlerinin tablo şeklinde karşılaştırılması

1. baskı <i>Mecmûa-yı Cedide</i>		2. Baskı <i>İlaveli Mecmûa-yı Cedide</i>			
Konular	Fetva Sayısı	Konu	Fetva Sayısı	1. baskıda olmayan	2. baskıya ilave edilenler
Besmele ile başlama Fetvası	yok	var	1	Yok	1.fetva
İtikat	yok	var	3	İtikat bahsi yok.	1.2.3. fetvalar
Temizlik	10	var	12	2 fetva yok	15. ve 16. Fetvalar
Gusül	2	var	5	3 fetva 1 hamiş yok.	19. 20. 21. Fetvalar ve 2. Hamiş
Ayakları Mesh	5	var	9	4 fetva yok	27.28.29 ve 30. fetvalar
Namaz	9	var	36	27 fetva yok.	40. ve 66. arası Fetvalar
İmamlıkla İlgili	2	var	9	7 fetva yok.	69.70.71.72.73.74.75. Fetvalar
Cuma ve Bayramlar	1	var	14	13 fetva, 3.4.5.6. Hamiş yok.	77.78.79.80.81.82.83.84. 85.86.87.88.89.90. Fetvalar ve 3.4.5.6. Hamişler
Cenazeler	2	var	7	5 fetva yok	93.94.95.96.97. fetvalar
Zekat	1	var	15	14 fetva, 7. ve 8. Hamişler yok.	99 ve 112 arasındaki fetvalar, 7. ve 8. Hamişler
Öşür ve haraç	yok	var	1	113. fetva ve 9. 10. hamiş yok.	Öşür ve haraç, 113. Fetva, 9. 10. Hamiş
Oruç	yok	var	10	10 fetva ve 11. 12. hamiş yok.	Oruç- 114 ve 123 arasındaki fetvalar, 11.12. hamişler
Hac	2	var	5	3 fetva yok	126.127.128. fetvalar
Ta'zir	2	var	6	4 fetva ve 13.14.15.16. hamişler yok	131.132.133.134. fetvalar ve 13.14.15.16. hamişler
Yeminler	yok	var	7	7 Fetva ve 17.18.19. hamiş yok.	Yeminler konusu
Avlanma, Boğazlama	1	var	9	9 fetva ve hamişler yok.	143.144.145.146.147. 148.149.150. fetvalar
Kerahiye İstihsan	ve 11	var	20	9 fetva ve 20.21.22.23. hamişler yok.	157.163.164.165.166.167.168. 169.170. fetvalar ve 20.21.22.23. hamiş
Tezyil	yok	var	4	4 fetva ve 24.25.26. hamişler yok.	171.172.173.174. fetvalar ve 24.25.26. hamişler
1. Baskı Toplam Fetva sayısı	48		2. baskı Toplam Fetva 174	125 fetva 26 hamiş yok	1. Baskıda bulunmayan fetva sayısı 125 ve 26 hamiş toplam 151 fetva

**EK-3: İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE’NİN İBADETLER BÖLÜMÜNDE
FETVASI BULUNAN ŞEYHÜLİSLAMLAR VE İSTATİSTİKİ
BİLGİLERİN TABLOSU**

Tablo 2 E3. İlâveli Mecmua-ı Cedide’nin ibadetler bölümünde fetvası bulunan şeyhülislamların kitap-bab kısmındaki fetvaları, eserdeki sayfa numaraları, çalışmamızdaki fetva numaraları ve toplam fetva sayıları

N.	Fetvayı Veren Şeyhülislamların Adı	Fetvanın Bulunduğu Bölüm	Eserdeki Sayfa Numarası	Çalışmamızdaki Fetva Numarası	Toplam Fetva Sayısı
1	Uryânizâde Ahmed Esad Efendi (1814-1889)	-İtikat Bölümü -Namaz Bölümü -İmamlık ve İmamlıkla Alakalı Konular -Cuma ve Bayramlar -Cenaze Bölümü -Zekat Bölümü -Hac Bölümü -Yeminler Bölümü - Avlanma ve Boğazlama Bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü -İtikat bölümü -Gusül Bölümü -Mesh Bölümü -Namaz ölümü -İmamlık ve İmamlıkla Alakalı Konular	4,9,10,19,20,21,29,34,37,38,40,41,42,45,46,49,174,172,535,545.	2,13,14,15,37,38,39,40,42,43,44,45,67,68,69,79,80,81,82,83,84,92,93,94,102,103,104,107,116,119,126,130,135,142,143,169.	36
2	Halid Efendizâde Muhammed Cemâleddin Efendi (1848-1917)	-Cuma ve Bayramlar -Cenaze bölümü -Zekat bölümü -Oruç Bölümü -Hac Bölümü -Ta’zir Bölümü -Yeminler Bölümü - Avlanma ve Boğazlama Bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü -Tezyîl	5,10,15,21,22,23,24,25,27,28,29,30,31,32,35,36,38,42,43,44,45,46,47,49,175,176,177,178,535,536,540,542,543.	3,4,16,30,46,47,48,50,51,52,54,55,56,57,58,64,65,66,70,71,72,73,74,77,78,86,87,88,95,108,109,110,111,112,114,115,121,122,123,127,128,132,133,134,136,137,138,139,140,141,144,146,147,148,157,163,165,166,168.	59
3	Musa Kazım Efendi (1858-1920)	- Kerahiye ve İstihsan Bölümü -Tezyîl	537,538,539,544,545,642,643	150,152,153,167,170,171,172,174.	8
4	Dürrizâde Es-Seyyid Mehmet Arif Efendi (1740-1800)	-Temizlik Bölümü - Gusül Bölümü -Hac Bölümü	7,10,48.	7,8,9,17,124.	5
5	Hasan Hayrullah Efendi (1834-1898)	-Temizlik Bölümü - Gusül Bölümü -Mesh Bölümü	8,11,12,13,17,18,39,40,543,	10,11,20,24,33,34,35,36,98,99,100,101,164.	13

Tablo 3 E3.1. (Devam) İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde fetvası bulunan şeyhülislamların kitap-bab kısmındaki fetvaları, eserdeki sayfa numaraları, çalışmamızdaki fetva numaraları ve toplam fetva sayıları

		-Namaz Bölümü -Zekat bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü			
6	Hasan Fehmi Efendi (1795-1881)	-Temizlik Bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü	9,11,541,542.	12,18,158,159,160,161	6
7	Ömer Lutfi Efendi (1818-1897)	- Gusül Bölümü -Mesh Bölümü -Namaz Bölümü -Zekat bölümü -Öşür ve Harâc bahsi -Avlanma ve Boğazlama	11,14,15,19,20, 22,41,44,536.	19,28,29,17,49,105,10 6,113,145.	9
8	İbn-i Kemal (Kemal Paşazade 1469-1534)	- Gusül Bölümü	12.	21.	1
9	Es-Seyyid Mehmet Zeynel Âbidin (1667-1751)	-Mesh Bölümü	13.	22,23.	2
10	Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi (1758-833)	-Namaz Bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü	12,539.	32,154.	2
11	Ebüs-suûd Efendi (1490-1574)	-Namaz Bölümü -Cuma ve Bayramlar -Zekat bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü -Namaz Bölümü -Cuma ve Bayramlar	23,33,42,43,44, 538.	53,79,108,109,110,(hâ miş),111 hâ miş),113 hâ miş), 151 (hamiş), 151 (hamiş).	9
12	Çelebizâde Hüseyin Hüsnü Efendi (1849-1912)	-Cenaze bölümü -Ta'zir Bölümü - Avlanma ve Boğazlama	25,26,35,39,174 ,537.	59,60,85,89,97,131149	7
13	Pîrizâde Mehmet Sâhib Beyefendi (1838-1910)	-Namaz Bölümü -Cenaze bölümü	26,27,39.	61,62,63,96.	4
14	Ahmet Muhtar Beyefendi (Molla Bey 1807-1882)	-Cuma ve Bayramlar -Hac Bölümü	31,48.	76,125.	2
15	Reiszâde Mustafa Âşir Efendi (1729-1804)	-Cenaze bölümü	37.	91.	1
16	Kadızâde Mehmet Tahir (1747-1838)	-Ta'zir Bölümü	173,174.	129.	1

Tablo 4 E3.2. (Devam) İlâveli Mecmua-ı Cedide'nin ibadetler bölümünde fetvası bulunan şeyhülislamın kitap-bab kısmındaki fetvaları, eserdeki sayfa numaraları, çalışmamızdaki fetva numaraları ve toplam fetva sayıları

17	Mekkizâde Mustafa Âsım (ö.1846)	- Kerahiye ve İstihsan Bölümü	538.	151.	1
18	İsmet Bey zâde Ârif Hikmet Bey (1786-1859)	- Kerahiye ve İstihsan Bölümü	540.	156.	1
19	Kime ait olduğu belli olmayan imzasız fetvalar	-Birinci fetva -Temizlik Bölümü -Mesh Bölümü -Namaz Bölümü - Kerahiye ve İstihsan Bölümü	4,6,14,16,23,30, 31,37,46,540,54 3,544,643.	1,5,6,26,31,75,90,120, 155,162,168,173.	12
					178

**EK-4: FETVANIN FIKİH LİTERATÜRÜNDEKİ KAYNAKLARI VE İLÂVELİ
MECMUA-I CEDİDE'DE NAKİL VERİLEN KAYNAKLAR TABLOSU**

Tablo 5 E4. Fetvanın fikh literatüründeki kaynakları *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'de nakil verilen kaynaklar

N.	MÜELLİF/ESER ADI	ÇALIŞMAMIZDAKİ FETVA NUMARALARI	TOPLAM
1	Hafız Abdu'l-Kâdir er-Rahâvî (ö. 615/-) <i>Erba'in</i>	1.	1
2	Şadrüşşerîa (ö. 747/1346)- <i>Tavdih- (Tenkîhu 'l-usul)</i>	2.	1
3	Cemaleddin Efendi – <i>Hulâsa-i İlm-i Kelâm</i> Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b.	4. 4,107,113,122	1
4	Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî (ö. 827/1424) <i>el-Fetâva 'l-Bezzâziyye. (el- Câmi 'u 'l-vecîz-Fetâva 'l-Kerderî)</i>	(hâmiş),123,124,132 (hâmiş),132,134,157 (hâmiş),163.	11
5	Ebû Said Tâhir b. İslam b. Kâsım b. Ahmed, Sa'd Nemedpoş el-Ensârî el-Hârizmî (ö.771/1369) <i>Cevâhiru 'l-Fıkh</i>	4. 5,11,14,19,22	1
6	Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali (ö.885/1480) <i>Düreru 'l-hukkâm fî şerhi Gureri 'l-ahkâm</i>	(hâmiş),27,30,40,50,70 ,80,82,91,93,118,118,1 22,124,133,134,147,16 0.	22
7	Abdulhalim (ö.1013/1064)- <i>Hâşiyet-ü durer</i> Güzelhisârî, Mustafa Hulûsi	5,11,17,29,68,84,114.	7
8	(ö. 1253/1837)- <i>Hilyetü 'n-nâcî</i>	20.	1
9	<i>Netayicünnazar. Li Nuh Efendi aleddürer</i>	43.	1
10	Kâdihân, Fahrüddîn Hasan b. Mansur el- Uzcendî el-Fergânî (ö. 592/1196) <i>Fetâvâ-yı Kadîhân (el-Fetâvâ 'l-Hâniyye)</i>	7,32,46,77 (hâmiş),113,123,125,1 28, kitâbu'l-ıman 141 (hâmiş),146,160.	11
11	Ebû Abdullah Yûsuf b. Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 522/1128)- <i>Hizânetü 'l-Ekmele</i> Yenişehirli Abdullah Efendi (ö.1156/1743)- <i>Behcetü 'l-Fetâvâ</i>	9,94.	2
12	Tahâvî (ö. 321/933)- <i>el-Muhtasar</i>	9,21,52,63,123,172.	6
13	İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, (ö. 956/1549)- <i>Mülteka 'l-Ebhur</i>	9.	1
14	İbnü'l-Hümam, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvâhid b. Abdülhamit b. Mes'ûd, es- Sivâsî el-İskenderî (ö.790-861/1388-1457)- <i>Fethu 'l-Kadîr</i>	12,14,24,38,93,98.	6
15	Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dimaşkî (ö.1088/1677)- <i>Dürrü 'l-Muhtâr</i>	15,30,50,127,127,173.	6
16	İbnü'l-Hümâm (ö. 61/1457)- <i>el-Muhît</i>	16,24,37,39,41,49,76,8 1,91,92,97,115,137,173 ,174.	13
17	Ferîdüddin Âlim b. el-Alâ' el-Enderpetî (ö.786/1384) <i>el-Fetâvâ 't-Tâtârhanîyye</i>	18,59.	2
18	el-Kûhistânî, Şemsüddin Muhammed b. Husâmüddin el-Horasânî (ö.962/1554)- <i>Câmiu 'r-rumûz (Şerhu 'n-Nukâye)</i>	23,58,59,67,80,149.	6
19	Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekr b. Mesud (ö.587/1191)- <i>Bedâiü 's-sanâi' fî tertibi 'ş- şerâi'</i>	25,45,96,127,129,150,1 71.	7
20		30,43 (hâmiş),50,110.	4

Tablo 6 E4.1. (Devam) Fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları İlaveli Mecmua-ı Cedide’de nakil verilen kaynaklar

21	Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659), <i>Hidâye</i>	30,50.	2
22	Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebübekr el-Fergânî (ö.593/1197) <i>Hidâye</i>	30,31 (hâmiş),50,154.	4
23	<i>Nehr</i>	30,50.	2
24	Hâdimî, <i>Dürer</i>	30,50.	2
25	<i>Mecmûatü'l-hafid herevî</i>	34.	1
26	Buhârî, İftihâruddîn Tahir b. Ahmed (ö.482-542/1090-1147)- <i>Hulâsatü'l-fetâvâ ez-Zeylaî</i> , Ebû Muhammed (Ebû Ömer)	34,59,113, kitâbu'l-îman 137 (hâmiş)	4
27	Fahrüddîn Osman b. Ali b. Mihcen el-Bârî (ö.743/1343)- <i>Tebyînü'l-Hakâik</i>	35,87.	2
28	<i>el-Fetâvâ'l-Hindiyye</i>	32,35,59,59,77(hâmiş), 109,123 (hâmiş),128.	8
29	İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (926-970/1520-1563)- <i>el-Bahru'r-râik (Şerhu Kenz)</i>	36,59,68,72,80,99,106, 110,123,158.	10
30	İbn Âbidîn, Muhammed Emin Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el- el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836)- <i>Dürrü'l-Muhtâr</i>	40,54,63,64,66,75,106, 173,174.	9
31	Şemsüleimme es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (400-483/1009-1090), <i>el-Mebsût</i>	43,90,110 (hâmiş).	3
32	İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549), <i>Muhtasarü Gunyeti'l-mütemellî (Halebî Sağîr)</i>	47,64.	2
33	Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merginânî (ö. 616/1219), <i>el-Muhîtü'l-Burhânî</i>	48,122.	2
34	Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkatî et-Tahtâvî (ö.1231/1816), <i>Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh</i>	54.	1
35	Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659), <i>Dürrü'l-Muhtâr</i>	55,106.	2
36	İbn Kemal (1468-1536), Tahtâvî	56.	1
37	Şeyhîzâde Abdurrahman (ö. 1078/1667), <i>Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur (Damad)</i>	57,142,145,162.	4
38	<i>Kenz</i> ,	59.	1
39	Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd el-Gaznevî (ö.593/1197), <i>el-Hâvi'l-Kudsî</i>	63.	1
40	Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî (ö. 1069/1659), <i>Merâkı'l-felâh</i>	60,63,65.	3
41	<i>Mecma'u'l-Fetâvâ</i>	67.	1
42	<i>Hizanetürrivayat</i>	67,94,135.	3
43	es-Sıgnâkî, Hasâmüddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî (714/1314), <i>en-Nihâye</i> ,	70	1
44	<i>Ataiyye</i>	71.	1
45	Ebü Bekir el-Haddâd (ö. 800/1397), <i>el-Cevheretü'n-Neyyire</i>	70,95.	2

Tablo 7 E4.2. (Devam) Fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları *İlâveli Mecmua-ı Cedide*'de nakil verilen kaynaklar

46	Ebû Bekir el-Haddâd (ö. 800/1397), <i>es-Sirâcü 'l-vehhâc</i>	72,122.	2
47	İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549), <i>Ğunyetü 'l-mütemelli fi şerhi Münyeti 'l-muallî. (Halebî Kebîr)</i>	72,78.	2
48	İbn Âbidîn, Muhammed Emin Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el- el-Hüseynî ed-Dımaşkı (ö. 1252/1836)- <i>Reddü 'l-Muhtâr</i>	76, 158, 167.	3
49	Atâullah Efendi	78,84.	2
50	Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin (ö. 1215/1800), <i>Netîcetü 'l-Fetâvâ</i>	78 (hâmiş).	1
51	Rûkn ed-dîn Ebû Bekr Muhammed b. Abd er-Râşid el-Kirmânî (ö. 565/1169), <i>Cevâhirü 'l-Fetâvâ</i>	80,83,88.	3
52	Bâli-zâde Mustafa Efendi (ö.1072/1661), <i>Mizânü 'l-Fetâvâ</i>	82,153 (hâmiş).	2
53	İbn Vehbân, Ebû Muhammed Emînüddîn Abdülvehhâb b. Ahmed b. Vehbân el-Hümâmî el-Hârîsî ed-Dımaşkı, (ö. 768/1366) <i>Kaydû 'ş-Şerâid ve nazmü 'l-ferâid (Manzûmetü İbn Vehbân, el-Manzûmetü 'l-Vehbâniyye)</i>	82 (hâmiş).	1
54	Pîr Mehmed b. Abdullah Üskübî (ö. 1020/1611), <i>Fetâvâ-yı Üskübî</i>	89,89,90.	3
55	Ebû Bekr Zahîruddin Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Buhârî (ö.619/1222), <i>Fetâvâ-yı Zahirîyye</i>	91,151.	2
56	ez-Zahidi, Necmeddîn Ebû'r-Reca Muhtar b. Mahmud el-Ğazmîni (658/1260), <i>Kunyetü 'l-Münye li-Tetmimi'lgunye (Kunyetü 'l-fetâvâ)</i>	93,97 Kune,130 Kune, 132 Kune, 155 Kune, 156 Kune, 156 Kune,159 Kune,168	8
57	Kırk Emre Mehmed b. Mustafa el-Hamîdî el-Karamanî (ö.1475), <i>Câmiu 'l-Fetâvâ</i>	94,110, (hâmiş),132,158.	4
58	Pîr Mehmed b. Abdullah Üskübî (ö. 1020/1611), <i>Mu'înu 'l-müftî fi 'l-cevap ale 'l-müstefî (Fetâvâ-yı Üskübî, Fetâvâ-yı Kôr Müftî)</i>	102.	1
59	54. Ebü'l-Feth Abdürreşid b. Ebû Hanîfe el-Velvâlicî'nin (ö. 540/1146'dan sonra), <i>el-Fetâva Velvâliciyye</i>	102,125,168.	3
60	Şeyhülislam Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin (ö. 1098/1687), <i>Fetâvâ-yı Ankaravî (el-Fetâvâ 'l-Ankaravîyye, Mecmû'a-i Fetâvâ)</i>	102,174 (hâmiş).	2
61	<i>Hizânetü 'l-müftiyyin</i>	102.	1
62	Tahtâvî	106,158.	2
63	Ebussuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî (896-982/1490-1574)	53,79,108,109,110 (hâmiş),111(hâmiş),113 (hâmiş), 151 (hâmiş),151 (hâmiş).	9

Tablo 8 E4.3. (Devam) Fetvanın fıkıh literatüründeki kaynakları İlaveli Mecmua-ı Cedide'de nakil verilen kaynaklar

64	İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (926-970/1520-1563), <i>el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir</i>	123 (hâmiş).	1
65	Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebûbekr el-Ferğânî (593/1197), <i>Mecmûu'n-Nevâzil</i> ,	125.	1
66	Seyyid Ahmed et-Tahtavî (ö.1231/1816), <i>Haşiyetü't-Tahtavi aled'd-Dürri'l-Muhtar</i> , <i>merakü'l-felah haşiyesi</i> ,	127.	1
67	<i>Zahira</i>	129.	1
68	<i>Hâvi'l-Münye</i>	130,131,132 (hâmiş).	3
69	Şeyhülislâm Menteşzâde Abdürrahim Efendi (ö. 1128/1716), <i>Fetâvâ-yı Abdurrahim</i>	131 (hâmiş).	1
70	İnce Ali Efendi hâmiş Fetvahane	132 (hâmiş).	1
71	<i>Fetâvâ-yı Zekeriyya</i>	133 (hâmiş).	1
72	Feyz-i kereki	135.	1
73	Muhammed b. Velid, <i>Fetâvâ (ve fi'l)</i>	Kitabu'l-îman 137 (hâmiş).	1
74	<i>Fetâvâ-yı Ahmediyye</i>	Kitabu'l-îman 141 (hâmiş).	1
75	<i>Kâfi fi Şerhi'l-Manzûme semhu'l-ebrâr</i>	Kitabu'l-îman 141 (hâmiş).	1
76	Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dûkatî et-Tahtavî (ö.1231/1816) <i>Hâşiyetü Tahtavî alâ Merâkı'l-Felâh</i>	150,167.	2
77	Mehmed Tefkîk Efendi (ö. 1893) <i>Gayetü'l-beyân fi ilmi'l-mizân</i>	154.	1
78	Sadruşşehîd, Ebû Muhammed Husâmüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (483-536/1090-1141) <i>Fetâvâ's-Suğrâ</i>	156.	1
79	Hâmîdî	146.	1
80	Pîr Mehmed b. Abdullah Üskübî (ö. 1020/1611), <i>Zübdetü'l-fetâvâ</i>	166.	1
81	Abdurrahim (fi'l-kerâhiyye)	166.	1
82	Muhammed Ebû Said el-Hâdîmî, <i>el-Berika ale't-tarîka</i>	170.	1
83	Kitabu'n-nafakât dîbac	172, (hâmiş).	1
84	Fetvahaneden	1,79,82,113,132,135, 145	7

EK 5: İLÂVELİ MECMUA-I CEDİDE’NİN İBADETLER BÖLÜMÜ
HAMİŞLERDEKİ FETVA TABLOSU

Tablo 9 E5. *İlâveli Mecmua-ı Cedide*’nin ibadetler bölümü hamişlerdeki fetva tablosu

Arapça Fetvalar		Türkçe Fetvalar	
Eserdeki sayfa numarası	Fetva numarası	Eserdeki sayfa numarası	Fetva numarası
10	2	4	1
44	9	32	3,4
538	22	34	5,6
643-644	26	43	7,8
		47	11,12
		174	13
		175	14,15
		176	16
		178	17, 18, 19
		538	20,21
		540	23
		642	24,25

